

Ә.Б. Ақпаева, Л.А. Лебедева, М.Ж. Мыңжасарова,
Т.В. Лихобабенко

МАТЕМАТИКА

Умумий билим беридіған мектеппнің 3-синип
окуғучилириға беғишланған дәрислиқ

1-бөлүм

*Қазақстан Жұмғарийитиниң
Билим және наука министрлігі тәсвісінде қолданылатын*

Алматыкітап баспасы
2018

ӘОЖ 373.167.1

КБЖ 22.1я 72

A 37

Шәртлик бәлгүләр:

– дәрисниң мәхсити

– өмәлий иш

– Сән немә үгәндидиң?

– өз алдига иш

– әстә сақла

– өй тапшурмиси

– тәтқиқ қил

– математика күндилик
наятта

– топ билән иш

– ижадий иш

– жұп билән иш

Ақпаева Ә.Б.

**А 37 Математика. Дәрислиқ. 1-бөлүм. Умумий билим беридиган мәктәпниң
3-синип оқығучилирига беғишланған дәрислиқ./Ә.Б. Ақпаева, Л.А. Лебеде-
ва, М.Ж. Мыңжасарова, Т.В. Лихобабенко. – Алматы: Алматықітап баспасы,
2018. – 108 б., сүрәтлик.**

ISBN 978-601-01-3624-3

1-бөлүм. – 108 б., сүр.:

ISBN 978-601-01-3599-4

ӘОЖ 373.167.1

КБЖ 22.1я 72

ISBN 978-601-01-3599-4 (1-бөлүм)
ISBN 978-601-01-3624-3 (умумий)

© Ақпаева Ә.Б., Лебедева Л.А., Мыңжасарова М.Ж.,
Лихобабенко Т.В., мәтини, 2018
© «Алматықітап баспасы» ЖШС, 2018

ҚӘДИРЛИК ДОСТ!

Биз сениң билән йәнә учрашқыннимизға хошал. Сән чоң болуп қапсән. Бу дәрислик 2-синипта оқуған «Математика» пәниниң давами болуп несаплиниду. Бийилқи оқуш жилида сән 1000ғичә санашни, көпәйтиш вә бөлүш жәдвалини ядлашни үгинисән. 1 миллионғичә болған санлар билән тонушисән. Өнді сән дуканда сода ясашни, saat бойичә вақитни ениқлашни, узунлуқни өлчәшни вә нәрсиләрниң массисини ениқлашни билидиған болисән. Мектепкичә болған йолға нәччә вақит кетидигинини, массини қандақ өлчәм бирлик билән өлчәйдиганлигини билисән.

Бу дәрисликтікі қызық тапшурмилар сениң оюнни вә тапқұрлығың тәрәккій өттүридиғанға ярдәмлишиду. Достлириң билән несапни чапсан вә дурус чиқириш бойичә чепишип, ипадә түзүшни, мәтинглик несап чиқиришни, тәңгимә йешишни давамлаштурисән. Геометриялық фигуриларниң хусусийтәслигини вә уларниң мәйданини өлчәшни үгинисән. Биз, дәрислик авторлири, саңа билим йолида утуқ тиләймиз. «Математика» пәнини қизиқип оқуп, алған билимиңни күндилик наյтта қоллинishни билишиңни халаймиз.

1А. 1000ғиңе болған санлар. Қошуш вә елиш

1

1 000ғиңе болған санлар

Жаңлиқ тәбиэт

Сән үч ханилиқ санларни оқушни, йезишни, селиштурушни вә аддий тәңсизликтерни йешишни үгинисән.

1. а) Баш орунларға кереклиқ санларни яз.

$200 = \square \text{ үз.}$

$400 \text{ кг} = \square \text{ ц}$

$100 \text{ кг} = \square \text{ ц}$

$900 = \square \text{ үз.}$

$700 \text{ кг} = \square \text{ ц}$

$1000 \text{ кг} = \square \text{ ц}$

ә) Үлгидә көрситилгендәк чиқар.

$200 + 100 = 2 \text{ үз.} + 1 \text{ үз.}$

$400 + 500$

$1000 - 100 = 10 \text{ үз.} - 1 \text{ үз.}$

$800 - 200$

$900 - 100 = 9 \text{ үз.} - 1 \text{ үз.}$

$1000 - 800$

$900 + 100 = 9 \text{ үз.} + 1 \text{ үз.}$

$700 - 200$

2. Жәдвәлди санларни оқи. Санларниң разрядини ата.

Разряд – бу санларни йезиштири рәкемниң орни.

Санниң
разряды

Бирликләр класи		
Разрядлар		
Йүзлүктер	Онлуқтар	Бирликләр
3	0	0
3	0	5
3	4	5

Бирликләр
класи

Үч ханилиқ санларни селиштуруш әң өң разрядтін бағынинду.

3. Һәрхил рәңлиқ қәғәздин қийилмиларни тәйярлап ал. Уларға санларниң разрядини яз. Үч ханилиқ санларни селиштуруш қаидисини ейт. Берилгенд қаидини давамлаштур.

$3 \ 5 \ 5 > 1 \ 3 \ 9$

$5 \ 2 \ 3 < 5 \ 6 \ 4$

$\square < \square < \square$

$3 > 1$

$2 < 6$

$\square > \square > \square$

4. Селиштур.

$$742 * 427$$

$$504 * 405$$

$$331 * 312$$

$$401 * 410$$

$$1000 * 601$$

$$297 * 270$$

$$1000 * 999$$

$$650 * 605$$

5. Сән үч ханилиқ санларни тепип, жаңалиқ тәбиәткә немиләр яти-диганлиғини бил. Санларни өсүш тәртиви билән яз. Іәр бир санның разрядини ата.

9

30

10

418

39

330

339

101

49

362

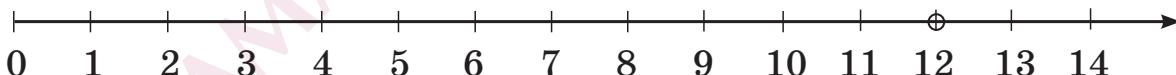

 Фигурилар билән санаш материаллирини пайдилинип, үч ханилиқ санларниң бириңиң моделини ясап көр.

6. Іәрбір жағдайда x сани қандақ мәнаға егө болуши мүмкін?

$$x > 12$$

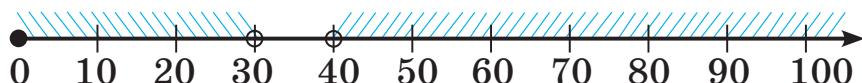
$$x < 12$$

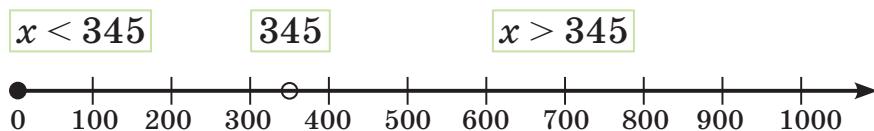
x -ниң мәнасини ениқлаш үчүн сан шолисини пайдиланған қолайлық. Шола сиз. x -ниң орниға қоюшқа болидиган санлар орунлашқан бөлигінің қийпаш сизиқтар билән сизип көрсөт.

$$x < 30$$

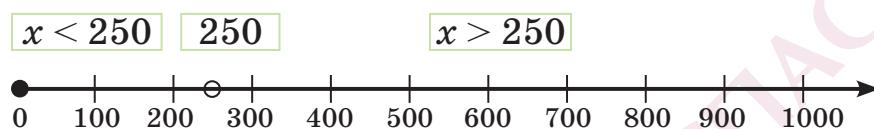
$$x > 40$$

7. а) Санлар жиғинидин 345тин ошуқ вә 345тин кам болидиган 5 санни ата.

ә) Сан шолисини сизип, 1 см-дин бөләкләргө бөл. Униңдики 1 см 100 бирлиқни билдүриду. Сан шолисидин 250 санини бөлгүлә. Йешими болидиған hәр қандақ 10 санни яз.

8. Тик қур түридә несаплап, дурууслиғини тәкшүрә.

$$34 + 23$$

$$72 - 57$$

$$25 + 18$$

$$78 + 22$$

$$62 - 38$$

$$78 - 76$$

$$100 - 45$$

$$74 + 18$$

$$12 + 61$$

$$88 - 67$$

9. Несапни чиқар.

Бийилқи жили һава райиниң қолайсизлиғиға бағлинишилиқ алма дәриғиниң hәр қайсисидин 4 кг-дин 5 ящик алма жиғилди. Булту болса мөшундақ 9 ящик алма жиғилған еди. Бийил нәччә килограмм алма аз жиғилди?

10. а) Әгәр санларни йезишта бир рәқәм қайтилинидиған болса, 4, 6, 9 рәқәмлиридин нәччә икки ханилиқ сан түзүшкә болиду? Мошу санларни яз.

ә) Әгәр hәрбір сан икки түрлүк рәқәм билән йезилса, 4, 6, 9 рәқәмлиридин нәччә икки ханилиқ сан түзүшкә болиду? Мошу санларни яз.

б) Әгәр санларни йезишта бир рәқәм қайтиланмайдыған болса 4, 6, 9 рәқәмлиридин нәччә үч ханилиқ сан түзүшкә болиду? Мошу санларни яз.

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар билән соаллар түз

2

Разрядлық қошуулғучиларниң қошундиси

Һайванатлар билән өсүмлүкләр дуниясиға климатниң тәсирі

Сән үч ханилиқ санларниң тәркивини ениклашни үгинисән.

1. Чөлдалада ямғұр-йешиң аз чүшиду. Уйәрләрдә алайидә өсүмлүкләр өсиду. Онлуқлири билән бирликлири йоқ үч ханилиқ санларни тап вә яз. Шу чағда сән Қазақстанниң чөл даласыда қандақ өсүмлүкләр өсідіғанлиғини билисән. Башқа өсүмлүкләрниң өсүш мүнити тоғрилиқ әхбарат издә.

300
зак

600
типчак

400
тикән

800
жулғұн

708
алоэ

940
кактус

2. Йүзлүкни йоған квадрат билән, онлуқни кичик квадрат билән бәлгүлә. 100 санида нәччә онлуқ болса, шунчә кичик квадратниң сүритини сал яки чапла.

3. а) Разряд дегинимиз немә?

ә) 135 саниниң тәркивидә 3 разряд бар: 1 йүзлүк, 3 онлук, 5 бирлик.

Бу санни разрядлық қошуулғучиларниң қошундиси түридә көрситишкә болиду: $135 = 1 \text{ йүз.} + 3 \text{ онл.} + 5 \text{ бирл.} = 100 + 30 + 5$

1 | 0 | 0

1 | 3 | 0

1 | 3 | 5

3 | 0

5

$$135 \text{ см} = 1 \text{ м} + 3 \text{ дм} + 5 \text{ см}$$

$$1 | 3 | 5 \text{ см} = \boxed{1} \text{ м} + \boxed{3} \text{ дм} + \boxed{5} \text{ см}$$

4. а) Чүшәндүрүп, һесапла.

5 0 0

5 6 0

5 6 5

6 0

5

$400 + 50$

$670 - 70$

$509 - 500$

$789 - 9$

$400 + 5$

$677 - 7$

$590 - 500$

$789 - 80$

$450 + 5$

$677 - 600$

$590 - 90$

$789 - 700$

Ә) Жұававини сантиметр билән ипадилә.

$4 \text{ м} + 5 \text{ дм}$

$6 \text{ м} 7 \text{ дм} 7 \text{ см} - 7 \text{ см}$

$7 \text{ м} 89 \text{ см} - 9 \text{ см}$

$4 \text{ м} + 5 \text{ см}$

$6 \text{ м} 7 \text{ дм} 7 \text{ см} - 6 \text{ м}$

$7 \text{ м} 8 \text{ дм} 9 \text{ см} - 8 \text{ дм}$

$4 \text{ м} 5 \text{ дм} + 5 \text{ см}$

$6 \text{ м} 7 \text{ дм} - 7 \text{ дм}$

$789 \text{ см} - 7 \text{ м}$

5. Санларни разрядлик қошуулғучиларниң қошуундиси түридө көрсөт.

354

438

634 см

642

571

829 см

6. Һесапни чиқар.

Метеоролог һава райони тәкшүрди. У журналиға бир ай бойи һава температурисиниң көрсөткүчини 200 қетим, булатлуқ күнни 40 қетим, ямғурлуқ күнни 5 қетим язди. У барлығи нәччә язма тиркиди?

Метеорология – Йәр атмосфериси вә униңда болидиган нағисиләр һәккідә илим.

Метеоролог – тәбиәт нағисилирини тәкшүрәйдіған кәсип егиси.

7. Сан шолисини сиз. Тәңсизликни талла. Сан шолисида унің йешими болидиған жиғинни бәлгүлә. Халиған 5 мәнани терип яз.

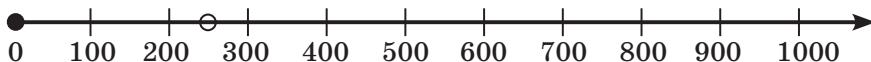
$$x > 200$$

$$x < 550$$

$$x > 290$$

$$x > 100$$

$$300 < x$$

Сан шолисида аддий тәңсизликниң йешими болидиған жиғинни көрситиш үчүн шолидиқи бәләкләрни көрсәтмәйла, керек санни бәлгүлә. Униндин кейин йешимләр жиғини орунлашқан шолиниң бәлигини қийпаш сизиқлар билән көрсөт.

120

8. Қийилған қәғәздіки ипадиләрни пайдилинип, тәңликләр билән тәңсизликләр түзүп яз.

$$3 \cdot 7$$

$$8 \cdot 4$$

$$15 : 3$$

$$9 \cdot 2$$

$$7 \cdot 2$$

$$18 : 6$$

$$12 : 4$$

$$18 : 2$$

$$10 : 2$$

$$6 \cdot 3$$

9. Көрситилгән өлчәм бирликләргә ипадилә.

$$350 \text{ кг} = \square \text{ ц } \square \text{ кг}$$

$$2 \text{ ц } 5 \text{ кг} = \square \text{ кг}$$

$$270 \text{ кг} = \square \text{ ц } \square \text{ кг}$$

$$3 \text{ ц } 80 \text{ кг} = \square \text{ кг}$$

$$2 \text{ ц } 40 \text{ кг} = \square \text{ кг}$$

$$2 \text{ ц } 9 \text{ кг} = \square \text{ кг}$$

$$300 \text{ кг} = \square \text{ ц}$$

$$1000 \text{ кг} = \square \text{ ц}$$

$$2 \text{ ц} = \square \text{ кг}$$

10. 9, 1, 8 рәкәмлиридин туридиған барлық үч ханилиқ санларни түз. Уларни кемиш тәртиви билән яз.

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар қураштур.

3

Үч ханилиқ санларни еғизчә қошуш вә елиш

Һайванатлар вә өсүмлүктер дүниясиға климатниң тәсіри

Сән үч ханилиқ санларни қошушни вә елишни үгинисөн.

1. Онлуқлар разрядида 0 бар үч ханилиқ санларнила терип яз. Шу чағда сән Қазақстанниң чөл даласида қандақ һайванатларниң тирикчилик етишкә маслаштурғанлығини билисөн. Уларни кемиш тәртиви бойичә көчирип яз.

890
тұлқә

509
кәсләнчүк

308
ташпақа

380
тийин

105
қошаяқ

907
кирпә

350
күзән

2. Толук йүзлүк, толук онлуқ вә бирликлөр йезилған қийма қәғәзләр тәйярланлар. Берилгөн қийма қәғәзләрни пайдилинип санларни қураштуруңдар.

Алдиғи вә кейинки санларни атаңлар. Алдиғи сан нәччигे кам? Кейинки сан нәччиге артуқ?

5	3	2
---	---	---

1	2	4
---	---	---

5	0	6
---	---	---

5	0	0
---	---	---

1	0	0
---	---	---

5	0	0
---	---	---

3	0
---	---

2	0
---	---

0	0
---	---

2

4

6

3. Ңесаплаш усулини чүшөндүр.

$$636 + 121 = (600 + 100) + (30 + 20) + (6 + 1) = 700 + 50 + 7 = 757$$

Бирликләрни бирликләргә қошиду.
Онлуқларни онлуқларға қошиду.
Йүзлүкләрни йүзлүкләргә қошиду.

$$757 - 121 = (700 - 100) + (50 - 20) + (7 - 1) = 636$$

Бирликләрни бирликләрдин алиду.
Онлуқларни онлуқлардин алиду.
Йүзлүкләрни йүзлүкләрдин алиду.

4. Ңесаплашни чүшөндүрүп орунла.

$$241 + 124$$

$$854 - 423$$

$$908 - 103$$

$$957 - 120$$

$$640 + 237$$

$$405 + 230$$

$$792 - 371$$

$$897 - 521$$

$$650 + 207$$

5. Ңесапла.

$$230 + 521$$

$$372 + 304$$

$$520 + 105$$

$$249 - 36$$

$$648 - 232$$

$$502 + 305$$

$$308 + 230$$

$$108 + 11$$

6. Ңесапни чиқар. Ңесаптиki мәлumatларни өзгөртиp, башқа толуқ онлуқларни қой. Уни қайта чиқар.

Алийәмниң бултуқи жилки наварайини төткүк қилиш күндилигидә 60 күн тутуқ, 250 күн очук, қалған күнләр булутлуқ болуп бәлгүләнгән. Әгәр бир жилда 365 күн болса, у чағда Алийәм нәччә булутлуқ күнни бәлгүлигән?

7. Ңәриплек ипадиләрниң мәнасини тап.

d	6	7	8	9
$d + 150$				

k	6	7	8	9
$k \cdot 4$				

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар қураштур.

4

ҮЧ ХАНИЛИҚ САНЛАРНИ ЕГИЗЧӘ ҚОШУШ ВӘ ЕЛИШ

Климатниң адәм өмүригә тәсіри

Сән үч ханилиқ санларни қошушни вә елишни үгинисән.

1. Мону санларниң моделини яса. Йүзлүккләрни, онлуқларни вә бирликләрни қандақту бир нәрсә билән, фигурилар билән бәлгүлә. Мошу санлар һәккидә ейтеп бәр.

100

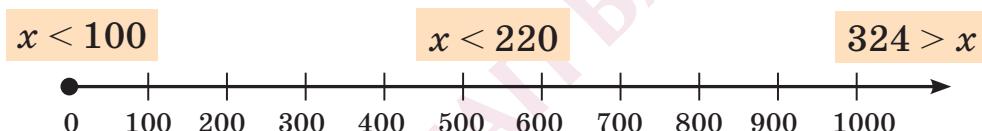
220

324

Сан шолисидин жиғинлар йешиминың көрсөт. Мошу жиғиндин 5 санни ата.

2. Һесаплашни чүшәндүр.

$$\begin{aligned} 678 + 2 &= 670 + (8 + 2) = 670 + 10 = \square \\ 791 + 9 &= 790 + (1 + 9) = 790 + 10 = \square \\ 992 + 8 &= 990 + (2 + 8) = 990 + 10 = \square \\ 680 - 2 &= (670 + 10) - 2 = 670 + (10 - 2) = 670 + 8 = \square \\ 800 - 9 &= (790 + 10) - 9 = 790 + (10 - 9) = \square \\ 1000 - 8 &= (990 + 10) - 8 = 990 + (10 - 8) = \square \end{aligned}$$

3. Һесапла.

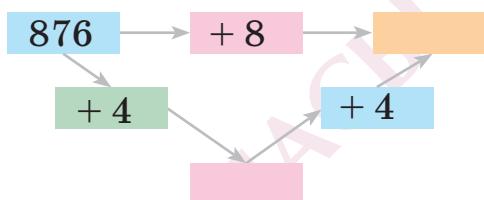
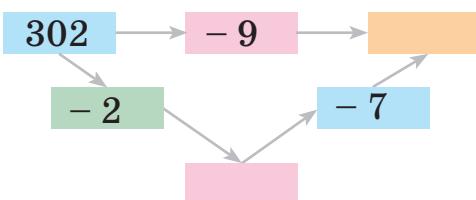
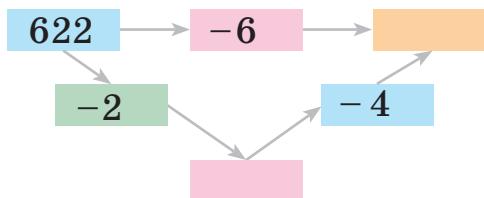
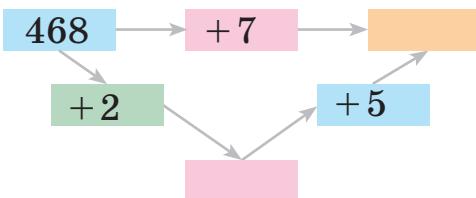
a) $576 + 4$	$872 + 8$	$1000 - 7$	$780 - 9$
$593 + 7$	$986 + 4$	$790 - 6$	$900 - 7$
$3 + 547$	$4 + 806$	$800 - 7$	$300 - 6$
$7 + 123$	$2 + 288$	$900 - 2$	$500 - 4$

ə) $567 + 3$	$2 + 678$	$777 + 3$	$400 - 9$
$439 + 1$	$16 + 324$	$888 + 2$	$670 - 5$
$560 - 9$	$900 - 7$	$500 - 7$	$350 - 7$

4. Ңесаплашусулини чүшөндүр.

5. Ңесапни чиқар. Берилгөнгө әкси несап түз.

Тәжрибилик метеоролог бир жилда 240 болжам, ярдемчиси болса униңдин 115кә кам болжам ясиidi. Улар бирликтө нәччө болжам ясиidi?

6. Биринчи мисалларни чиқар. Уларниң жававини пайдилинип, кейинки мисалларниң жававини чапсан тап.

$$(650 + 40) - 390$$

$$(660 + 40) - 390$$

$$(670 + 40) - 390$$

$$560 - (100 + 60)$$

$$560 - (100 + 40)$$

$$560 - (100 + 20)$$

$$(810 + 90) - 100$$

$$(810 + 60) - 100$$

$$(810 + 30) - 100$$

7. Балилар нава райини бир һөптө бойи назарəт қилди. Жəдвəлгə қарап, соалларға жавап бериндер.

	Дш	Сш	Чш	Пш	Жм	Шн	Йш
Ямғур	+	-	-	+	-	-	-
Шамал	-	+	-	-	-	+	-

- Шамал болған күнлəрни атаңдар.
- Ямғур яғмиған күнлəрни атаңдар.
- Ямғурма, шамалма болмиған күнлəрни атаңдар.

Дәрисниң мавзуси бойичə тапшурмилар вə соаллар қураштур.

5

Үч ханилиқ санларни еғизчө қошуш вә елиш

Һава райиниң адем һаятиға тәсири

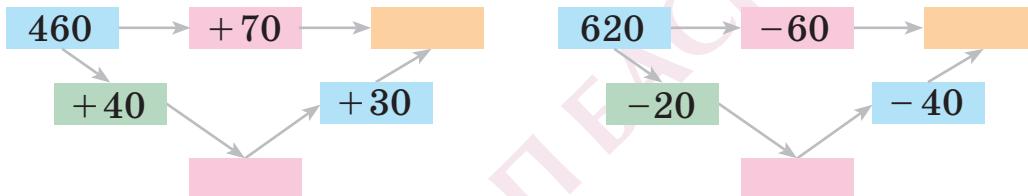
Сән үч ханилиқ санларни қошушни вә елишни үгинисән.

1. Һесапла.

$$190 \rightarrow +70 \rightarrow -60 \rightarrow +80 \rightarrow -90 \rightarrow +50 \rightarrow ?$$

$$600 \rightarrow +120 \rightarrow -80 \rightarrow +120 \rightarrow +100 \rightarrow +50 \rightarrow ?$$

2. Һесаплаш усулині чүшөндүр.

3. Һесапла.

a) $490 + 60$

$460 + 80$

ә) $286 + 7$

б) $730 \text{ см} - 50 \text{ см}$

$340 \text{ см} + 60 \text{ см}$

$510 - 40$

$910 - 50$

$852 - 9$

$890 \text{ см} + 40 \text{ см}$

$480 \text{ см} - 160 \text{ см}$

$1000 - 70$

$360 + 80$

$564 + 6$

$910 \text{ см} - 60 \text{ см}$

$520 - 40$

$960 - 40$

$345 - 8$

$420 \text{ см} - 130 \text{ см}$

4. Һесапни чиқар.

Бийил һава райиниң қолайлық болушиға бағлинишлиқ ашлик мол болди. Биринчи етизлиқтін ашлық қоймисиға 457 машина буғдай, иккінчи етизлиқтін униға қарығанда 35 машина буғдай кам йәткүзүлди. Қоймиға икки етизлиқтін барлығы нәччә машина ашлық йәткүзүлди?

Несапниң мәлumatлирини өзгөртип, уни қайтидин чиқирип көр.

5. Бир hәриптин туридиған ипадиләрни төпип оқи. Йәрипләрниң орниға мәнасини қойип, уларни несапла.

$a \cdot 2$

$a + 800 - b$

$813 - b$

$a + 456$

$387 + a$

$(a + 8) + b$

$a = 20$

$b = 100$

Сән мәнаси берилгән бир hәриптин туридиған ипадиниң йәшилишини йезишни билисөн. Иккى hәриптин туридиған ипадиниң мәнасини төпип көр.

Үлгә: $(a + 8) + b$

$a = 20$

$b = 100$

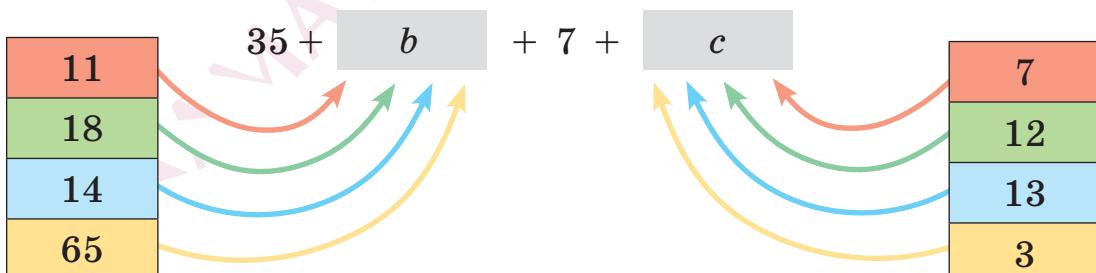
$(20 + 8) + 100 = 128$

6. Іесап бойичә ипадә түз. Уни чиқар.

Ямғурлиқ күни дуканда 240 әрләр күнлүги(зонт) вә униңдин 130 и кам аяллар күнлүги сетилди. Барлығи нәччә күнлүк сетилди?

7. Йәрипләрниң орниға тик қурдикі салларни нөвәт билән қоюп, ипадиләр түзүп яз. Уларниң мәнасини тап.

8. Ипадиләрни түзүп яз. Уларниң мәнасини тап.

- а) 120 билән 50 санлириниң қошундисиға 100ни қош.
- ә) 306 саниға 120 билән 60ниң айримисини қош.
- б) 980 билән 500ниң айримисидин 300ни ал.
- в) 500 саниға 120 билән 80ниң айримисини қош.

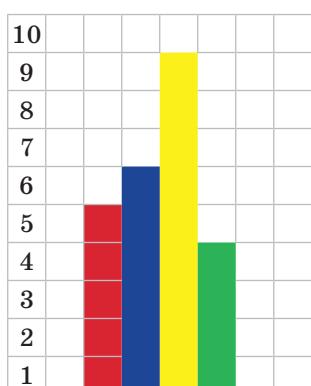
9. Несапни чиқириңлар.

а) Бултуқи жили ямғурлуқ күн көп болди. Булутлуқ күнләр улардин 40 күн ошук, қалған күнләр очуқ болди. Бултуқи жили нәччә күн очуқ болди?

Несапқа қандақ мәлumat йетишмәйдү?

ә) Берилгән диаграммини оқи. Диаграммада қандақ күнләр бәлгүләнгән? 1 чақмақни 10 күн дәп һесапла. Нәччә очуқ, шамаллик, булутлуқ, ямғурлуқ күн болди?

- очуқ күн
- шамаллик
- булутлуқ
- ямғурлуқ

Диаграмма бойичә һесап қураштур.

10. Қошуш вә елиш өмәллирини қандақ тәкшүрүш керәк екәнлигини есиңға чүшәр. Дуруслигини тәкшүрәп һесапла.

$460 + 500$

$180 - 90$

$459 - 9$

$540 - 500$

$90 + 80$

$540 - 300$

$709 + 80$

$290 - 90$

$870 - 50$

$830 + 70$

$89 + 700$

$750 - 300$

11. $+$, $-$ бәлгүлириниң керәклигини қоюп яз.

$270 \square 30 \square 70 = 170$

$270 \square 30 \square 70 = 370$

$270 \square 30 \square 70 = 230$

$270 \square 30 \square 70 = 310$

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар түз

6

1 000 000ғиңчә миндилкілар билән санаш

Өсүмлүклөр дүнияси

Сән толук миндилкілар билән тонушисән.

1. а) Һәр коробкидин бир-бирдин йұзлұқни, онлуқни вә бирликни таллап елип, үч ханилиқ 6 сан қураштур.

- ә) Йезилған санларда барлығи нәччә йұзлұқ, онлуқ, бирлик бар екенлигини ениқла.
2. Жәдвәлдә йезилған санларни оқи. Униңдикі һәр бир санниң разрядлық қошулғучилирини ата.

Йұзлұқлар	Онлуқлар	Бирликләр
5	0	6
	4	1
7	2	0
9	9	9

3. Мәтингни оқи. Униңда қандақ санлар бар? Қандақ санлар билән тонуш, қайсилири саңа тонуш өмәс?

Қазақстанниң өсүмлүклөр дүниясида дәрәқниң 68 түри, чатқаллиқ өсүмлүклөрниң 266 түри, көп жиллиқ өсүмлүклөрниң 2 000дин ошуқ түри вә бир жиллиқ өсүмлүкниң 849 түри бар дәп несаплиниду.

Найайити көп нәрсиләрни миңлиқлар билән санайду. **Миңлиқ** – йеңи санаш бирлиги. Миңлиқлар биләнму бирликләр охшаш санайду.

10 миң бирлик = 1 миң онлук = 10 000

10 миң онлук = 1 миң йүзлүк = 100 000

10 миң йүзлүк = 1 миң миңлиқ = 1 миллион = 1 000 000

Миңлиқлар, он миңлиқлар вә йүз миңлиқлар иккинчи класни яки миңлиқлар класини қуриду.

4. Санларни оқуп, уларниң моделини тап.

124 000

42 000

342 000

24 000

Көпханилиқ санларни солдин оңға қарап класлар нами билән оқуиду. **Бирликләр** класини вә барлық рәқими 0 болған класиниң нами ейтилмайду.

Мәсилән: 4 000 – төрт мин, 25 000 – жигирмә бәш мин.

Көпханилиқ санларни дурус оқуш үчүн уларни 3 разрядтин класларға бөлүп алиду. Униң үчүн оң тәрипиңдин 3 рәқәмдин бөлүп алиду. **Мәсилән:** 656 000 – алтә йүз өллик алтә мин (бирликләр класиниң нами ейтилмайду).

5. Бир ханилиқ санниң оң тәриpigө нөлни яз (икки нөл, үч нөл, төрт нөл, бәш нөл). Қандак санлар пәйда болиду?

6. Санларни оқи.

Класлар	Миллионлар			Минциқлар			Бирликләр		
	3-клас			2-клас			1-клас		
Разрядлар	йүз.	онл.	бирл.	йүз.	онл.	бирл.	йүз.	онл.	бирл.
	9-чи	8-чи	7-чи	6-чи	5-чи	4-чи	3-чи	2-чи	1-чи
Санлар						6	0	0	0
				5	6	0	0	0	0
			4	5	6	0	0	0	0
	1	0	0	0	0	0	0	0	0

Миллион – бу миң минциқ. У 1 санидин вә алтә нөл билән йезилиш: 1 000 000. Миллион – миллионлар класинин бирлигі. Миллион – йеңи санаш бирлигі.

Көпханилиқ санларни жуқарқи разрядтин башлап селиштуриду.

Миллионлар,
минциқлар
класи

$$15\ 000 * 9\ 000 \quad 33\ 000 * 101\ 000 \quad 650\ 000 * 65\ 000$$

7. Үлгә бойичә санлар моделини тәйярла.

a) 35 000 205 000

ə) 5 000 235 000

8. Арифметикилиқ өмәлләрниң керәклигини қой ($+$, $-$).

$$(380 \square 120) \square 160 = 100$$

$$(380 \square 120) \square 160 = 420$$

$$(380 \square 120) \square 160 = 340$$

$$(380 \square 120) \square 160 = 660$$

9. Ңесапни чиқар.

Қазақстанниң Қызыл китавида өсүмлүккләрниң 370 түри тиркәлгән, mogulарниң буниңдин 360 түри кам. Шу чағда Қызыл китапқа барлығы нәччә өсүмлүк билән mogulарниң түрлири тиркәлгән? Қызыл китапқа йәнә немиләр тиркәлгәнлигини ениқла.

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар қураштур.

7

1 000 000ғиңгә миндиліктер билән санаш. Санлар тизмиси

Өсүмлүклөр дүнияси

Сән миллионға миндиліктер билән санашни, йезишни вә селиштурушни билидиған болисән.

1. а) Бирликтөр қласыда нәччә разряд бар? Уларни ата. Миндиліктер қласыда нәччә разряд бар? Уларни ата. Жәдевелдікі санларни оқи.

Класлар	Миндиліктер			Бирликтөр		
	2-қлас		1-қлас			
Разрядлар	Йүз миндиліктер	Он миндиліктер	Бир миндиліктер	Йүз.	Онл.	Бирл.
	6-чи	5-чи	4-чи	3-чи	2-чи	1-чи
Санлар						1
					2	1
				3	2	1
			4	0	0	0
		5	4	0	0	0
	6	5	4	0	0	0

ә) Санларни оқи. Халиған икки санни талла. Уларни яз вә селиштур. Хуласә яса.

25 000	458 000	2 000	44 000
902 000	563 000	77 000	1 000 000

б) Мону санларни яз: 6 он миндилік; 3 йүз миндилік; 5 миндилік; 45 миндилік; 505 бирлик.

в) Мошу санлар тизмисини өсүш тәртиви билән яз.

2. Мәтингинни оқи. Университеттер санларни кемиши тәртиви билән яз.

Йәр бетидики өсүмлүклөр тизиминиң бир миллиондин ошук нами бар. Илмий нам ретидә үч йүзи таллап елинған, йәнә төрт йүз сәксөн миң қошумчә болуп несанлиниду.

3. Дәптириңгә шола сиз. Сан шолисиға бәлгүләп, һәр бир тәңсизликниң йешими болидиган жиғиндин 5 мәнадин яз.

$$543000 < x$$

$$908\ 000 > x$$

4. Қөрситилгән өлчәм бирликләргә ипадилә.

$$359 \text{ см} = \square \text{ м } \square \text{ дм } \square \text{ см}$$

$$5 \text{ м } 6 \text{ дм } 8 \text{ см} = \square \text{ см}$$

$$98 \text{ см} = \square \text{ дм } \square \text{ см}$$

$$9 \text{ м } 7 \text{ дм} = \square \text{ см}$$

$$105 \text{ см} = \square \text{ м } \square \text{ см}$$

$$7 \text{ м } 5 \text{ дм} = \square \text{ дм}$$

5. Ңесапларни чиқар.

а) Истираһәт бегиға һәр бир қатарға 4 тұptин 8 қатар қызил роза гүли вә 23 тұп ақ роза гүли олтарғузулди. Истираһәт бегиға барлығы нәччә роза гүли олтарғузулди?

ә) Истираһәт бегиға олтарғузуш үчүн 179 кәң йопурмақлиқ вә 186 жиңінә йопурмақлиқ дәрәк көчөтлирини елип кәлди. Әгәр техи олтарғузулмиған 145 көчәт бар болса, истираһәт бегиға нәччә дәрәк көчити тикилди?

6. Тәңдимиләрни йәш.

$$a - 98 = 312 + 317$$

$$x + 120 = 900 - 540$$

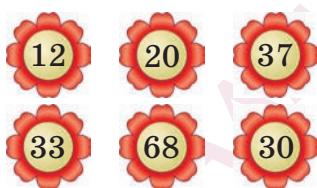
$$595 - x = 114 + 216$$

$$480 + b = 960 - 150$$

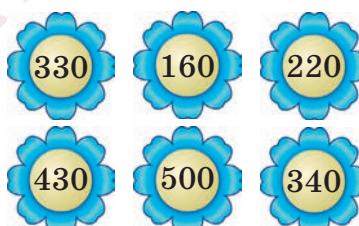

7. Қөрситилгән қошундинин мәнаси чиқидиғандәк қилип үчсанни талла.

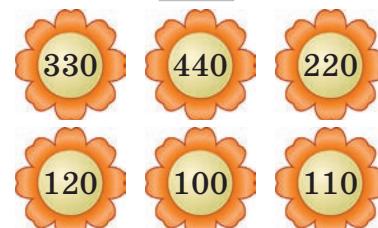
100

990

660

8. Дарада өсидиған қәләмпир, чачиратқу, намашәмгүл гүллири saat 5тә, 8дә, 9да ечилиду. Намашәм гүли saat 8дә, чачиратқу гүли униңдин 1 saat кейин ечилиду. Чачиратқу гүли нәччидә ечилиду? Қәләмпир гүличу?

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар түз

8

Көпханилиқ санларниң модели. Санлар тизмиси

Һайванатлар дүнияси

Сән көпханилиқ санларни оқушни, йезишни вә селиштурушни үгинисән.

1. ЖӘДВӘЛДИКИ САНЛАРНИ ОҚИ.

Класлар	Миндилер			Бирликтер		
	2-клас		1-клас			
Разрядлар	Йүз миндилер	Он миндилер	Бир миндилер	Йүзлүктер	Онлуктар	Бирликтер
	6-чи	5-чи	4-чи	3-чи	2-чи	1-чи
Санлар			5	0	0	0
		4	5	0	0	0
	3	4	5	0	0	0
	3	0	0	0	0	0
	2	0	5	0	0	0
	6	7	0	0	0	0

Разрядлардики рәқәмләр берилгән санни елиш үчүн нәччә бирлик, онлук, йүзлүк, миндик, он миндик, йүз миндилердин қошуш көреклигини көрситиду.

Разрядлик қошулғучиларниң қошундиси:
 $371\ 000 = 300\ 000 + 70\ 000 + 1\ 000$.

2. Оқи, чүшәндүр, несапла.

$$300\ 000 + 70\ 000 = 370\ 000$$

$$300\ 000 + 200\ 000$$

$$350\ 000 + 210\ 000$$

$$18\ 000 + 9\ 000$$

$$300\ 000 + 453\ 000$$

$$600\ 000 + 95\ 000 + 200$$

$$450\ 000 + 20\ 000 + 5\ 000$$

$$15\ 000 + 4\ 000 + 300 + 5$$

$$800\ 000 + 10\ 000 + 400$$

$$60\ 000 + 7\ 000 + 80$$

3. Санларниң моделини үлгө бойичә селип көрсөт.

530

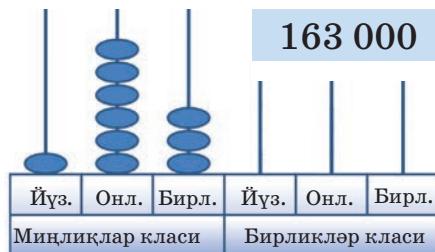
345

203

530 000

345 000

203 000

Ө.и.

4. Селиштур. Тоғра тәңликлөрни дәптириңгә яз.

$52\ 000 * 5\ 200$

$32\ 000 * 32\ 000$

$302\ 000 * 300\ 000$

5. Санларни разрядлик қошуулғучиларға ажрат.

$470\ 000 = \square + \square$

$953\ 000 = \square + \square + \square$

6. Мәтингни оқи. Санлық мәлumatларни пайдилинип, тәңсизликлөр түз.

Шималий Қазақстанниң орманлық даласыда буға, жәрән, ақ тошқанлар учришиду. Алимлар уларни бир һәптө бойи назарәт қилип, 120 буға, 230 жәрән вә 310 ақ тошқанни тиркиди.

Соал қой. Ңесап түзүп, уни чиқар.

7. Қийма қәрәздики ипадиләрни пайдилинип, тәңсизликлөр түз вә яз.

$4 \cdot 8$

$7 \cdot 4$

$5 \cdot 4$

$9 \cdot 4$

$9 \cdot 2$

$12 : 2$

$12 : 3$

$18 : 9$

8. Сениң алдинда үч йошурун хәт туриду. Уларни көчирип йезиш вақтида һәрқайсисидин санлар жұтып кәткән. Ңәр бир хәттика санларниң орунлишиш қанунийитини тепип, чүшүп қалған санларни ата.

2, 4, 6, , 10360, 320, , 240, 200 , 222, 333, 444

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар түз

9

ҮЧ ХАНИЛИҚ САНЛАРНИ ҚОШУШ ВӘ ЕЛИШ АЛГОРИТМЛИРИ

Йәрлик жайниң рельефи

Сән үч ханилиқ санларни қошуш вә елиш алгоритмлирини қоллинисін.

1. Һәр бир қораптін халиған санни талладап, үч ханилиқ санлар түз. Уларни разрядық қошуулғучиларниң қошундиси түрдө яз.

2. Тик қур түридә өмәлниң қандақ несапланғанлығини қараштур. Қошуш вә елиш алгоритмини чүшәндүр.

Тик қур түридә қошуш вә елиш алгоритми

$$\begin{array}{r} + 432 \\ \hline 245 \\ \hline 677 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} - 677 \\ \hline 432 \\ \hline 245 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 437 \\ \hline 245 \\ \hline 682 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \cdot 10 \\ - 682 \\ \hline 245 \\ \hline 437 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 472 \\ \hline 245 \\ \hline 717 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \cdot 10 \\ - 547 \\ \hline 256 \\ \hline 291 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 475 \\ \hline 245 \\ \hline 720 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \cdot 9 \cdot 10 \\ - 504 \\ \hline 256 \\ \hline 248 \end{array}$$

Һәр жағдайдыки алгоритмни толуқтуруп ейт. Айримчилиқлири немидә?

... язимән
Бирликләрни қошумән ...
Онлуқларни қошумән ...
Йүзлүккләрни қошумән ...
Жавапни оқуймән ...

... язимән.
Бирликләрни алимән ...
Онлуқларни алимән ...
Йүзлүккләрни алимән ...
Жавапни оқуймән ...

3. Чүшәндүрүп, несапла. Тәкшүрүш жүргүз.

$123 + 450$

$987 - 234$

$678 - 45$

$167 + 462$

$278 + 287$

$366 + 555$

$475 + 347$

$515 - 346$

$522 + 376$

$689 - 231$

$345 - 201$

$987 - 679$

Тоғра тәңлиқ чиқидигандәк қилип бош орунларға үч ханилиқ санларни яз.

$\square + \square + \square = 1\,000$

$\square + \square + \square = 800$

Миқдарларни қошуш яки елиш үчүн алди билән уларни бирдәк өлчөм бирликлөргө түрләндүривал. Шуниндін кейин несаплашни орунла.

Мәсилән: 3 м 4 дм 4 см + 35 дм = 344 см + 350 см = 694 см

Несаплашниң қандақ йезилгиниға қара.

3	4	4	ам
+ 3	5	0	ам
6	9	4	ам

4. Несапла.

$2 \text{ м } 34 \text{ см} + 5 \text{ м } 11 \text{ см}$

$2 \text{ м } 3 \text{ дм } 4 \text{ см} + 1 \text{ м } 4 \text{ дм } 4 \text{ см}$

$45 \text{ дм} + 3 \text{ м } 3 \text{ см}$

$3 \text{ м } 5 \text{ дм } 9 \text{ см} - 1 \text{ м } 4 \text{ дм } 4 \text{ см}$

$67 \text{ дм } 5 \text{ см} - 3 \text{ м } 2 \text{ см}$

$6 \text{ м } 9 \text{ дм } 7 \text{ см} - 2 \text{ м } 45 \text{ см}$

5. Несапни чиқар.

Биринчи чоққиниң егизлиги 245 метр, иккинчи чоққиниң егизлиги униндін 136 метрға егиз. Үчинчи чоққа иккінчи чоққидін 172 метрға егиз. Үчинчи чоққиниң егизлигини тап.

Үч ханилиқ санлар таллап, несапта берилгөн мәлumatларни өзгөрт. Уни қайта чиқар

6. Тик қур түридә несапла.

$$458 + 167$$

$$275 + 146$$

$$522 - 245$$

$$954 - 486$$

$$721 - 549$$

$$658 + 173$$

$$991 - 777$$

$$768 - 689$$

$$666 - 297$$

7. Әгәр оқуғучи ипадиләрниң мәнасини әмәлләр бойичә несаплиған болса, у чағда униң қандақ ипадиниң мәнасини тапқынини ениқла.

a) $\boxed{?}$

ə) $\boxed{?}$

б) $\boxed{?}$

1) $24 : 6 = 4$

1) $225 + 175 = \square$

1) $523 - 247 = \square$

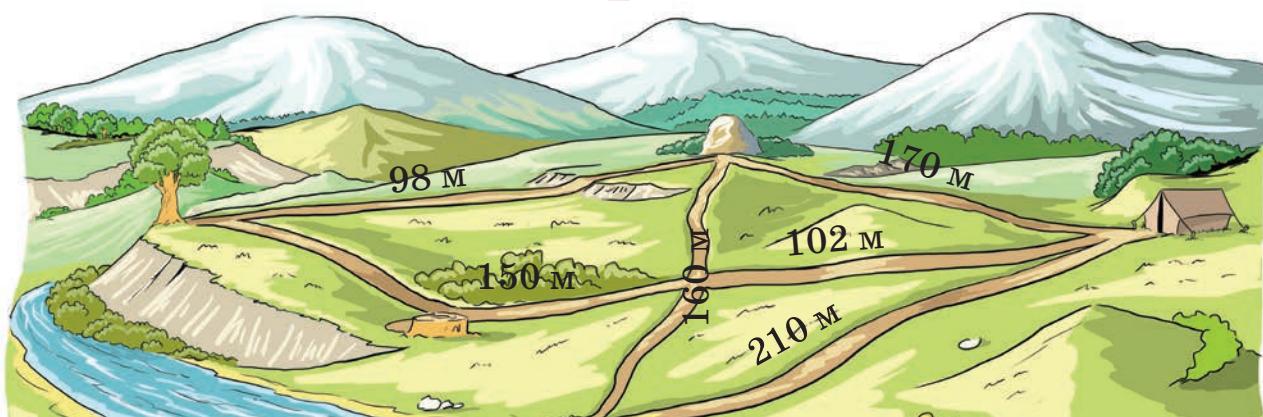
2) $320 + 4 = \square$

2) $\square - 289 = \square$

2) $\square + 345 = \square$

8. Сәяһетчи тағдики барлық чиғир йоллар билән меңип өтти. Әгәр бир йол билән иккى қетим маңмиған болса, у чағда у барлығи нәччә метр йол маңғанлиғини ениқла.

Сүрәт бойичә соаллар ойлаштуруп, уни достундин сора.

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар түз

10

ҮЧ ХАНИЛИҚ САНЛАРНИ ҚОШУШ ВӘ ЕЛИШ АЛГОРИТМЛИРИ

Йәрлик жайниң рельефи

Сән үч ханилиқ санларни қошуш вә елиш алгоритмлири-
ни қоллинисән.

1. Берилгән ипадиләрни қандақ топларға бөлүшкә болиду?

$$(x + 65) : a$$

$$965 - 452$$

$$a + 456$$

$$124 + 68 + 45$$

$$(56 + 654) - 451$$

$$5 \cdot (c - d)$$

$$12 : 3$$

$$2 \cdot 5$$

$$c - d + a$$

$$d - 456$$

Бир тик құрға санлық ипадиләрни, иккінчисигे һәриплік
ипадиләрни яз. Санлық ипадиләрниң мәнасини тап.

Һәриплік
ипадә

2. Қөрситилгән өлчәм бирликләргә ипадилә.

$$246 \text{ см} = \square \text{ м } \square \text{ дм } \square \text{ см}$$

$$4 \text{ м } 3 \text{ дм } 7 \text{ см} = \square \text{ см}$$

$$72 \text{ см} = \square \text{ дм } \square \text{ см}$$

$$8 \text{ м } 6 \text{ дм} = \square \text{ см}$$

$$204 \text{ см} = \square \text{ м } \square \text{ см}$$

$$5 \text{ м } 7 \text{ дм} = \square \text{ дм}$$

$$2 \text{ дм } 4 \text{ см} = \square \text{ см}$$

$$5 \text{ дм } 8 \text{ см} = \square \text{ см}$$

3. Ипадиләр түзүп яз. Уларниң мәнасини тап.

- а) 23 билән 3ниң қошундисини 430 санидин ал.
- ә) 250 саниға 360 билән 60ниң айримисини қош.
- б) 300 билән 320ниң қошундииисға 250ни қош.
- в) 420 000 билән 30 000ниң қошундисидин 200 000ни ал.
- г) 700 000 билән 230 000ниң айримисиға 40 000ни қош.

Ә.и.

4. Несапла.

a) $39 + 2$

$64 - 7$

$60 + 23$

$50 - 21$

$390 + 20$

$640 - 70$

$560 + 23$

$750 - 21$

ә) $560 \text{ см} + 23 \text{ см}$

$750 \text{ см} - 21 \text{ см}$

$390 \text{ см} + 20 \text{ см}$

$560 \text{ см} + 230 \text{ см}$

$750 \text{ см} - 210 \text{ см}$

$390 \text{ см} + 200 \text{ см}$

5. а) Несапниң берилиши бойичә ипадә тұз.

Садир өстөң билән 129 м, Санжар 195 м үзді. Садир Санжардин нәччә метр жирақлиққа үзді?

ә) Ипадиләрниң мәнасини берилгән мәналири бойичә тап.

$a = 187$

$b = 234$

$c = 328$

$a + 467 + b$

$1000 - (b + c)$

6. Берилгән санларни бош орунға нөвәт билән қоюп, ипадиләр яз.

$458 + \boxed{} + 126$

Қолайлық несаплаш усули чиқиши үчүн йәнә қандақ санларни қоюшқа болиду?

7. Әгәр оқыучи ипадиләрниң мәнасини әмәлләр бойичә несаплиған болса, у чағда у қандақ ипадинин мәнасини тапқынини ениқла.

a) $\boxed{} ?$

ә) $\boxed{} ?$

б) $\boxed{} ?$

1) $15 + 12 = 27$

1) $5 \cdot 8 = 40$

1) $45 + 9 = 54$

2) $27 : 9 = 3$

2) $3 \cdot 8 = 24$

2) $28 : 7 = 4$

3) $40 - 24 = 16$

3) $54 + 4 = 58$

Дәрисинің мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар тұз

11 Үч ханилиқ санларни қошуш вә елиш алгоритмлири

Йәрлик жайниң рельефи

Сән үч ханилиқ санларни қошуш вә елиш алгоритмлирини қоллинисән.

1. Мәтингин оқи.

Тағларни егизликлиригө қарап пака, оттура вә егиз дәп қандақ ажритиду? Әгәр қирниң селиштурма түрдикі егизлиги 200 метрдин ашса, яхши рошөн бағри билән етиги болса, у чағда у тағ дәп несаплиниду. Егизлиги 1 000 м-гичә болған тағлар – пака тағлар. Мәсилән Қазақстандикі пака тағлар: Муғалжар (Чоң Бақтыбай, 657 м), Маңғышлақ тағлири (Бесшоқы, 556 м).

Мәтингдә саңа қандақ санлар учрашти? Уларни кемиши тәртиви билән ата. Ын бер санды нәччә йүзлүк бар?

2. Несаплашниң қандақ жүргүзүлгөнлигигө қара.

a)

Язимән...

1	1	
2	7	3
+	7	2
1	0	0

Бирликләрни қошимән: $3 + 7 = 10$ – бу 1 онлуқ вә 0 бирлиқ. Они язимән, 1 онлуқни өстә сақлаймән.

Онлуқларни қошимән: 7 онл. + 2 онл. + 1 онл. = 10 онл. – бу 1 йүзлүк вә 0 онлуқ. Они язимән, 1 йүзлүкни өстә сақлаймән.

Йүзлүкләрни қошимән: 2 йүз. + 7 йүз. + 1 йүз. = 10 йүз. = 1 миңлиқ. Буни йүзлүкниң сол тәрипигө язимән.

Жававини оқуымән: қошундиниң мәнаси 1 000ға тәң.

Ә)

.	9	9	10
-	1	0	0
	7	2	7
	2	7	3

Язимән...**Бирликләрни алимән:** Один 7ни елишқа болмайды.1 000 санида онлуғи, йүзлүги йоқ, 1 миңлиқни алимән.
1 миң = 9 йүз. + 9 онл. + 10 бирл. $10 - 7 = 3$ **Онлуқларни алимән:** 9 онл. – 2 онл. = 7 онл.**Йүзлүкләрни алимән:** 9 йүз. – 7 йүз. = 2 йүз.**Жававини оқуымән:** айриминиң мәнаси 273кә тәң

3. Ңесаплап, доступң иккиңлар бир-биринларни тәкшүрө.

$345 + 655$

$1000 - 645$

$802 + 198$

$782 + 218$

$1000 - 367$

$933 - 399$

$666 + 334$

$1000 - 443$

$1000 - 888$

4. ЖӘдвәл бойичә ипадиләр түзүп, уларниң мәнасини тепиңлар.

Қошуулғучи	$70 + 30$	$200 + 200$	$192 - 6$
Қошуулғучи	60	$360 - 80$	250
Қошундinin мәнаси			

5. Алимлар Балхаш көлинин тегини тәтқиқ қилди. Бириңчи күни улар көлниң 276 м метрини, иккінчи күни болса униндин 185 м ошук йәрни тәтқиқ қилди. Улар иккі күндө көлниң нәччә метр йе-рини тәтқиқ қилди?

6. Қайси сан қалдурулған?

	$\cdot 5$
20	
15	
8	
35	

	$: 3$
27	
5	
9	

	$: 4$
24	
8	
36	
7	

	$\cdot 2$
5	
14	
9	
12	

7. Өмәлләрни орунлаш тәртивини ениқла. Ңесапла.

$(540 - 80) + (930 - 820)$

$320 + (860 - 660) + 120$

$(650 + 350) - (450 + 50)$

$1000 - (210 - 110) + 30$

Дәрисиниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар қураштур.

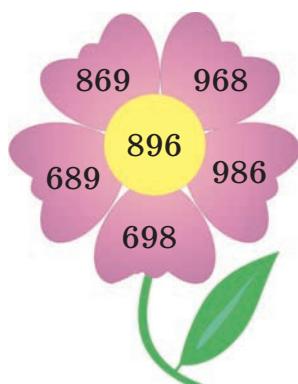
12 Үч ханилиқ санларни қошуш вә елиш алгоритми

Өсүмлүккөр дүнияси

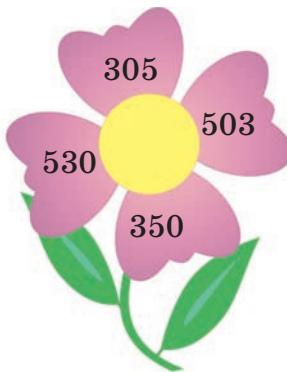

Сән 1000ғиңе болған санларни тик құр түридә қошушни вә елишни билидиған болисән.

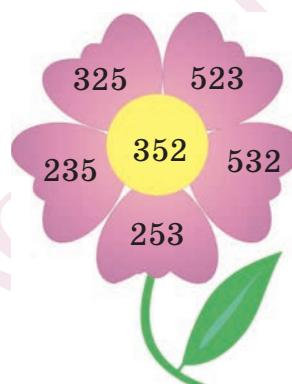
1. Санларни оқи. Уларда нәччә йүзлүк, онлуқ, бирлик бар? Санларни разрядлық қошуулғучиларниң қошундиси түридә яз.

a)

ә)

б)

2. Қандақ һесапланғанлиғини чүшөндүр. Һесаплаш қолайлық болуши үчүн миңлиқларни йүзлүккөрдө, онлуқларға вә бирликлөргө қандақ ажритишқа болиду?

Миңлиқлар	Йүзлүк ләр	Онлуқ-лар	Бирлик-ләр
+	7	5	7
	2	4	3
1	0	0	0

Миңлиқ-лар	Йүзлүк-ләр	Онлуқ-лар	Бирлик-ләр
-	1	0	0
	2	4	3
	7	5	7

Ө.и.

3. Мисалларниң бир йолини талла. Һесапла.

$$582 + 418$$

$$245 + 693$$

$$1000 - 826$$

$$715 + 285$$

$$239 + 377$$

$$1000 - 721$$

$$519 + 481$$

$$755 - 564$$

$$1000 - 173$$

Ө.и.

4. Ңесапни чиқар.

Көктат сатидиған дуканда 455 кг сөвзә вә 129 кг по-мидор болған еди. Көктатларниң бирази сетилған-дин кейин, дуканда йәнә 245 кг көктат қалды. Нәччә килограмм көктат сетилди?

5. Санлар қатариниң орунлишиш қанунийитини тепип, уларни да-вамлаштур. Кейинки үч санни ата

254	250	246			
999	888	777			
500	450	400			

Қанунийәткә мувалиқ һәрбир келәси сан қандақ пәйда болиду?
Хуласә: һәрбир келәси сан қандақту бир арифметикилиқ әмәлни орунлаш арқилиқ чиқиду.

Санлар қатарини қандақ чиқиришқа болиду?

1-қәдәм. Қатар турған икки санниң айримисини билиш:

$$254 - 250 = 4.$$

2-қәдәм. Қатарниң түзүлүш қанунийитини ениқлаш: һәрбир кейинки сан алдинқи сандын 4кә кам.

3-қәдәм. Мошу қанунийәтниң башқа санлар қатарида орун линишини тәкшүрүш: $250 - 246 = 4$. Қанунийәт испатланды.

4-қәдәм. Мошу қанунийәтни пайдилинип, қатарниң кейинки санини ениқлаш: $246 - 4 = 242$ – кейинки сан.

Өзәң санлар қатарини түз. Достундин қанунийәтни ениқлиши-ни сора.

6. Ңесапларни чиқар.

- а) Шәһәр дәм елиш бегида 230 терәк өсүп туриду, қарияғач униндин 125кә ошук. Шәһәр дәм елиш бегида барлығи нәччә дәрәк өсүватиду?
- ә) Йәр участкисиға 132 түп ғәндіғәрә, униндин 50 түп кам қа-риқат, қарықатқа қарығанда 54 түп ошук крыжовник олтарғу-зулди. Йәр участкисиға нәччә түп крыжовник олтарғузулди?

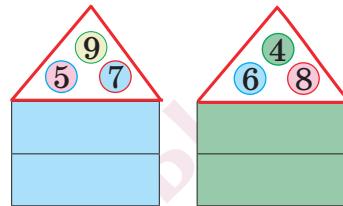
б) Мәжнун талниң егизлиги – 70 дм, қарияғач – 120 дм, терәк – 200 дм. Мәжнун тал терәктин нәччә дециметр пака?

Қарияғач мәжнун талдин нәччә дециметр егиз? Терәк қарияғачтин нәччә дециметр егиз?

7. «Өй селиш». Ипадиләрни дәптириңгә тик құр түридә яз.

Қурулуш режиси

Әйләрниң чедиридики рәқәмләрдин өң чоң вә өң кичик үч ханилиқ санлар тұз.
Уларниң айримисини тап.

8. a) Тик құр түридә йезип, һесапла.

$$354 + 247$$
$$895 - 325$$

$$455 + 545$$
$$647 - 239$$

$$1000 - 414$$
$$785 + 125$$

ә)) Чүшәндүрүп, һесапла. Дуруслиғини тәкшүрө.

$$325 + 168$$
$$729 + 235$$

$$900 - 214$$
$$975 - 135$$

$$138 + 678$$
$$810 - 217$$

9. Һесапни чиқар.

Алмута қориғида өсүмлүкниң 970 түри бар, Фәрбий Алтай қориғида өсүмлүкниң түри унимдин 87 гә кам. Фәрбий Алтай қориғиға қарығанда «Бурабай» миллий мәмликең тәбиий паркида өсүмлүкниң 126 түри кам. «Бурабай» тәбиий паркида өсүмлүкниң нәччә түри өсиду?

10. Еғизчә һесапла.

$$5\ 000 + 45\ 000$$
$$20\ 000 + 10\ 000$$
$$125\ 000 - 20\ 000$$

$$78\ 000 + 12\ 000$$
$$900\ 000 - 600\ 000$$
$$290\ 000 + 310\ 000$$

$$77\ 000 - 21\ 000$$
$$58\ 000 - 45\ 000$$
$$45\ 000 - 11\ 000$$

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар тұз

13

Откәнни пишшиқдаш

Құшлар

Сән көпханилиқ санларни йезиши, оқушни вә селишту-
рушни билидиган болисән.

1. Сүрәткә қара. Әгәр һәр бир құш шу разрядниң бирлигинин сани-
ни қөрситидиған болса, қандақ сан чиқиду? Яз. Һәртүрлүк геоме-
триялық фигуриларниң ярдими билән өз моделинди ойлаштур.

Миңлиқлар	Йүз.	
	Онл.	
	Бирл.	
	Йүз.	_____
	Онл.	_____
	Бирл.	_____

Бирліктер	Йүз.	
	Онл.	
	Бирл.	
	Йүз.	_____
	Онл.	_____
	Бирл.	_____

2. а) Санлар қатариниң түзүлүш қанунийитини тап вә санлар қата-
рини давамлаштур. Кейинки үч санни ата.

20	22	25	29		
810	710	610			
515	525	535			

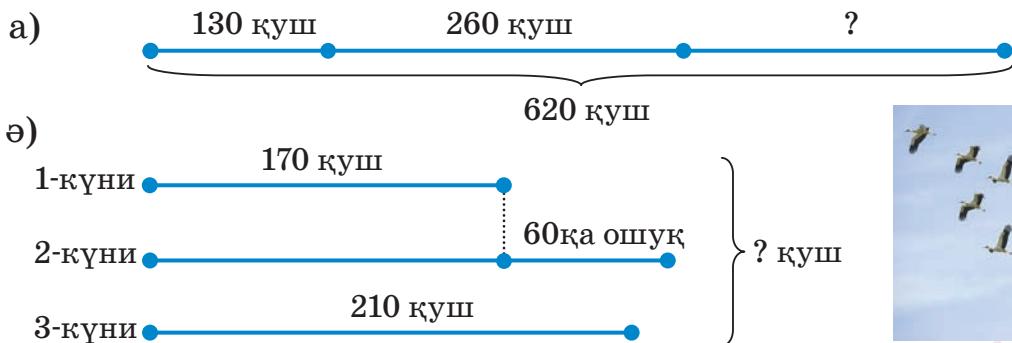

ә) Мону санлар қатари қандақ түзүлгөн?

9 90 900 9 000 90 000 900 000

Мошуниңға охшаш халиған санлар қатарини өзәң түзүп яз.

3. Сизма бойичә несап түзүп, уни чиқар.

ө.и.

4. Тик қур түридә йезип, несапла. Дурууслиғини тәкшүрө.

$456 + 138$

$927 - 453$

$233 + 471$

$506 - 444$

$475 + 347$

$700 - 456$

$675 + 294$

$780 - 611$

5. Қишта шәһәр дәм елиш беғида балилар кәптәрләргә йәм бериду. 230 қүш учуп кәткәндин кейин, у йәрдә 650 қүш қалди. Дәсләп дәм елиш беғида барлығы нәччә қүш болған?

6. Орнитолог – қүшларни тәтқиқ қилидиган алим. Алимлар қүшларни тәтқиқ қилиш мәхситидә уларниң путиға язмилири бар үзүкләрни кийгүзиду. Бийил 345 қүшқа үзүк селинди, бу өткән жилдиқидин 215кә ошук. Икки жилда алимлар барлығы нәччә қүшқа үзүк салди?

7. Ипадини һәртүрлүк оқи.

$420 - (350 - 50) \quad (360 - 290) + 420 \quad 700 - (190 + 210)$

«Сандин қошундинин мәнасини алымиз» дәп қайси ипадини оқушқа болиду?

8. Қолайлық усул билән несапла

$250 + 170 + 150$

$580 + 240 + 120$

$560 + 230 + 170$

$360 + 270 + 340$

$390 + 250 + 110$

$270 + 180 + 50$

9. Тазқара бүркүттин йоған, бүркүт шуңқардин йоған. Мошу қүшларниң өң кичиги қайсиси?

Дәриснин мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар түз

14

Хуласиләш

Тәбиәтни қоғдаш

Сән ипадиләрни түзисән вә оқуысән, уларниң мәнасини таписән.

1. Мәтиинни оқи.

Фәрбий Алтай қоруғининң нағыннатлар дүнияси белиқлар, қошмаканлиғучилар, йәрбекирлиғучилар вә сүтәмгүчиләр билән тонулған. Қорукта құшларниң 191 түри бар. Униң ичидә: қарчиға, қарақур, сұңғұч, тоқулдақ вә каккуклар бар.

Сұңғұч

Құр

Какук

Қарчиға

Тәңсизликни оқи: $x < 191$. Сан шолисини дәптириңгә сиз. Берилгән санни шолида бәлгүләп көрсөт. Йешими болидиган жиғинни штрих билән бәлгүлә. Йешими болидиган жиғинға ятидиған он санни яз.

Ө.и.

2. Ипадиләрни йезип, уларниң мәнасини тап.

220 билә 320 санлириниң қошундисини 420 саниға қош.

700 билә 180 санлириниң қошундисидин 480 санини ал.

640 билә 220 санлириниң айирмисини 530 билән 30 санлиринин қошундисига қош.

800 санидин 680 билән 220 санлириниң айирмисини ал.

3. Ипадини тик құр түридә яз вә несапла.

$$459 + 238$$

$$900 - 317$$

$$781 - 649$$

$$401 - 345$$

$$579 + 209$$

$$198 + 745$$

4. Ңесаплимай турup, селиштур.

$$310 + 250 * 310 + 360$$

$$400 - 180 * 600 - 180$$

$$620 + 250 * 250 + 260$$

$$700 - 280 * 600 - 180$$

5. ЖӘдвәл бойичә ипадиләр қураштуруп яз. Уларниң мәнасини тап.

Кошулғучи	$9 \cdot 4$	$6 \cdot 5$	$32 : 4$
Кошулғучи	600	185	$6 \cdot 5$
Кошундининң мәнаси			

Елинғучи	900	500	$82 + 18$
Алғучи	$4 \cdot 7$	$3 \cdot 9$	$2 \cdot 8$
Айримининң мәнаси			

6. Мәтингни оқи. Соалларға жавап бер. Ңесаплар қураштур.

«Барсакелмес» қоруғи Қызылорда вилайити, Арас нәнийәсидә орунлашқан. Қоруқта өсүмлүкклөрниң 278 түри бар.

«Наурызым» қоруғи Қостанай вилайити, Наурызым вә Өвлиякөл нәнийәлиридә орунлашқан. Қоруқтиki өсүмлүк түрлиринин сани «Барсакелмес» қоруғидиқидин 409ға артуқ.

«Наурызым» қоруғида өсүмлүкклөрниң нәччә түри бар? Икки қоруқта барлығы нәччә өсүмлүкнин түри бар?

7. ЖӘдвәл бойичә тәңгимә қураштуруп, уни йәш.

Кошулғучи	320		780	Елинғучи	840		350
Кошулғучи		87		Алғучи		330	
Кошундининң мәнаси	650	587	800	Айримининң мәнаси	310	560	50

8. Санлар қатариниң қанунийитини тепип, уни давамлаштур. Кейинки үч санни ата.

202	303	404			
110	220	330			

9. Санлиқ ипадиләр қураштуруп, уларниң мәнасини тап.

320 000 билән 120 000 санлириниң қошундисиға 540 000 санини қош.

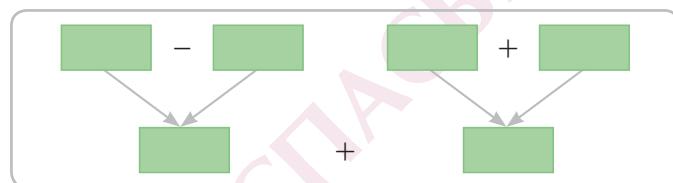
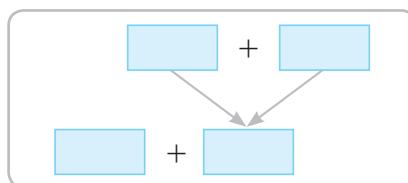
600 000 билән 120 000 санлириниң қошундисидин 420 000 санини ал.

540 000 билән 120 000 санлириниң айримисини 420 000 билән 20 000 санлириниң қошундисиға қош.

900 000 санидин 580 000 билән 120 000 санлириниң айримисини ал.

Қураштурулған ипадиләрниң қайсиси сүрәткә дурус келиду?
Уни толуктуруп яз.

10. Санлиқ ипадиниң мәналири бойичә жәдвәлдики йошурунған сөзләрни тап.

$240 - 217 = \square$

$727 - 713 = \square$

$231 - 229 = \square$

$248 - 230 = \square$

$226 - 223 = \square$

$334 - 328 = \square$

$338 - 327 = \square$

$680 - 673 = \square$

$444 - 442 = \square$

$425 - 424 = \square$

$922 - 899 = \square$

$575 - 544 = \square$

$900 - 883 = \square$

$745 - 734 = \square$

A	Ә	Б	В	Г	F	Д	Е	Ж	З	И	Й
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

К	Қ	Л	М	Н	О	Ә	П	Р	С	Т	Ү
13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24

Ү	Ү	Ф	Х	Ц	Ү	Ш	Ы	І	Ә	Ю	Я
25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36

Дәрисниң мавзуси бойичә
тапшурмилар вә соаллар түз

15

Өзәңни тәкшүрә!

Мән өзәмниң утуқлиримни тәкшүрәймән

БИЛИШ

Үч ханилиқ санлар билән толук миңлиқларни йезишни вә селиштурушни билимән.

Мәтингдә учрашқан санларни өсүш рети бойичә яз.

«Наурызым» жұмындық тәбиәт қоруғида құшларниң икки йүз сәксөн икки түри яшайды. Һәр жили наурыз ейиниң ахиріда қоруққа бәш миндин ошуқ құзғун қарғилар учуп келиду. Қоруқта һәрқачан тәтқиқатлар жүргүзүлгүп туриду. Мошу жили қоруққа икки йүз қириқ үч алым билән бәш йүз оттuz тоққуз студент кәлди. Ахирқи бәш жилда йүз оттuz бәш миндин ошуқ мектеп оқуғучи-лири экскурсия ясиди.

ЧУШИНИШ

Аддий тәңсизлик-ниң, йешими болидиған жиғинни тепишиңи чүшәндім.

Санни сан шолисида бәлгүлә.

Йешимләр жиғинини қийпаш сизиқ билән көрсөт. Йешимләр жиғиниға ятидаған 5 санни яз.

$$x > 212$$

$$x < 192$$

ҚОЛЛИНИШ

Санларни ефизчә қошуп, алымән. Үч ханилиқ санларни қошуш вә елиш алгоритмини қоллинимән.

Еғизчә несаплап, дуруслиғини тәкшүрә.

358 – 258	250 – 50
150 + 40	98 + 102

Тик қур билән несаплап, дуруслиғини тәкшүрә.

900 – 568	1000 – 649
259 + 456	551 + 264

АНАЛИЗ

Санлар қатаридики қанунийәтни төпишни билимән.

Қанунийәтни ениқла. Санлар қатаридики уч санни давамлаштуруп яз.

303	340	377			
560	520	480			

СИНТЕЗ

Икки һәриптин туридиған санлиқ ипадә құраштуралаймән вә берилгән мәналири бойичә унің мәнасини төпишни билимән.

Берилгән сизма бойичә һәриплік ипадә құраштур.

$$\square + (\square - 118)$$

Икки һәриптин туридиған санлиқ ипадинин мәнасини берилгән санлар бойичә тап.

$$a = 425, 128, 119$$

$$b = 315, 245, 123$$

БАҢАЛАШ

Тирнақ билән берилгән ипадиләрни оқуш вә йезиш вақтида қошуш вә елиш компонентлириниң намини дурус қоллинишни билимән.

Алийәм ипадә билән унің йезилишини дурус мувапиқлаштурдиму? Тәкшүрә. Хаталири ни түзэ.

Қошундиға айримини қошуш.

$$(250 + 250) + (900 - 400)$$

Сандин қошундини елиш.

$$200 + (840 - 140)$$

Санларниң айримисини санға қошуш.

$$900 - (120 + 200)$$

16

Көпәйтиш вә бөлүш әмәллирини орунлаштики 1 саниниң хусусийити

Язғучиларниң әсәрлиридики Қазақстан тәбиити

Сән 1гә көпәйтишни вә бөлүшни үгинисөн.

1. Ипадиләрниң өзара бағлинишини дурус тапсаң, әсәрниң мүәллипи билән намини билидиган болисөн.

$b \cdot a = c$

Муқанов

$3 \cdot 5$

Геннадий

$15 : 3$

Төгиләр

$c : b = a$

дала

$5 \cdot 3$

Снегирёв

$c : a = b$

Тұғулған

$a \cdot b = c$

Сабит

2. a) Ңесапла. Хуласә яса.

$1 \cdot 5 = 1 + 1 + 1 + 1 + 1 = \square$

$1 \cdot 3 = 1 + 1 + 1 = \square$

$1 \cdot a = a$

ә) Көпәйтишкә өзара бағлинишлиқ икки тәңлиқ вә бөлүшкә икки тәңлиқ қураштур. Хуласә яса.

$1 \cdot 5 = \square$

$1 \cdot 4 = \square$

$5 \cdot 1 = \square$

$4 \cdot 1 = \square$

$5 : 1 = \square$

$\square : 1 = \square$

$5 : 5 = \square$

$\square : 4 = \square$

$a \cdot 1 = a$

$a : 1 = a$

$a : a = 1$

Көпәйткүчиләрниң бири 1гә тәң болса, у чағда көпәйтиндиниң мәнаси иккинчи көпәйткүчигә тәң болиду.

Әгәр санни шу санниң өзигә бөлсә, у чағда бөлүндиниң мәнаси 1гә тәң болиду.

3. Еғизчә чүшәндүрип , һесапла.

$1 \cdot 6$

$15 \cdot 1$

$9 : 9$

$1 \cdot 78$

$35 \cdot 1$

$15 : 15$

$28 : 28$

$40 \cdot 1$

4. С. Бабенкониң «Түйетас» некайисидә қайси йезилар тоғрилиқ еттилған? 1 санига көпәйтиштин туридиган ипадиләрни тапсан, жававини билисөн.

$1 \cdot 5$

Амансай

$1 \cdot 3$

Қызылсай

$6 + 3$

Боралдай

$9 \cdot 1$

Түйетас

$3 + 5$

Қаратал

$8 \cdot 1$

Бурабай

$4 \cdot 2$

Ақсай

$9 : 9$

Балхаш

5. Һесапларни чиқар.

а) Оқуғучилар М. Әлимбаевниң нахшисини ядлиди. Бир нахши ни ядлаш үчүн Амир 15 минут, Дилшат униндин 9 минут ошук вақит сәрип қиласы. Санжар Дилшатқа қариғанда 3 минут аз сәрип қиласы. Санжар нахшини нәччә минутта ядлиди?

ә) Тәбиәт тоғрилиқ шеирни ипадилік оқуш мусабиқисидә 1 000 оқуғучи қатнашты. 209и – үчинчи синип, 358и – иккинчи синип, қалғини болса – төртінчи синип оқуғучилири. Төртінчи синип оқуғучилиридин нәччә оқуғучи қатнашты?

б) Мусабиқидә һәрбир қатнашқучиға 5 минут вақит берилди. 9 қатнашқучини тиңшаш үчүн нәччә минут вақит һажәт?

в) Оқуғучилар «Қазақстанниң тәбиити» намлиқ көргөзмигө беғишлип сүрөт салди. 120 – көлниң, 245 – тағниң, 198 hairyннаттарниң сүрити селинди. Оқуғучилар көргөзмигә қоюш үчүн барлығы нәччә сүрөт салди?

Ипадиләрди өмәлләрниң орунлиниш тәртивини есиңға чүшәр.

- Алди билән тирнақниң ичилиги өмәлләрни орунла.
- Шуниндеги кейин \cdot яки $:$ өмәлини рети билән орунла.
- Андин $+$ яки $-$ өмәлини рети билән орунла.

6. Өмәлләрниң орунлиниш тәртивини ениклап, ипадиниң мәнасини тап.

a) $37 + 12 : 6$	$27 + 6 - 3$	$12 : 6 \cdot 3$	$(6 + 10) : 2 + 5$
$5 \cdot 2 + 4 : 2$	$54 - 14 - 7$	$18 : 9 \cdot 5$	$50 + (98 - 90) \cdot 2$
$450 + 6 : 1$	$540 - 40 \cdot 1$	$8 \cdot 1 : 4$	$850 - (1 \cdot 6 + 12)$

- ә) Назим ипадиниң орунлиниш тәртивини көрсөтти.
Һәммисиниң дуруслығини тәкшүрә. Хатасини түзәт вә несапла

37	0	$+$	12	$:$	4	$+$	7					
$(6$	8	$-$	5	0	$)$	$:$	3	$+$	5	0	6	
8	5	0	$-$	$($	2	4	$:$	3	$+$	2	3	2

7. Қолайлық усул билән несапла.

$$\begin{aligned} & 11 + 22 + 33 + 44 + 66 + 77 + 88 + 99 \\ & (350 + 105 + 250) - (111 + 28 + 459) \\ & (450 + 20 + 50) + (450 - 20 - 50) \\ & (45 + 12 + 95) - (91 + 42 + 19) \end{aligned}$$

8. Тәңликтөгра болидигандәк қилип тирнақларни қоюп яз.

$3 + 5 \cdot 4 = 32$	$3 + 5 \cdot 4 - 2 = 30$	$5 - 4 \cdot 1 = 1$
$3 + 5 \cdot 4 = 23$	$3 + 5 \cdot 4 - 2 = 13$	$5 + 4 \cdot 1 = 9$

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар қуаштур.

17

Көпәйтиш вә бөлүш әмәллирини орунлаш вақтидики
Ониң хусусийити. Санни 0гә бөлүшкә болмайдығанлығи
Язғучилар әсәрлиридики Қазақстан тәбииити

**Сән көпәйтиш билән бөлүштики Ониң хусусийитини
хәриплік тәңликләр арқылы үзип үгинисән.**

1. Мәнаси бирдәк тәңликләрни тепип, шаир-язғучиларниң қандак
әсәр язғанлығини ениқла.

M. Әлімбаев
9 : 1

Вәтән 3 : 3

C. Сейфуллин
24 : 4

О, далам мениң! 5 : 1

C. Мәуленов
25 : 5

Көкчетав 6 : 1

2. a) Һесапла. Хуласә чиқар.

$$0 \cdot 5 = 0 + 0 + 0 + 0 + 0 = \square$$

$$0 \cdot a = 0$$

$$0 \cdot 3 = 0 + 0 + 0 = \square$$

- ә) Өзара бағлинишлик тәңликләр қандак түзүлгөн?

$$0 \cdot 5 = 0$$

$$0 \cdot 4 = 0$$

$$5 \cdot 0 = 0$$

$$4 \cdot 0 = \square$$

$$0 : 5 = 0$$

$$0 : 4 = \square$$

$$a \cdot 0 = 0$$

Көпәйткүчиләрниң бири 0гә
тәң болса, көпәйтиндидиниң
мәнасими 0ға тәң болиду.

$0 : a = 0$, сөвәви $a \cdot 0 = 0$.
Әгәр 0ни санға бөлсө,
у чағда 0 чиқиду.

~~$a : 0$~~ = **САННИ ОГӘ БӨЛҮШКӘ БОЛМАЙДУ!**

3. Қийма қәғәздики ипадиләрни пайдилинип, тоғра тәңликтің вә тәңсизликләр түз.

$$1 \cdot 5$$

$$1 \cdot 3$$

$$3 \cdot 1$$

$$0 : 5$$

$$3 : 3$$

$$8 \cdot 0$$

$$0 \cdot 6$$

$$9 : 9$$

4. Ипадини оқи. Ңесапла.

$$32 : 8 + 6 \cdot 0$$

$$12 + 3 : 3$$

$$400 - 9 \cdot 1 + 210$$

$$0 \cdot (459 - 455) : 2$$

$$18 : 3 + 0 : 2$$

$$3 \cdot (789 - 780) + 89$$

5. Ңесапниң шәртигә соал қой.

а) Истираһёт беғиға 24 дәрәк көчити үч қатарға тәң бөлүннип олтарғузулди. ... нәччә?

ә) Сизмини пайдилинип, әкси ңесаплар түз.

$$\underbrace{\begin{array}{c} ? \text{ т.} \\ \quad \quad \quad ? \text{ т.} \\ \quad \quad \quad ? \text{ т.} \end{array}}_{24 \text{ т.}}$$

$$\underbrace{\begin{array}{c} 8 \text{ т.} \\ \quad \quad \quad 8 \text{ т.} \\ \quad \quad \quad 8 \text{ т.} \end{array}}_{? \text{ т.}}$$

$$\underbrace{8 \text{ терәктин} \quad ? \quad \text{қатар}}_{24 \text{ т.}}$$

6. Тәңлимиләрни йәш.

$$a \cdot 5 = 0$$

$$c : 6 = 2$$

$$45 : x = 1$$

7. Биринчи мисалларни чиқар. Уларниң жағававини пайдилинип, мошу тик қурдик қалған мисалларниң жағававини чапсан тап.

$$(450 + 40) - 280$$

$$600 - (100 + 80)$$

$$(310 + 90) \cdot 1$$

$$(460 + 40) - 280$$

$$600 - (100 + 60)$$

$$(310 + 60) \cdot 1$$

$$(470 + 40) - 280$$

$$600 - (100 + 40)$$

$$(310 + 30) \cdot 1$$

Дәрисниң мавзуси бойичә
тапшурмилар вә соаллар қураштур.

18

0 вә 1 сани билән әмәлләр орунлаш.
Тирнақлық ипадиләрниң мәнасини тепиши

Қазақстанниң тәбиити тогрилиқ ривайәтләр

**Сән көпәйтиш билән бөлүштики Оның хусусийитини
һәриплек тәңликләр арқылы үзеспең үгенисән**

1. Ипадиниң мәнасини тап, шу чаңда сән фотосүрәтләрниң қандак
ривайәтләргә бағылыш елинғанлиғини билисән.

Или билән (300)
Қаратал (400)

Бура теғи (560)

$$1000 - (580 + 120) \quad 930 - (1000 - 470) \quad 120 + (1000 - 560)$$

Ө.и.

2. Қийма қөғәздикі ипадиләрни пайдилиніп, икки-иккидін
тоғра тәңлик вә тәңсизлик түз.

a)	1 · 5	3 + 5	1 · 3	8 · 1	9 : 9
	3 : 3	6 + 3		3 - 3	
ə)	5 · 1	0 : 5	1 · 2	8 · 0	3 · 3
	4 : 4	0 · 6		9 - 9	

3. Ипадиләрди әмәлләрниң орунлиниш тәртивини ениклап,
уларниң мәнасини тап.

a) $26 + 12 : 6$	$(130 - 25) \cdot 2$	$5 \cdot 4 + 36 : 9$
$200 - 7 \cdot 2$	$2 \cdot (116 - 112)$	$12 - 4 + 2 \cdot 3$
ə) $24 : 4 - 4$	$630 - 120 + 240$	$(14 + 6) : 2 + 560$
$18 : 6 \cdot 2$	$630 - (120 + 240)$	$200 + 4 \cdot (2 + 3)$

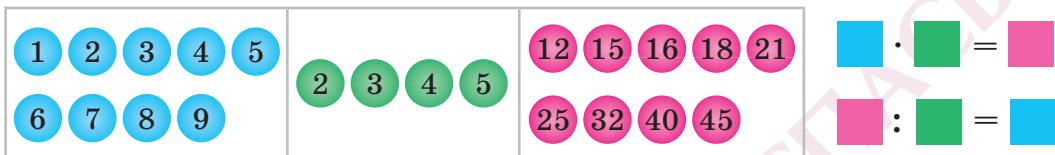

4. Еғизчө чүшәндүрүп несапла.

a) $1 \cdot 9$	$1 \cdot 4$	$6 : 6$	$23 : 23$
$73 \cdot 1$	$8 : 8$	$5 : 5$	$23 \cdot 1$
ə) $0 \cdot 8$	$53 : 53$	$25 \cdot 0$	$22 \cdot 1$
$0 : 6$	$0 \cdot 19$	$18 : 18$	$22 : 22$

5. Өзара бағлинишлиқ санларни тап. Тәңликләр түз.

6. Қисқичө йезилиши бойичө несап қураштуруп, уни чиқар.

a) Мурат – 8 бәттин 6 некайә ? бәт ошуқ
Камилла – 7 бәттин 9 некайә ?

ə) Болған – 9 бәттин 4 чөчәк вә 6 бәттин 3 чөчәк
Оқуди – 50 бәт
Қалди – ? бәт

7. Балилар бағчисида квадрат шәкиллик икки йәр участкисиға тәндиғәрә олтарғузулған. Сән уларни периметри бойичө сим билән қоршишиң керәк. Әгәр һәр бир йәр участкисиниң тәрипи 5 метрға тәң болса, у чағда саңа нәччә метр сим керәк?

8. Әгәр оқуғучи ипадиләрниң мәнасини өмәлләр тәртиви бойичө несаплиған болса, у чағда у қандақ ипадиниң мәнасини тапқанлиғини ениқла.

a) $\boxed{?}$

ə) $\boxed{?}$

б) $\boxed{?}$

1) $18 : 3 = 6$

1) $35 - 23 = \square$

1) $27 : 3 = \square$

2) $500 + 6 = 506$

2) $12 : 2 = \square$

2) $5 \cdot 9 = \square$

Дәрисниң мавзуси бойичө тапшурмилар вә соаллар түз

19

Һесапниң моделини қуруш

Қазақ хәлқиниң мақаллири

Сән һесап бойичә ипадә түзүшни үгинисән

1. Санларни кемиш тәртиви билән йезип, мақални оқи.

көкирәр
190 000

Ямғұр билән
250 000

Дуга билән
189 000

әл
180 000

көкирәр
155 000

йәр
200 000

Һесапниң чиқирилишини өмәлләрниң орунлиниш тәртиви бойичә вә ипадә түридә йезишқа болиду.

Һесап
бойичә
ипадә

2. Һесапни оқи.

Муәллим һәрқайсисида 6дин тәбиәт көрүнүши бар 5 фотосүрәт топтимини әкәлди. Һайванаттарниң униңдин 5 фотосүрити ошук. Һайванаттарниң фотосүрәтлирини 7 партиға йейип қойди. Һәр бир партиға муәллим нәччә фотосүрәттин қойди?

Һесапниң өмәлләр тәртиви бойичә қандақ чиқирилғиниға қара:

- 1) $6 \cdot 5 = 30$ (данә) – тәбиәт көрүнүшиниң фотосүрити.
- 2) $30 + 5 = 35$ (данә) – һайванаттарниң фотосүрити.
- 3) $35 : 7 = 5$ (данә) – һәр бир партидикі һайванаттарниң фотосүрити.

Қайси өмәл биринчи, иккинчи, үчинчи орунлиниду?

Төвәндикі ипадиләрни қараштур. Өмәлләрниң орунлиниш тәртивини көрсөт. Уларниң қайсиси берилгән һесапқа мувапик екәнлигини ениқла.

$$(6 + 5 : 5) : 7 \quad (6 \cdot 5 + 5) : 7 \quad (6 + 5 \cdot 5) : 7 \quad 6 \cdot 5 + 5 \cdot 7$$

3. Несапларға ипадә түзүп, уларни чиқар.

- Бир китапта 20 бәт, иккинчисидә 12 бәт бар. Күнігө 4 бәттін оқулса, мешу иккі китапни нәччә күндө оқуп пүтүрүшкө болиду?
- Балилар китапханисида 145 наиванатлар тоғрилиқ, униндін 423и ошуқ чөчек китаплар бар. Балилар китапханисида нәччә чөчек китап бар?
- Топламда 18 қазақ хәлиқ чөчиги вә униндін 2 һәссә кам уйғур хәлиқ чөчиги бар. Топламда барлығы нәччә қазақ вә уйғур чөчеклири бар?
- Мәктәп китапханичеси бириңчи күни 60 китап иккінчи күни буниндін 27 китап кам бәрди. Үчинчи күни болса иккінчи күнгө қарығанда 12 китап ошуқ бәрди. Китапханичеси үчинчи күни балиларға нәччә китап бәрди?

4. Санларни өсүш тәртиви билән йезип, мақални оқи.

сөз 150 000	адәмзатни 130 000	ташни 110 000	бузар 120 000
бузар 200 000	су 111 000	билән 105 000	тағ 100 000

 Өз мақалиңни мешундақ көрсөт.

5. Ипадиләрни тик қур туридә яз вә несапла.

$$(1000 - 360) - (890 - 375) \quad 781 - (594 - 546) - 138$$

$$(900 - 738) + (469 + 37) \quad 376 + (434 - 254) + 329$$

6. Әгәр оқуғучи ипадиләрниң мәнасини өмәлләр бойичә несаплиған болса у чағда у қандак ипадиниң мәнасини тапқанлиғини ениқла.

a) ?	ә) ?	б) ?
1) $13 + 15 = 28$	1) $6 \cdot 3 = 18$	1) $28 + 7 = 35$
2) $28 : 4 = 7$	2) $4 \cdot 9 = 36$	2) $18 : 2 = 9$
3) $18 + 36 = 54$	3) $35 + 9 = 44$	

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар қураштур.

20

Ңесапни модельлаш

Аилә қәдрийәтлири

Сән ңесап бойичә ипадиләр түзисән.

1. а) Санларни өсүш тәртиви билән йезип, мақални оқи.

Сиз 69	иллик 906	сөз 966	биз 99	қериндашқа 969	дегән 699	яришар 999
-----------	--------------	------------	-----------	-------------------	--------------	---------------

ә) Санларни кемиш тәртиви билән йезип, мақални оқи.

басар
900 000

Аниниң
999 000

изини
9 000

изини
990 000

қиз
909 000

басар
99

оғул
900

Атиниң
90 000

Ө.и.

2. Ңесапни ипадә түридә чиқар.

а) Аписи 200 тәңгигә сүт, 420 тәңгигә сүзмә, 345 тәңгигә қетиқ сетип алди. Аписи барлық сетип елинған нәрсиләргә барлиғи қанчә ахча төлиди?

ә) Дадиси 9 тәңгидин 5 дәптәр вә 400 тәңгигә альбом сетип алди. У дуканчыга 1000 тәңгә бәрди. Дуканчи дадисига қанчә тәңгә қайтуруп бериду?

3. Қисқичә йезилишини толуқтуруп, һесап қураштур.

$$\left. \begin{array}{l} \text{Бөлжүргөн} - 5 \text{ кг-дин } \square \text{ ящик} \\ \text{Кариқат} - 4 \text{ кг-дин } \square \text{ ящик} \end{array} \right\} ? \text{ кг}$$

4. Һесапни чиқар.

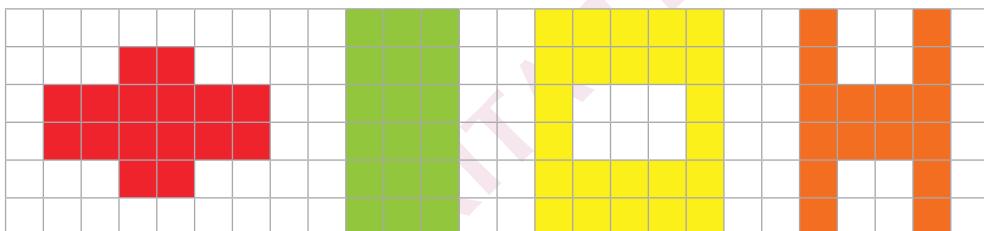
- а) Сетиқчи 9 сетип алғучиға 3 кг-дин мандарин өлчиди. Сетиқчи барлығи нәччә килограмм мандарин өлчиди?
- ә) 40 данә шар 5 қорапқа тәң бөлүнүп селинди. Һәр бир қорапта нәччә шардин бар?

5. Ипадә түзүп, униң мәнасини тап.

- 219 саниға 589 билән 130ниң айирмисини қош.
- 678 билән 98ниң қошуңдисидин 517 санини ал.
- 900 санидин 859 билән 214 санлириниң айирмисини ал.
- 800 билән 218 санлириниң айирмисини 326 билән 92 санлириниң қошуңдисига ашурғин.

6. Һәрбир фигура нәччә чақмақтын туриду?

Чақмақ дәптәргө өзәң фигура сал. Чакмақтарни қандақ қолайлық һесаплашқа болидиғанлиғини яз.

7. Әгәр оқыгучи ипадиләрниң мәнасини әмәлләр бойичә һесаплиған болса, у чағда у қандақ ипадиниң мәнасини тапқанлиғини ениқла.

a) ?

1) $157 - 130 = 27$

2) $27 : 3 = 9$

ә) ?

1) $5 \cdot 7 = 35$

2) $3 \cdot 8 = 24$

3) $35 - 24 = 11$

б) ?

1) $9 \cdot 5 = 45$

2) $12 : 2 = 6$

3) $45 + 6 = 51$

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар қураштур.

21

Мәйдан. Мәйданниң өлчәм бирликлири

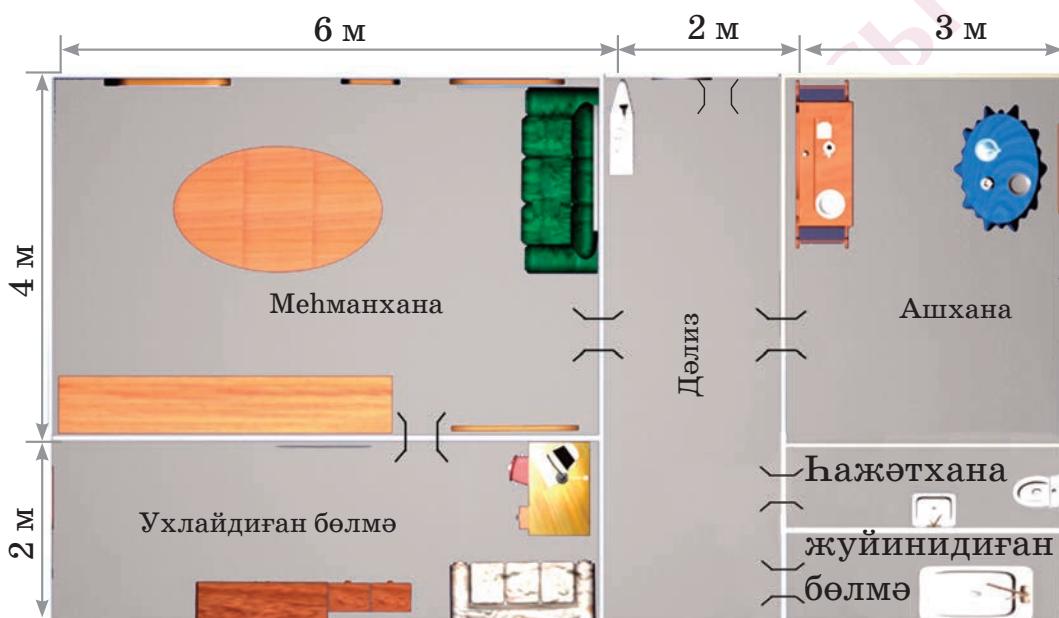
Аилә қәдрийәтлири

Сән «мәйдан» дегендегіңің немә екәнлигини, униң өлчәм бирликлирини вә мәйданни палетка билән өлчәшни билидиган болисән.

1. Пәтирниң планига қара.

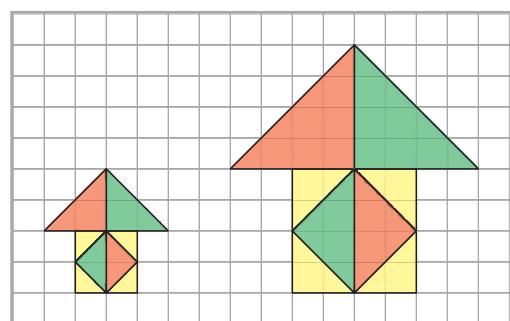

- Мемманханиң периметрини тап.
- Дәлизниң периметрини тап.
- Дәлизниң узунлуғы көңлигидин нәччигे ошуқ?
- Мемманхана ишигиниң көңлиги 1 м болса, у чаңда қурулушчи-ларға қанчә метр плитус керек болар еди?

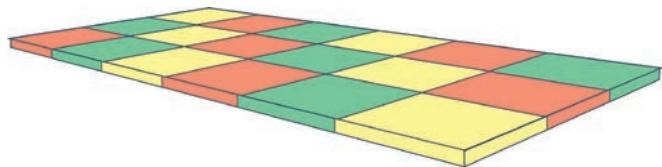

2. Кичик өй қанчә чақмақтын туриду? Йоған ейчу?

Қайси өй қәғәз бетидин аз орун елип туриду?

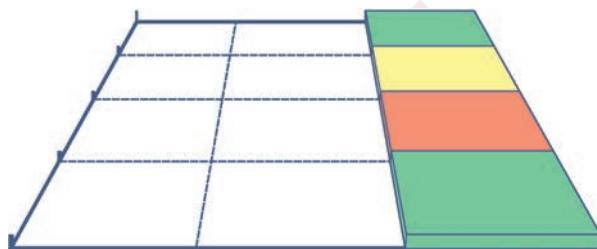
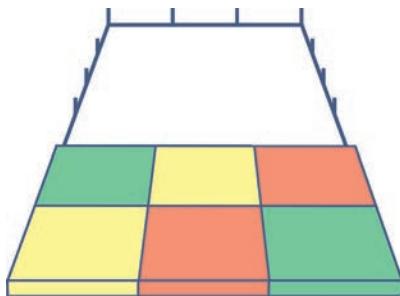

3. а) Пиядә маңидиган йолниң берилгөн бөлигигө селиш үчүн қанчә тахтаташ (плитка) керәк болди?

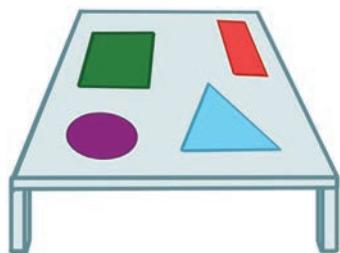

ә) Пиядә маңидиган йолға селиш үчүн қанчә тахтаташ керәк?

Мәйдан

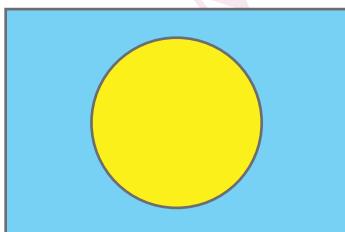

4. а) Үстөл үстидики фигуриларниң қайсиси көп орун алған?

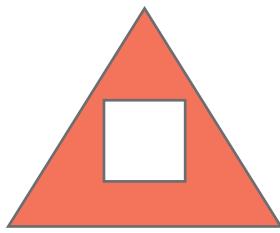

Фигураларни бир-бири билән бәтләштүр-гендә, бир фигура башқа фигуриға петип көтсө, шу фигуриниң мәйданы кичик болиду.

ә) Тиктөртбулунлуқ билән дүгләкни, үчбулунлуқ билән квадратниң мәйданлирини селиштур.

1.

2.

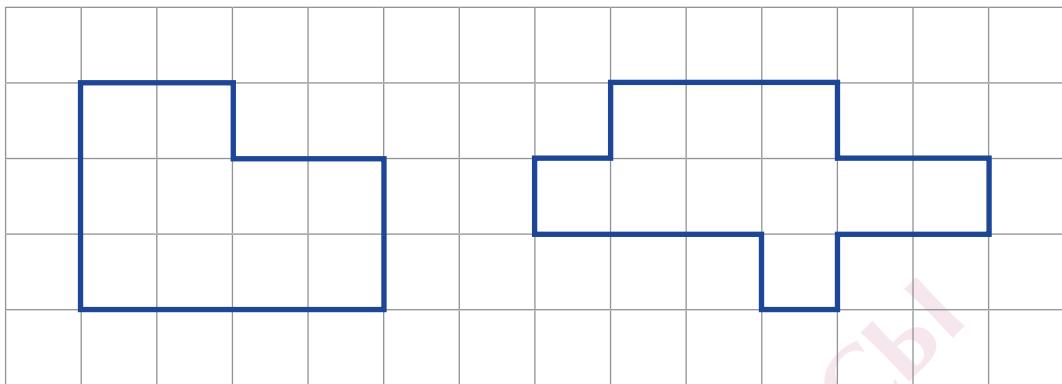
Сантиметр
квадрат
 см^2

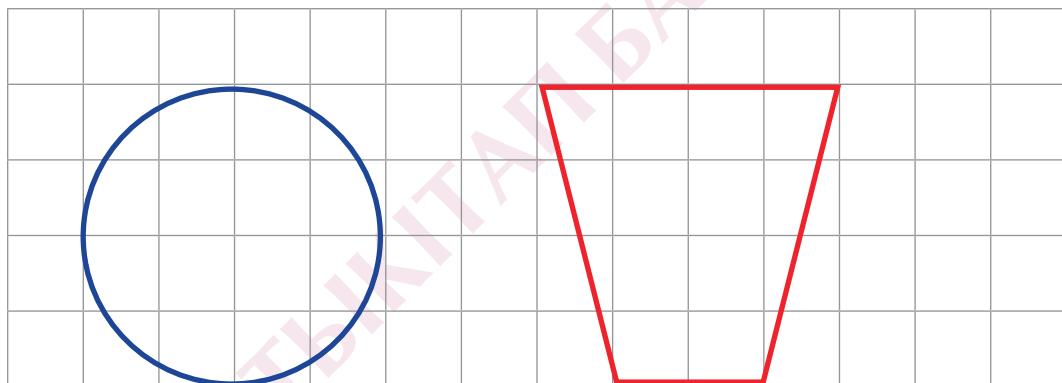
Мәйданниң өлчәм бирлиги – сантиметр квадрат (1см^2)

5. а) Мәйданни өлчәш үчүн уニцға қанчә квадрат бирлик пати-
диғанлиғини билиш керек.

ә) Берилгән фигуриларниң мәйданини тап. Униң үчүн алди
билән толук квадратларни санаң, толук өмәс квадратларниң са-
нини 2гә бөлүп, елинған нәтижини бир-биригә қошуш керек.

Квадрат сантиметрларға бөлүнгөн мәлдүр пленкини **палетка**
дәп атайду. Униң билән фигуриниң мәйданини тепишқа болиду.

$$S = a + b : 2$$

Бу йәрдеки a – толук квадратлар саны, b – толук өмәс квадратлар
саны.

Өзәң **палетка** ясавал. рәңдик қәғәзләрдин фигурилар қийип
елип, униң мәйданини тап.

6. Фигурилар сиз. Уларниң мәйданини палетка билән ениқла.

7. Аилә қәдрийәтлиригә немиләр ятиду? Ипадинин мәнасини төпип, өз жававинци тәкшүрә. 50тин ошуқ болған жавапларниң барлығи дурус.

hәрмәтләш
 $36 : 4 + 5 \cdot 9$

яхши өй
 $65 - (15 : 3 + 20)$

хәйрихаһлиқ
 $18 : 3 + 5 \cdot 9$

мунасивәт
 $36 : 1 + 4 \cdot 9$

жавапқәрчилик
 $65 - (15 : 3 + 5)$

кәчүрүшни билиш
 $36 + (1 + 4) \cdot 9$

урпи-адәт
 $50 + (1 + 0) \cdot 9$

ататеги
 $30 + (25 : 5 - 2)$

8. Іесапла.

$$32 : 8 + 7 \cdot 5$$
$$(7 + 24 : 3) : 5$$

$$7 \cdot 5 - 7 \cdot 4 + 360$$
$$905 - (25 + 15) : 8$$

$$675 + 25 - 5 \cdot 7$$
$$(7 + 21) : 7 + 100$$

9. Талғат, Алийәм, Мәйнүрәм үчи аписиға ярдәмләшти. Өйни чаң-шориғуч билән тазилиди, қача-қомучни жүйди, бағни суғарди. Талғат қача-қомуч жүйими迪 вә бағнима суғармиди. Алийәм қача-қомуч жүйими迪. Балиларниң hәрқайсиси қайси ишни орунлиди?

10. Өзәнниң бөлмәңниң планини сиз. Униң периметрини тап.

Дәрисниң мавзуси бойичә
тапшурмилар вә соаллар қураштур.

22

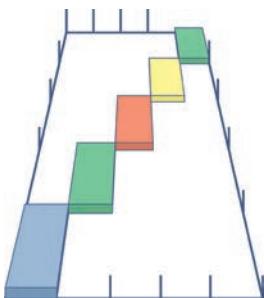
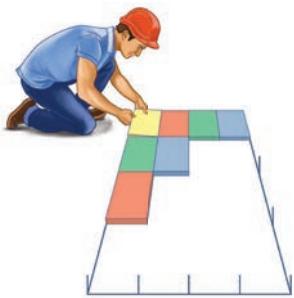
Мәйдан. Мәйданниң өлчәм бирликлири

Әмгәкниң адәм наятидики әһмийити

Сән һәртүрлүк мәйданларни селиштурушни, миқарлар мәнаси билән берилгән әмәлләрни орунлашни үгинисән.

- Сүрәттиki һәрбір берилгән мәйданни толтуруш үчүн қанчә тақтаташ керәк?

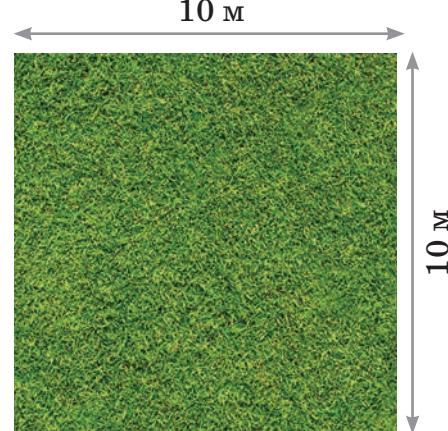
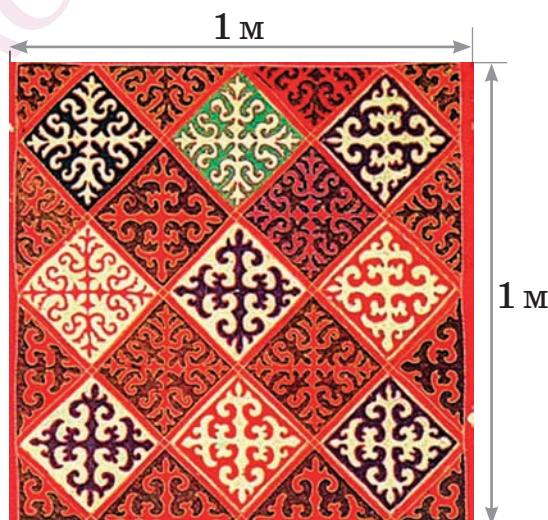
Мәйданниң
өлчәм
бирликлири

- Йоған мәйданларни чон өлчәм бирликләр билән өлчәйдү.

а) Дәптириңгә тәрипи 10 см яки 1 дм болидиган квадратни сиз. Бу – 1 дециметр квадрат (1 дм^2). Мошу квадратниң мәйданини палеткиниң ярдими билән тап.

ә) Сәнәмниң бөлмисиниң полида тәрәплири 1 м болидиган квадрат шәкиллік гиләм селингән. Бу – 1 метр квадрат (1 м^2).

Хәлиқ арисида саяжай вә бағларни «сотка» билән өлчәйдү. Сүрәткә қара. Мәйданниң бу өлчәм бирлигини немә үчүн шундақ атайдығанлигини билидиган болисән?

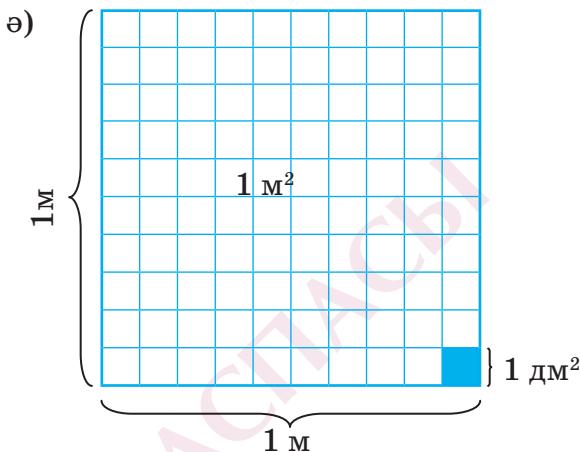
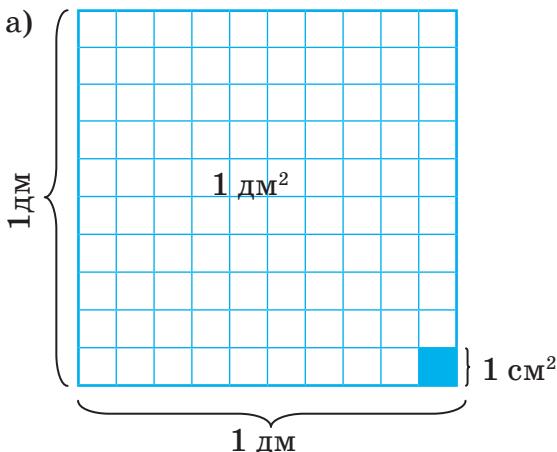
$$1 \text{ дм}^2 = 100 \text{ см}^2$$

$$1 \text{ м}^2 = 100 \text{ дм}^2 = 10000 \text{ см}^2$$

3. Инженер-конструктор 1 метр квадрат билән 1 дециметр квадратниң кичиклителгән сизмисини салди.

1 дециметр квадратта нәччә сантиметр квадрат бар екәнлигини не-сапла.

1 метр квадратта нәччә дециметр квадрат барлиғини несапла.

4. Ңесапла.

а) $5 \text{ м}^2 + 45 \text{ м}^2$

$35 \text{ м}^2 : 7$

$35 \text{ м}^2 + 29 \text{ м}^2$

ә) $9 \text{ м}^2 \cdot 4$

$500 \text{ м}^2 - 235 \text{ м}^2$

$3 \text{ дм}^2 + 506 \text{ дм}^2$

5. Ңесапни ипадә түридә йезип, уни чиқар.

а) Сетиқчи үч херидарға 5 кг-дин, төртінчисигे 15 кг яцию өлчиди. Сетиқчи барлиғи нәччә килограмм яцию өлчиди?

ә) Қорапта 25 кг кәмпүт бар. Кәмпүт 5 қәғәз халтиниң һәрқайси-сиға 2 кг-дин селинди. Қорапта нәччә килограмм кәмпүт қалди?

б) Мәктәп ашханисида 4 үстәлниң һәрқайсисиға 8 орундуқтитн вә 1 үстәлгә 12 орундуқ қойилған. Ашханида бир вақитта барлиғи нәччә бала тамақлинишқа болиду?

Ңесаплардыки мәлumatларни башқа санлар билән алмаштур. Қайтидин чиқар.

6. Қолайлық усул билән ңесапла.

$23 + 89 + 77$

$223 + 389 + 277$

$123 + 289 + 177$

$44 + 78 + 56$

$144 + 578 + 256$

$544 + 278 + 156$

Дәрисиниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар қураштур.

23

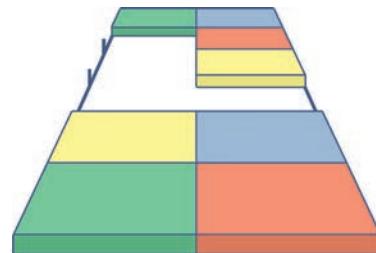
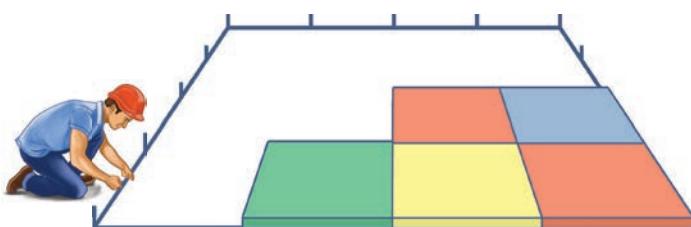
Мәйдан. Мәйданниң өлчәм бирликлири

Әмгәкниң адәм наятидики роли

Сән мәйданларни селиштуруп, миқдарларниң мәнаси билән әмәлләрни орунлайсән.

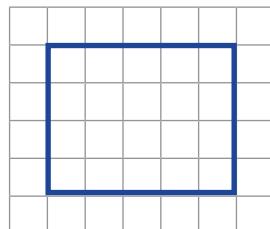
1. Мошу мәйданға қанчә тахтаташ патидиганлиғини hesapла?

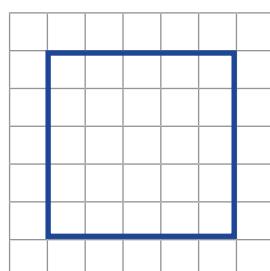
2. Фигуриларни мәйданини тап.

Ө.и.

а) Қатарни сана. Тиктөртбулунлуқта (квадратта) нәччә қатар бар? Һәрбир қатарда нәччә чақмақ бар? Тиктөртбулунлуқниң (квадратниң) мәйдани нәччигे тәң?

ә) Тик қур бойиче hesapла. Тиктөртбулунлуқта (квадратта) нәччә тик қур бар? Һәр бир тик қурда нәччә чақмақ бар? Тиктөртбулунлуқниң (квадратниң) мәйдани нәччиге тәң? Униң мәйданиниң мәнасини яз вә hesapлашни селиштур.

3. Ңесапла.

$$60 \text{ см}^2 + 452 \text{ см}^2 \quad 6 \text{ м}^2 \cdot 8 \quad 21 \text{ дм}^2 : 7 \quad 800 \text{ м}^2 - 535 \text{ м}^2$$

4. Ңесапни ипадә туридә йөзип, уни чиқар.

а) АВ кесиндисиниң узунлуғи – 6 см, ал СD кесиндисиниң узунлуғи – 18 см. Бири иккинчисидин нәччә hәссә узун?

ә) АВ кесиндисиниң узунлуғи – 5 см, СD кесиндисиниң узунлуғи – 15 см. СD кесиндиси АВ кесиндисидин нәччә сантиметрға узун?

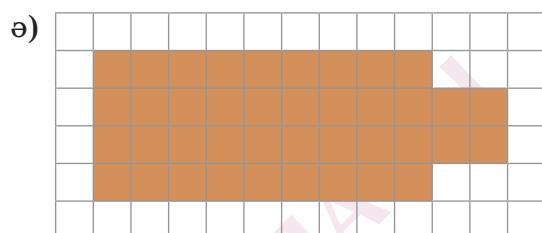
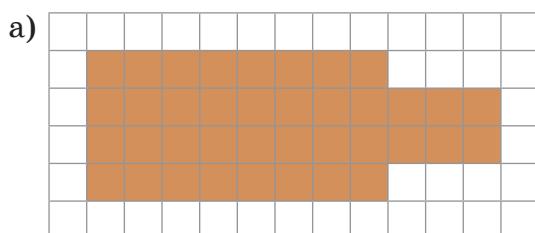

5. Ңесапниң қисқычә йезилишини санлық мәлumatлар билән толуқтуруп, ңесап қураштур.

$$\left. \begin{array}{l} \text{Помидор} - \boxed{} \text{ кг-дин} \quad \boxed{} \text{ ящик} \\ \text{Тәрхемәк} - \boxed{} \text{ кг-дин} \quad \boxed{} \text{ ящик} \end{array} \right\} ? \text{ кг}$$

6. Ишчиларға (а) сүрәттики йәргә селиш үчүн нәччә қоңур тахтаташ керәк болиду? (ә) сүрәттикигичу?

Әгәр 1 тахтаташниң мәйдани 1 дм² болса, у чағда қоңур тахтаташ селинған һәр бир йәрниң мәйдани қанчә болиду?

7. Ңесапла. Селиштур.

$$3 \text{ м}^2 \cdot 6 * 25 \text{ м}^2 - 7 \text{ м}^2$$

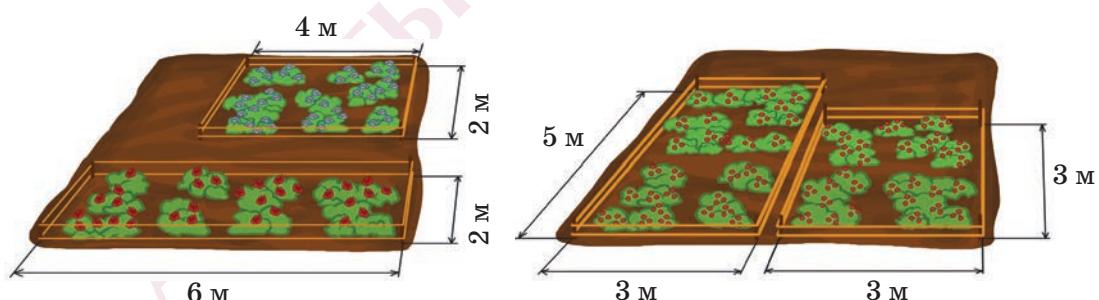
$$96 \text{ м}^2 - 28 \text{ м}^2 * 35 \text{ м}^2 : 7$$

$$56 \text{ м}^2 + 34 \text{ м}^2 * 9 \text{ м}^2 \cdot 5$$

$$18 \text{ м}^2 : 2 * 9 \text{ м}^2 \cdot 3$$

8. Һәрбир гүлзарлиқниң периметрини тап. Гүл өстәргүчи һәрбир гүлзарлиқни қоршиғиси кәлди. Униң үчүн узунлуғи қандай қаша тәйярлиши керәк?

9. Ңесаплимай, һәрбир тик құрдики ипадиниң мәнаси бирдәк дәп ейтишқа боламду?

$$3 \cdot 7 + 3 + 15$$

$$7 \cdot 3 + 3 + 15$$

$$4 \cdot 7 + 28$$

$$7 \cdot 4 + 28$$

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар түз

24

Миқдарлар арисидики бекіндилик

Мениң хиражәтлирим

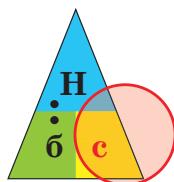

Сән 2-3 әмәлдин туридиган несапларни чиқирисөн.

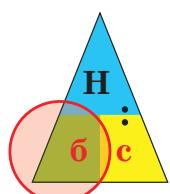

1. ЖӘДВӘЛ бойичә несап қураштуруп, уни чиқар.

Баһаси	Сани	Нәрқи
9 тәңгә	3 данә	? тәңгә
5 тәңгә	? данә	30 тәңгә
? тәңгә	6 данә	24 тәңгә

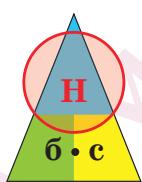

Сетип елинған нәрсениң санини билиш үчүн нәрсениң нәрқини нәрсениң баһасыға бөлүш керәк. $c = H : b$

Нәрсениң баһасини билиш үчүн нәрсениң нәрқини униң саниға бөлүш керәк.

$$b = H : c$$

Нәрсениң нәрқини билиш үчүн нәрсениң баһасини униң саниға көпәйтиш керәк.

$$H = b \cdot c$$

2. «Дукан» оюни. Сән дуканға көлдин. Һәрбир сетип елинған нәрсениң нәрқини ениқла. ЖӘДВӘЛ бойичә несап қураштур.

9 тәңгидин 5 дәптәр	7 тәңгидин 4 дәптәрқап	8 тәңгидин 2 очуқхөт
8 тәңгидин 3 сизғұч	8 тәңгидин 4 бәтбәлгү	10 тәңгидин 5 өчәргүч

3. Ңесаплар қураштур.

4. 500 тәңгиге немә сетип алар едиң?

Оюнчук ахчиларни пайдилинип, «Дүкан» оюнини ойна.

5. Һесаплар қураштур.

Болған еди – □ тәңгә

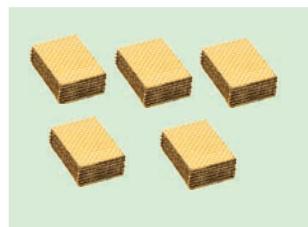
Сетип елинди – □ тәңгидин □ данә

Қалды – ? тәңгә

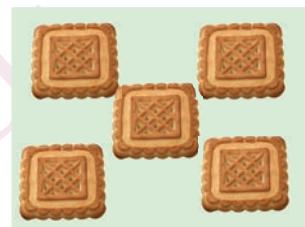
100 тәңгә

90 тәңгә

60 тәңгә

9 тәңгидин

10 тәңгидин

7 тәңгидин

6. Һесапла.

$$(25\ 000 - 5\ 000) + 12\ 000$$

$$25\ 000 - (5\ 000 + 12\ 000)$$

$$80\ 000 - (35\ 000 - 30\ 000)$$

$$(80\ 000 - 35\ 000) - 30\ 000$$

$$56\ 000 + (20\ 000 - 16\ 000)$$

$$(56\ 000 + 20\ 000) - 16\ 000$$

7. Сөккиз бирдәк тийинниң бири сахта, бирақ у башқилиридин йениниң. Әң аз нәччә өлчәш арқилик сахта тийинни қандақ ениқлашқа болиду?

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар қураштур.

25

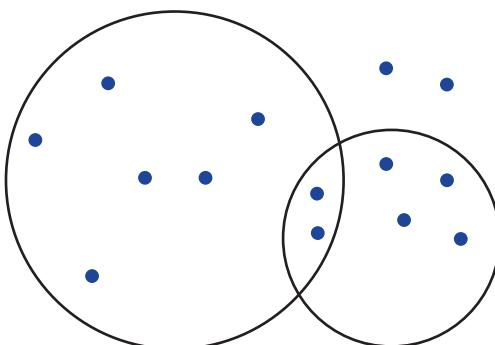
Икки жиғинниң бириқиши вә қийилишиши

Һайванатларға ғемхорлук

Сән икки жиғинниң бириқиши билән қийилишишини бәлгүләшни, қураштурушни, тәсвирләшни үгинисән.

1. Соалларға жавап бер.

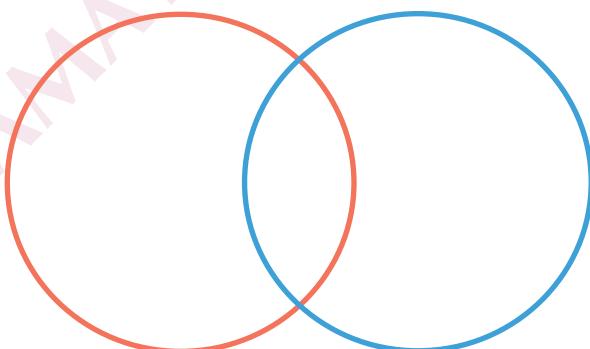
Жиғинларниң
бириқиши вә
қийилишиши

- Кичик дүгләкниң тешіда нәччә чекит ятиду?
- Кичик вә йоған дүгләкниң тешіда нәччә чекит ятиду?
- Йоған дүгләктә вә кичик дүгләктә нәччә чекит ятиду?

Сүрәт бойичә соаллар ойлаштуруп, уни достлириңға қой.

2. 3кә вә 4кә бөлинидиган санлар йезилған қийма қәғәзләр тәйярла. Икки үзүкни сүрәттикидәк үстәлниң үстигө қой. Униң сол тәрипигә 3кә бөлинидиган санлар жиғини, оң тәрипигә 4кә бөлинидиган санлар жиғини йезилған қийма қәғәзләрни орунлаштур.

*A – 3-кә бөлинидиган
санлар жиғини.*

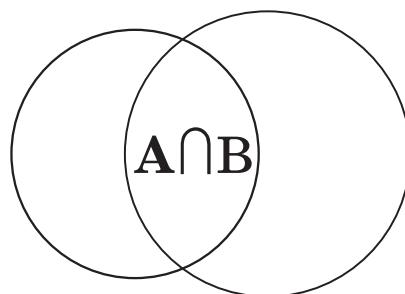
*B – 4-кә бөлинидиган
санлар жиғини.*

Зкә вә 4кә бөлинидиган санлар жиғинини ата. Улар қәйәрдә орунлашқан?

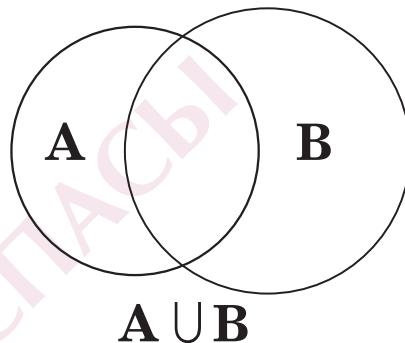
Өнді 3кә бөлинидиган яки 4кә бөлинидиган санларни ата.

Жиғинлар намыда «ВӘ» сөзи қоллинилса, у чағда униң һәр бир элементи икки жиғинниң қийилишишида (икки чәмбәрниң ортақ бөлигидә) орунлишиши наждет. \cap – жиғинларниң қийилишиш бәлгүсі.

Әгәр жиғинлар намыда «ЯКИ» сөзи қоллинилса, у чағда униң һәрбир элементи халиған икки жиғинниң биридә орунлишиши мүмкін. \cup – жиғинларниң бирикиши бәлгүсі.

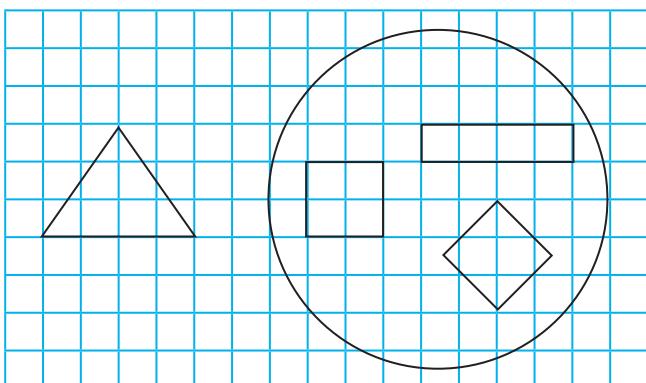
3. Құшларниң намырини оқуңдар. Улар қайси чәмбәрдә орунлашқан? Һайванларниң намини оқуңдар. Улар қайси чәмбәрдә орунлашқан? Учалайдыған жанварларниң намини оқуңдар. Улар қәйәрдә орунлашқан?

Өзәңлар мошундақ жиғин қураштуруңлар. Жиғинлар қийилишишиға нам беріңлар.

4. Сүрөттө жиғин әлемненлирини төпип, дүгләккә фигура түридө орунлаштур. Фигуриға һәр бир сөзниң бириңчи һәрипини яз.

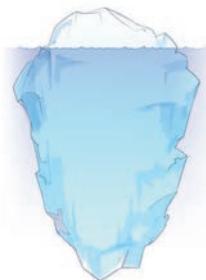
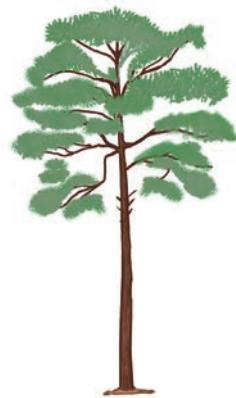

Жиғинлар:

○ – нағыннатлар жиғини

□ – нағынлар – құшлар

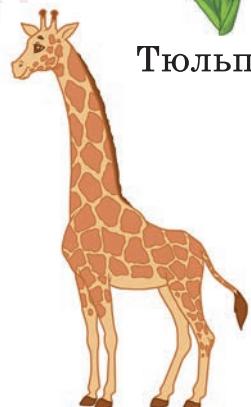
□ – белиқлар – өсүмлүклөр

Қариғай

Муз тағ

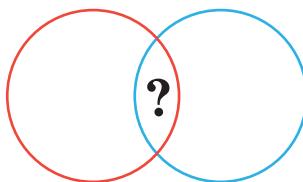
Түлкө

Өстән

5. Санларни оқи: 2, 47, 16, 8, 17, 32, 6, 53.

Қийилишидиган икки дүгләк сиз. Қизил дүгләккә жұп санлар, көк дүгләккә икки ханилиқ санлар болиду. Һәрбір санни дүгләклөргө дурус яз. Икки ханилиқ жұп санлар йезилидиған бөләкни бояп көрсөт.

Жұп санлар

Икки ханилиқ санлар

Элементлири йоқ жиғин – бош жиғин дәп атилиду вә мұндақ бәлгүлиниду: \emptyset . Бош жиғинни халиған қариму-қарши хусусийәтлири арқилиц ениқлашқа болиду.

Бош жиғинларға берилгән мисалларни оқуп, өзәңму мөшундақ мисаллар ойлаштур.

Бош жиғинларға берилгән мисаллар:

- атларниң Айдикі жиғини;
- деңиздикі юлтузлар жиғини;
- асмандикі белиқлар жиғини.

6. Ңесапни чиқар.

Алийәм 9 тәңгидин 5 дәптәр вә 540 тәңгигә қоюндәптәр сетивалди. Садир 9 тәңгидин 4 дәптәр вә 345 тәңгигә альбом сетивалди. Уларниң қайсиси көп вә қанчә ахча ошук хәшлиди?

7. Тәңдимиләрни йәш.

$$27 : a = 5 + 4$$

$$100 - y = 17 + 64$$

$$a \cdot 8 = 15 + 9$$

8. Дурус пикирни тап.

- а) Дүгләкләрниң ортақ бөлигидә қизил нәрсиләр яки қизил шарлар орунлашқан.
- ә) Дүгләкләрниң ортақ бөлигидә қизил вә дүгләк оюнчуқлар орунлашқан.

Соалларға жавап бәр:

- а) Барлық оюнчуқлар қанчә?
- ә) Қизил шарлар қанчә?
- б) Барлық шарлар қанчә?

Дәрисинң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар қураштур.

26

Икки жиғинниң бирикиши вә қийилишиши

Мениң қизиқишлиrim

Сән икки жиғинниң бирикишини вә қийилишишини тәсвирләшни билисән.

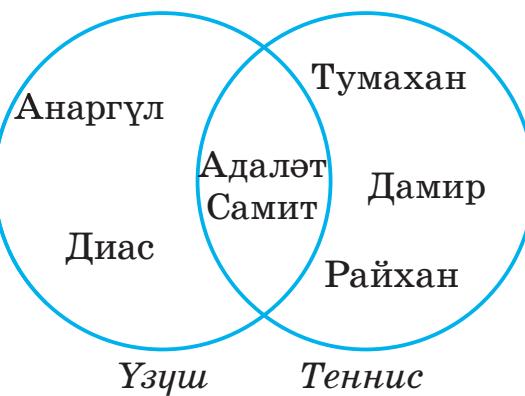
1. а) Бизниң синипниң оқуғучилири шахмат вә усул билән мәшғуллиниду. Соалларға жавап бер:

- Қанчә бала шахмат билән мәшғуллиниду?
- Қанчә бала уссул билән мәшғуллиниду?
- Қанчә бала шахмат биләнма, уссул биләнма мәшғуллиниду?
- Полатниң шахмат биләнма, уссул биләнма мәшғуллинидиғини растму?
- Садирниң шахмат биләнма, уссул биләнма мәшғуллинидиғини растму.

Сүрәткә беғишланған соаллар ойлаштуруп, уни достуңға қой.

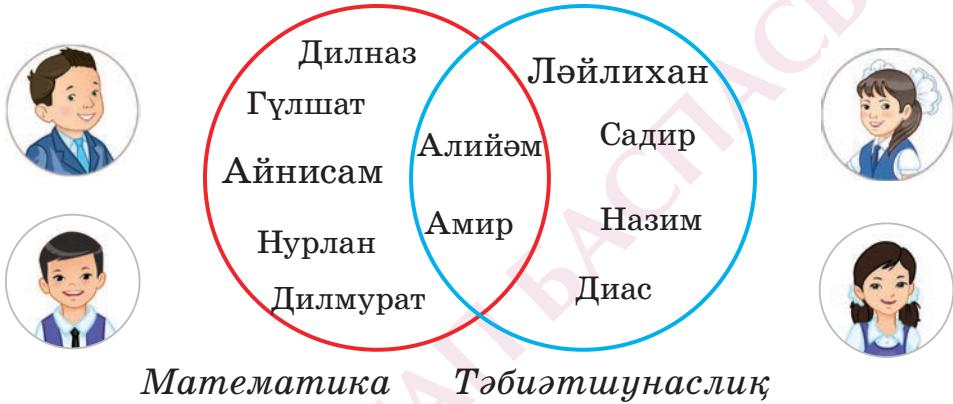
ә) Сүрәт бойичә соал қой.

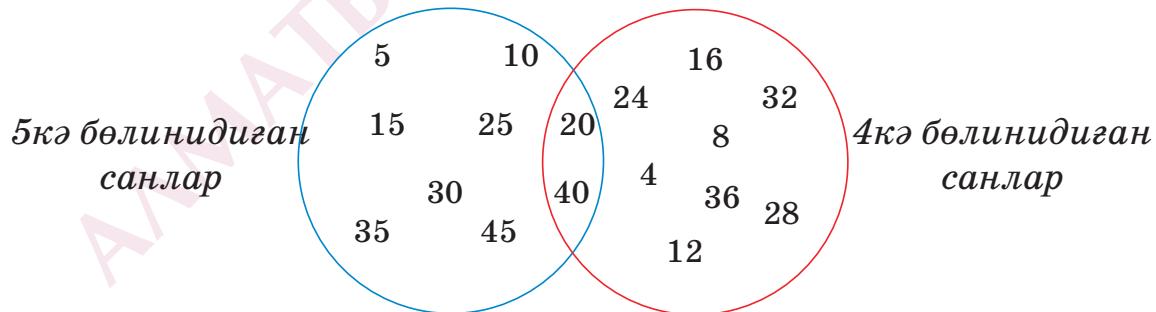
2. Бизниң синипниң бәзибир оқуғучилири сөйүмлүк пәни ретидә математикини вә тәбиәтшунаслиқни атиди. Сизмиға берилгән соалларға жавап бәр

- Нәччә оқуғучи математикини сөйүмлүк пәни ретидә атиди?
- Нәччә оқуғучи тәбиәтшунаслиқни сөйүмлүк пәни ретидә атиди?
- Нәччә оқуғучи математикиниму, тәбиәтшунаслиқниму сөйүмлүк пәни ретидә атиди?
- Садирниң математикиниму, тәбиәтшунаслиқниму яхши көридиғанлиғи растму?
- Диасниң математикини яхши көридиғанлиғи растму?

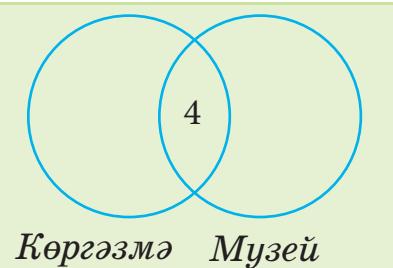

Сизма бойичә соаллар ойлаштуруп, достлириңдин сора.

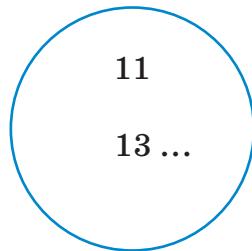
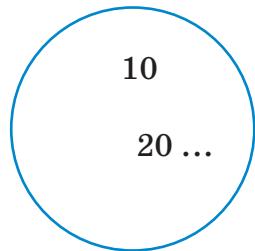
3. Сүрәттики жиғинларниң қийилашқан бөлигидә орунлашқан элементларни ата. Жиғинларниң қийилишишиға нам бәр.

4. 3-синип оқуғучилири көргәзмігә вә музейға әкскурсияға барди. 12 оқуғучи көргәзмігә, музейға 18 оқуғучи барди. 4 оқуғучи көргәзмігімү, музейғімү барди. Экскурсияға барлығи нәччә оқуғучи барди?

5. а) 20гичә болған икки ханилиқ жұп санлар жиғининиң барлық элементлирини яз. 20гичә болған икки ханилиқ тағ санлар жиғининиң барлық элементлирини яз.

ә) Мошуларниң бирикиши қандақ жиғин болиду? Унин әлементлирини яз.

б) Бұ жиғинлар қийилишамду?

6. Ңесапларни чиқар.

а) Мәйнүрәм дуқандын 8 тәңгидин бәтбәлгү вә 7 тәңгидин күнтізма сетип алды. У мошундақ 5 бәтбәлгү билән 4 күнтізмиға барлығи нәччә тәңгә төләйдү?

ә) Садир бир қетим пайдилинидиған болақтиki қизғуч стаканларни 345 тәңгигә вә 5 тәңгидин 9 нәйчә сетип алды. Мәйнүрәм болса 8 тәңгидин 5 қошук, 250 тәңгигә 1 болақ салфетка сетип алды. Улар иккиси биллә барлығи нәччә тәңгә төлиди?

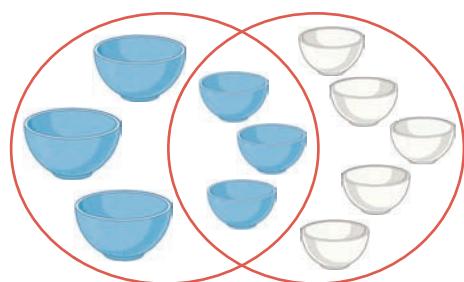
7. ЖӘдвәлни пайдилиніп, тоғра тәңдик билән тәңсизлик қуаштур.

$321 + 129$	$328 - 258$
$160 - 90$	$150 + 40$
$240 - 50$	$53 + 367$
$98 + 102$	$900 - 450$

$$\square + \square * \square - \square$$

$$\square - \square * \square + \square$$

8. Дұрус пикерни тап.

- а) Дүгләкниң ортақ бөлигидә көк яки кичик чиниләр орунлашқан.
- ә) Дүгләкниң ортақ бөлигидә көк вә кичик чиниләр орунлашқан.
- б) Дүгләкниң ортақ бөлигидә кичик көк чиниләр орунлашқан.

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар түз

27

Мүмкінчилікләр тармиғи

Әдәп-әхлақ қаидилири

Сөн мүмкінчилікләр тармиғини қуруп үгинисән.

1. Қийма қөғөзгө үч сан яз, мәсилән: 3, 6, 9. Улардин үч ханилиқ санлар қураштуруп, уларни яз. Һәртүрлүк нәччә нусха чиқти?

Санларниң барлық нусхилирини қураштурған чағда бәлгүлүк бир қаидигә аласланған қолайлық. Мәсилән, 3, 6, 9 рәқәмлиридин барлық үч ханилиқ санни мундақ қураштуриду: алди билән йүзлүкниң орниға 3ни қойип, андин кейин 6ни, кейин 9ни, шундақ қилип барлық мүмкінчилікләрни таллаш қерәк.

3 6 9

3 9 6

6 3 9

6 9 3

9 3 6

9 6 3

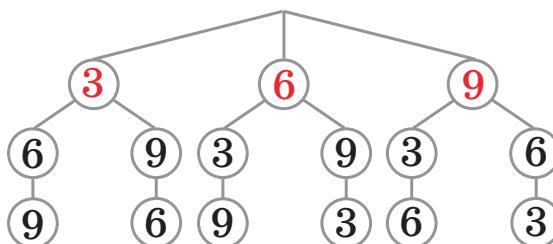
Таллаш усулини мүмкінчилікләр тармиғи дәп атилидиган сизма билән алмаштурушқа болиду.

Мошу нусхиларниң барлығини мүмкінчилікләр тармиғида көрситишкә болиду.

Йүзлүккләр

Онлуклар

Бирликләр

Мүмкінчилікләр тармиғи

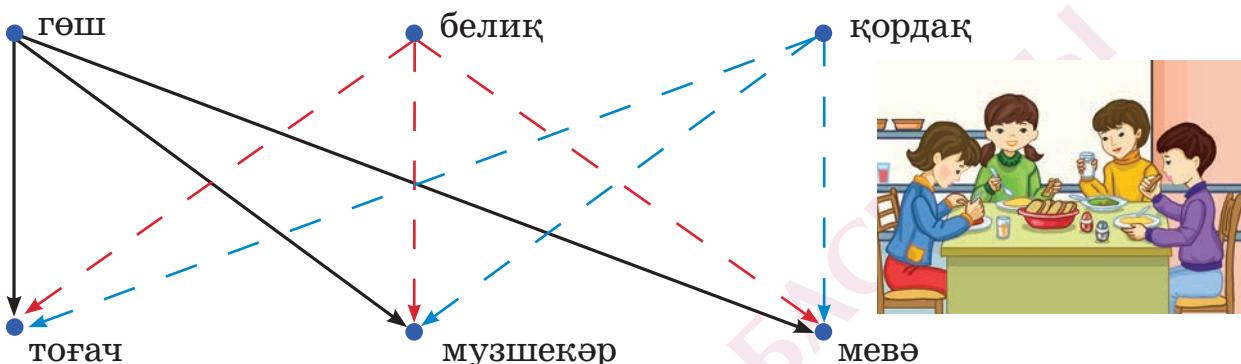
Мошу тармақтыki һәрбир йол йешиш нусхилириниң биригә мувапиқ келиду. Нәччә нусха болса, шунчә тармақ болиду.

Мүмкінчилікләр тармиғи йешимләрниң барлық нусхилирини төпишкә ярдәмлишиду. Мәсилән, 369 сани тармақта қизил рәң билән берилгән.

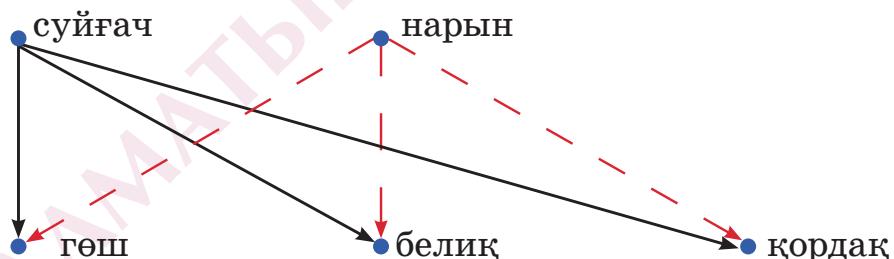
2. Несапларни чиқар.

а) Ашханида чүшлүк ғизаниң иккинчи тамиғифа – гөш, белиқ вә қордақ, татлиққа – тоғач, музшекәр вә мевә тәйярланди. Бир иккинчи таам вә бир татлиқни таллаш керәк. Чүшлүк ғизани таллашниң һәртүрлүк нәччә нусхиси бар?

Мошундақ несапни йешиштә «мүмкинчиликләр тармифини» пайдыланған қолайлық. Һәрбир таамни чекит арқылыңыз бәлгүләймиз.

ә) Ашханида чүшлүк ғизаниң биринчи тамиғифа – суйғач вә нарын, иккинчи тамиғифа – гөш, белиқ вә қордақ тәйярланди. Иккى түрлүк таамдин туридиган чүшлүк ғизаниң нәччә нусхиси бар? Мошундақ несапни чиқириш үчүн «мүмкинчиликләр тармифи» мундақ берилди:

б) Әгәр мошу ашханида чай, компот вә сүт тәйярланған болса, у чағда үч түрлүк таамдин туридиган чүшлүк ғизани қандақ тәйярлашқа болиду?

Барлық нусхиларни яз.

3. Мүмкинчиликләр тармифини қураштуриңдар.

Алийәмдә оқуғучи кийидиган кийимләр бар: үч кофта, бир юбка, бир сим. У қанчә қетим кийим жиғинини қураштурайдай.

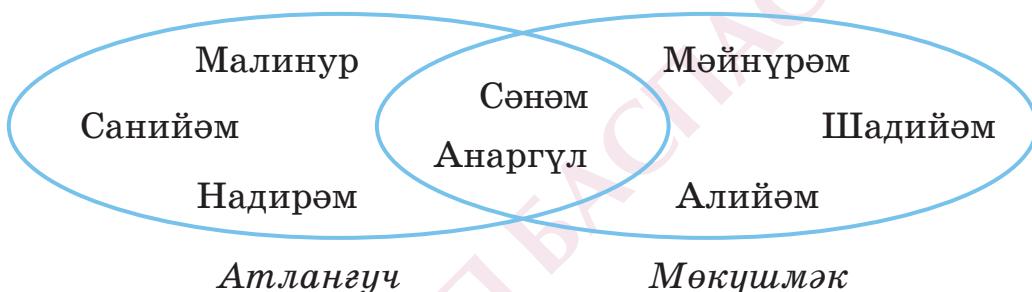
4. Ңесапларни чиқар. Тапшурмини орунлимай туруп жұп билән қандак ишләш керәклигинини ядиңға чүшөр.

а) AB кесиндиниң узунлуғи 6 см-та, CD кесиндиниң узунлуғи болса 24 см-та тәң. Иккінчи кесинде биринчи кесиндиң нәччә һәссә узун?

ә) AB кесинди 6 см, CD кесинди болса 24 см-та тәң. CD кесинди AB кесиндиң нәччә сантиметрга узун?

5. Бизниң синипта көплигөн қыздар атланғуч билән сәкригәнни вә мөкүшмәк ойниғанни яхши көриду. Сизмиға қарап соалларға жа vap бәр.

- Нәччә қыз атланғуч билән сәкриди?
- Нәччә қыз атланғуч биләнму, мөкүшмәк оюниниму ойниди?
- Малинурниң атланғуч ойниғанни яхши көридиғини растму?

Сизмиға қарап соаллар ойлаштуруп, уни достуңға қой.

6. ЖӘдвәл бойичә тәңлимә қураштуруп, уни йәш.

Қошулғучи	120		540
Қошулғучи		89	
Қошундиниң мәнаси	460	689	800

Елинғучи	770		870
Алғучи		430	
Айриминиң мәнаси	540	560	70

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар қураштур.

28

Мүмкінчиліктер тармиғи

Адәмләр арисидики достлук

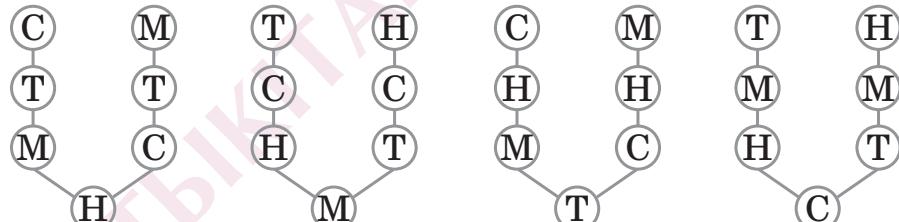
Сән мүмкінчиліктер тармиғини қуридиған болисән.

1. а) Оғуллар (о) билән қызлар (қ) нөвәтлишип отиридиғандәк қи-
лип Назирәм (Н), Марат (М), Турсунай (Т) вә Садир (С) орундуққа
қандақ олтарғузса болиду? Берилгендегін пайдилинип, барлық
мүмкін нусхиларни яз.

H	M	T	C	T				M				C			
қ	о	қ	о	қ				о	қ	о	қ	о			
H				T				M				C			

1-сизма

Төртінчи

Үчинчи

Иккінчи

Биринчи

Мүмкінчиліктер тармиғи

ә) 1-сизмидің таллашусулини пайдилинип, өзөң язған балаларни
орундуққа орунлаштурууш нусхисини тап.

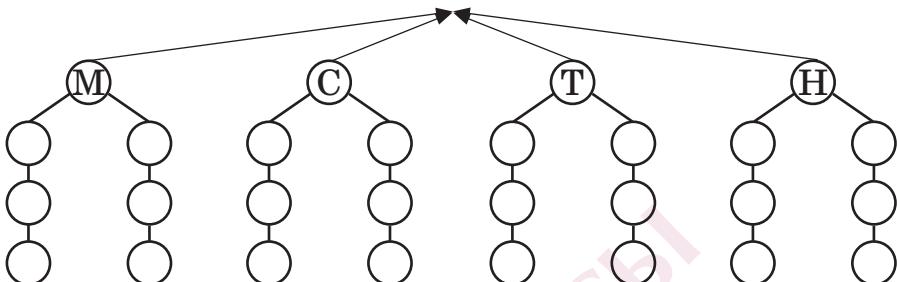

2. Дәптириңгә мүмкінчилікләр тармифини сал.

Мүмкінчилікләр тармифини һәртүрлүк орунлаштурушқа болиду.

2-сизма

Биринчи
Иккінчи
Үчинчи
Төртінчи

а) 2-сизмидин төвәндикі орунлаштуруш мүмкінчиліклирини төпип, қызил рәң билән қоршап сиз. Дәптириңгә сизмини яз вә... .

M	H	C	T
---	---	---	---

C	T	M	H
---	---	---	---

H	C	T	M
---	---	---	---

ә) 2-сизмидин төвәндикі орунлаштуруш мүмкінчиліклирини төпип, көк рәң билән қоршап сиз. Дәптириңгә сизмини яз вә... .

T	C	H	M
---	---	---	---

C	H	M	T
---	---	---	---

Ө.и.

3. 2, 7, 9 рәқәмлирини пайдилинип, нәччә иккі ханилиқ һәртүрлүк санларни қураштурушқа болиду? Бу санларда рәқәмләрни қайтилашқа боламду?

Тапшурмини һәртүрлүк усуллар билән орунла.

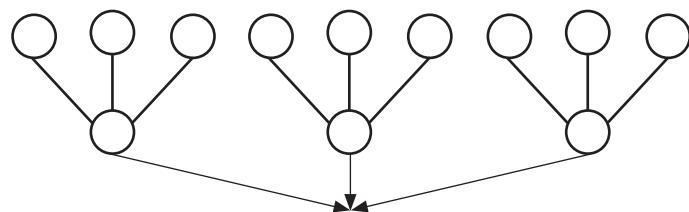
а) Мүмкін нұсхиларни талла.

2____, 7____, 9____; 2____, 7____, 9____; 2____, 7____, 9____.

ә) Мүмкінчилікләр тармифиниң сизмисини қуруш.

Бирліктәр

Онлуктар

4. Несапларни чиқар.

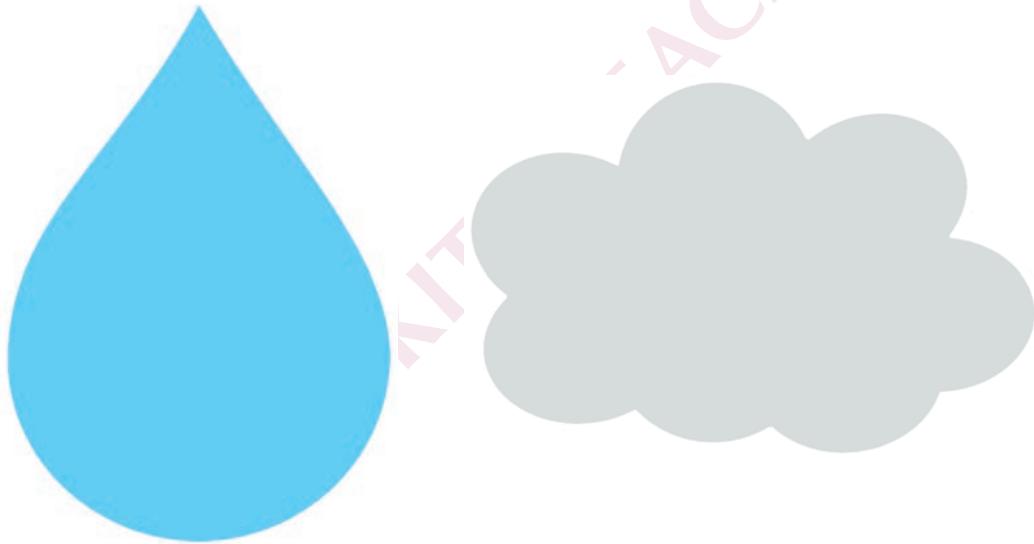
- а) AB кесиндиниң узунлуғи 5 см-та, CD кесиндиси 25 см-та тән. Қайси кесиндө қайсисидин нәччө һәссә узун?
- ә) AB кесиндиниң узунлуғи 5 см-та, CD кесиндиси 25 см-та тән. CD кесиндиси AB кесиндисидин нәччө сантиметрға узун?
- б) Бир тәкчиidे 5 китап, башқа тәкчиidе униндин 4 һәссә ошук китап бар. Икки тәкчиidе барлығи нәччө китап бар?

5. Несапла.

$$8 \text{ дм}^2 + 49 \text{ дм}^2 \quad 9 \text{ см}^2 \cdot 4 \quad 40 \text{ м}^2 : 5 \quad 500 \text{ см}^2 - 235 \text{ см}^2$$

6. Балиларниң буюм ясаш үчүн қийип алған қөғөзлириниң мәйданни палеткиниң ярдими билән несаплаңлар.

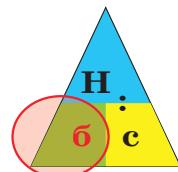
7. Несапни оқи.

«Балилар дүнияси» дукининиң бир бөлүмидә тоқулған кийимләр сепилди: қара (Қ), йешил (Й) бөкиләр, көк (К), ақ (А) шарфлар вә сериқ (С), қизил сериқ (ҚС) пәләйләр.

Үч кийимдин туридиған нәччө топлам ясашқа болиду? Мүмкинчиликләр тармиғини сизип, елинған нәтижиләрни селиштур.

8. ЖӘДВӘЛ бойичә несаплар қураштуруп, уларни чиқар.

Товар	Баһаси	Сани	Нәрқи
	9 тәңгә	? данә	45 тәңгә
	6 тәңгә	5 данә	? тәңгә
	? тәңгә	8 данә	40 тәңгә

Барлық нәрсениң нәрқини билиш үчүн бир нәрсениң ... униң ... көпәйтиш керәк.

Сетип елинған нәрсениң санини билиш үчүн барлық нәрсениң ... бир нәрсениң ... бөлүш керәк.

Бир нәрсениң баһасини билиш үчүн барлық нәрсениң ... униң ... бөлүш керәк.

9. Қолайлық усул билән несапла.

$5 + 39 + 95$

$205 + 199 + 295$

$105 + 599 + 195$

$6 + 98 + 94$

$106 + 198 + 594$

$306 + 298 + 294$

10. Синипта 29 оқығучи бар. Улар бассейнға вә сүрәт өмігиге бариду. 16 оқығучи бассейнғиму, сүрәт өмігигиму бариду. Зи пәкәт сүрәт өмігиге, 5и пәкәт бассейнға бариду. Нәччә оқығучи бассейнғиму, сүрәт өмігигиму бармайду?

Барлығи 29 оқығучи

5 оқығучи

16 оқығучи

3 оқығучи

Бассейн

Сүрәт өміги

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар түз

29

Хуласиләш

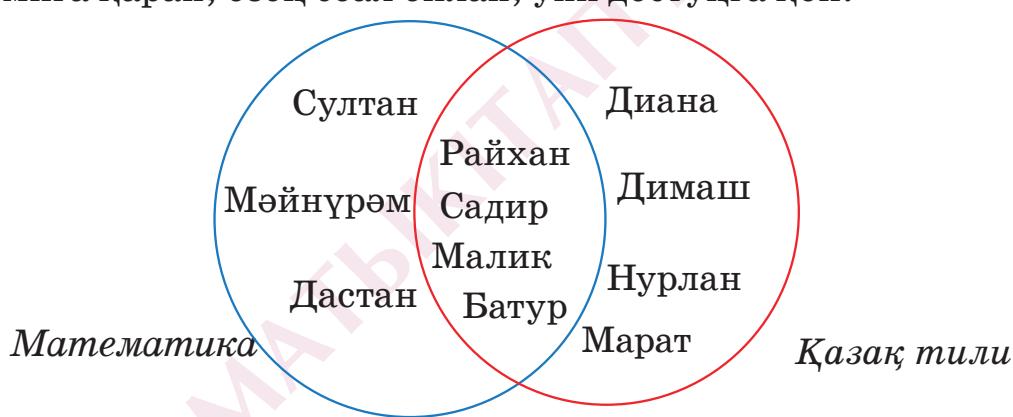
Адәмләр арисидики достлук

Сән миқдарларниң мәналирини селиштурушни, жиғинларниң қийилишиши билән бирикишини бәлгүләшни билисән. «Мүмкінчилік-ләр тармиғини» қуруп, 2-3 әмәллик несапларни чиқырысән.

1. Бизниң синипниң бәзибир оқуғучилири сөйүмлүк пәни ретидә математика билән қазақ тилини атайду. Соалларға жавап бер.

- Нәччә оқуғучи математикини сөйүмлүк пәни дәп санайду?
 - Нәччә оқуғучи қазақ тилини сөйүмлүк пәни дәп санайду?
 - Нәччә оқуғучи математикиниму, қазақ тилиниму сөйүмлүк пәни дәп несаплайду?
 - Садирниң математикиниму, қазақ тилиниму яхши көридиғанлиғи растму?
 - Мәйнүрәмниң математикини яхши көридиғини растму?
- Сизмиға қарап, өзөң соал ойлап, уни достуңға қой.

Ө.и.

2. Ңесапларни чиқар.

- 2гә бөлинидиган бир ханилиқ санлар жиғинини көк дүгләккә яз. Зкә бөлинидиган бир ханилиқ санлар жиғинини қизил дүгләккә яз. Һәрбир жиғинда нәччә элемент бар? Мошу жиғинларниң қийилишишида нәччә элемент бар?
- 2гә бөлинидиган 20гичә болған санлар жиғинини көк дүгләккә яз. Зкә бөлинидиган 20гичә болған санлар жиғинини қизил дүгләккә яз. Һәрбир жиғинда нәччә элемент бар? Мошу жиғинларниң қийилишишида нәччә элемент бар?

3. a) Несапни чиқар.

Синипта 3 қатарниң һәрқайсисида 3 партидин бар. Синипта барлиғи нәччә партада бар?

Ә) Несапни чиқар. Уни несапниң (а) нусхиси билән селиштур. Синипта 3 қатарниң һәрқайсисида 3 партидин бар. Синипқа йәнә 4 партада өкәлди. Барлиғи нәччә партада болди?

Қисқиңе йезилиши бойиче
(ә) несапқа әкси несап құраштур.

Болди – ? партидин 3 қатар

Әкәлди – 4 партада

Барлиғи – 13 партада

Болди – 3 партидин 3 қатар

Әкәлди – ? партада

Барлиғи – 13 партада

Болди – 3 партидин ? қатар

Әкәлди – 4 партада

Барлиғи – 13 партада

4. Несапни чиқар. Берилгәнгә әкси несаплар қураштуруп, уларни чиқар.

Мәктәптиki жөндәш ишлири үчүн 3 килограмдин 2 қута көк вә 15 килограмм ақ бояқ сетип елинди. Барлиғи нәччә килограмм бояқ сетип елинди?

5. Көрситилгән қошундиниң мәнаси чиқиши үчүн һәр бир топтин үч-үчтін сан таллап ал.

100		990		88		77
55 35 15		330 130 410		44 40 26		33 44 15
12 20 37		160 200 430		22 27 24		78 66 11
33 68 30		190 500 340		50 38 20		40 22 0

6. Несапла.

$$75 \text{ дм}^2 + 45 \text{ дм}^2$$

$$4 \text{ м}^2 \cdot 8$$

$$45 \text{ см}^2 : 5$$

$$800 \text{ м}^2 - 235 \text{ м}^2$$

7. Нәрсениң баһасини, санини, нәрқини қандақ тепиши көрөклигини есіңға чүшәр. Іесап бойичә ипадә яз.

Нәрсә	Баһаси	Сани	Нәрқи
	6 тәңгә	? данә	30 тәңгә
	7 тәңгә	5 данә	? тәңгә
	? тәңгә	8 данә	40 тәңгә

8. 2, 7, 9 рәқәмлирини пайдилинип нәччә үч ханилиқ сан йе-зишқа болиду? Йешимини көрситиш үчүн үч рәнлик қериндаш пайдилан. Мүмкінчиликләр тармиғини құр.

2

7

9

9. Ипадиләрни оқуп, уларниң мәнасини тап.

$$35 : 5 + 5 \cdot 6$$

$$8 \cdot 5 + 32 : 4$$

$$5 \cdot (38 - 34) + 59$$

$$(22 + 8) : 5 + 7$$

$$(70 - 5 \cdot 4) - 9$$

$$82 - 5 \cdot 8 + 27 : 3$$

$$45 : (15 : 3) + 75$$

$$73 + 29 - 5 \cdot 9$$

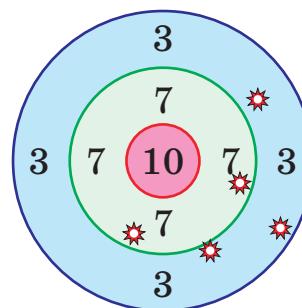
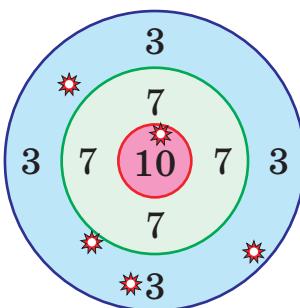
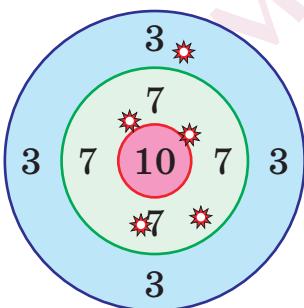
$$55 + 45 : 9 + 7 \cdot 5$$

$$(48 - 28) : (14 - 9)$$

$$400 - (40 : 8 + 73)$$

$$100 - (26 + 14) : 8$$

10. Пайларни сана. \cdot вә $+$ бәлгүлирини пайдилинип ипадиләр яз.

Дәрисинң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар түз

30

Өзәңни тәкшүрә!

Мән өз утуқлиримни тәкшүрәймән.

БИЛИШ

Көпәйтиш
вә бөлүш
әмәллиридики
0 билән 1ниң
хусусийәтлирини
билимән.

Ңесапла.

$2 \cdot 0$

$3 \cdot 1$

$9 : 1$

$5 : 5$

$0 \cdot 9$

$6 \cdot 0$

ЧҮШИНИШ

см^2 , дм^2 , м^2
миқдарлириниң
мәналирини се-
лиштурушни,
уларға әмәлләр
қоллинишни чү-
шинимән.

Ңесапла. Селиштур.

$5 \text{ м}^2 + 45 \text{ м}^2 = 51 \text{ дм}^2$

$9 \text{ м}^2 = 8 \text{ дм}^2$

$35 \text{ м}^2 : 7 = 6 \text{ см}^2$

$250 \text{ м}^2 - 300 \text{ м}^2 = 35 \text{ м}^2$

ҚОЛЛИНИШ

Мүмкинчили-
кләр тармифини
қуrimән.

Мүмкинчиликләр тармифини қуруп, һе-
сапни чиқар. Балилар бөлмисидә дүгләк
яки квадрат шәкилләк үстәл сетеп елишқа
болиду. Униңға қошумчә үч түрлүк – көк,
қоңур, қызил орундуқлар бар. Балилар бөл-
мисигә 1 үстәл, 1 орундуқ таллаш мүмкин-
чилигини қуруңлар. Нәччә нусха бар?

АНАЛИЗ

2-3 әмбәлдин тури-
диған миқдарлар
арисидики бағли-
нишқа берилгөн
несапларни тәһлил
қилип чиқиришни
билимән.

СИНТЕЗ

Берилгөн бәл-гү-
лири арқылық
санлар жиғи-
нини қуашту-
римән, уларниң
қийилишишини
вә бирикишини
қурушни би-
лимән.

БАҢАЛАШ

Тирнақ билән бе-
рилгөн ипадиләр-
ни оқуш вә йезиш
вақтида көпәй-
тиш билән бөлүш
компонентлири-
ниң нами дурус
қоллинилғинини
тәкшүрәләймән.

Несапни чиқар.

Қериндаш 9 тәңгә, өчәргүч болса 8 тәңгә ту-
риду. Әгәр 5 қериндаш вә 4 өчәргүч алсақ,
барлиғиға нәччә тәңгә төләш керәк?

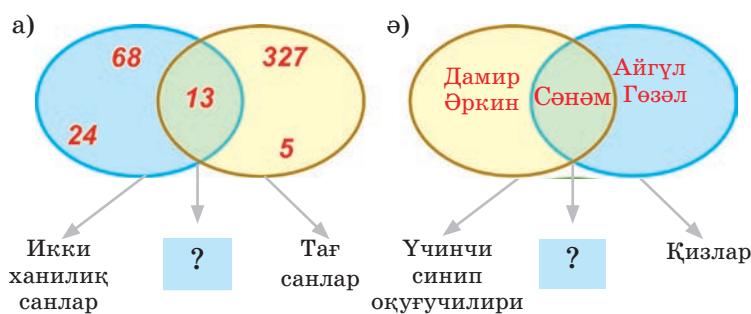
Миқдарларни һәрипләр билән бәлгүләп,
нәрсениң нәрқинин формулисини яз:

Б – бағаси;

С – сани;

Н – Нәрқи.

Нәрбір жиғинниң элементлирини яз. Бе-
рилгөн икки жиғинниң қийилишишидики
элементларни яз.

Алийәм ипадә билән униң йезилишини дурус
бағлаштурдиму? Хатасини тәкшүрә вә несапла.

Икки қошундиниң көпәйтиндиси.

$$2 \cdot 9 - 3 \cdot 2$$

Икки көпәйтиндиниң айримиси.

$$(2+5) \cdot (3+2)$$

Қошунда билән санниң бөлүмиси.

$$(22 + 5) : 3$$

1С. ЖӘДВӘЛЛИК КӨПӘЙТИШ ВӘ БӨЛҮШ

31

6 саниға көпәйтиш вә бөлүш жәдвали.

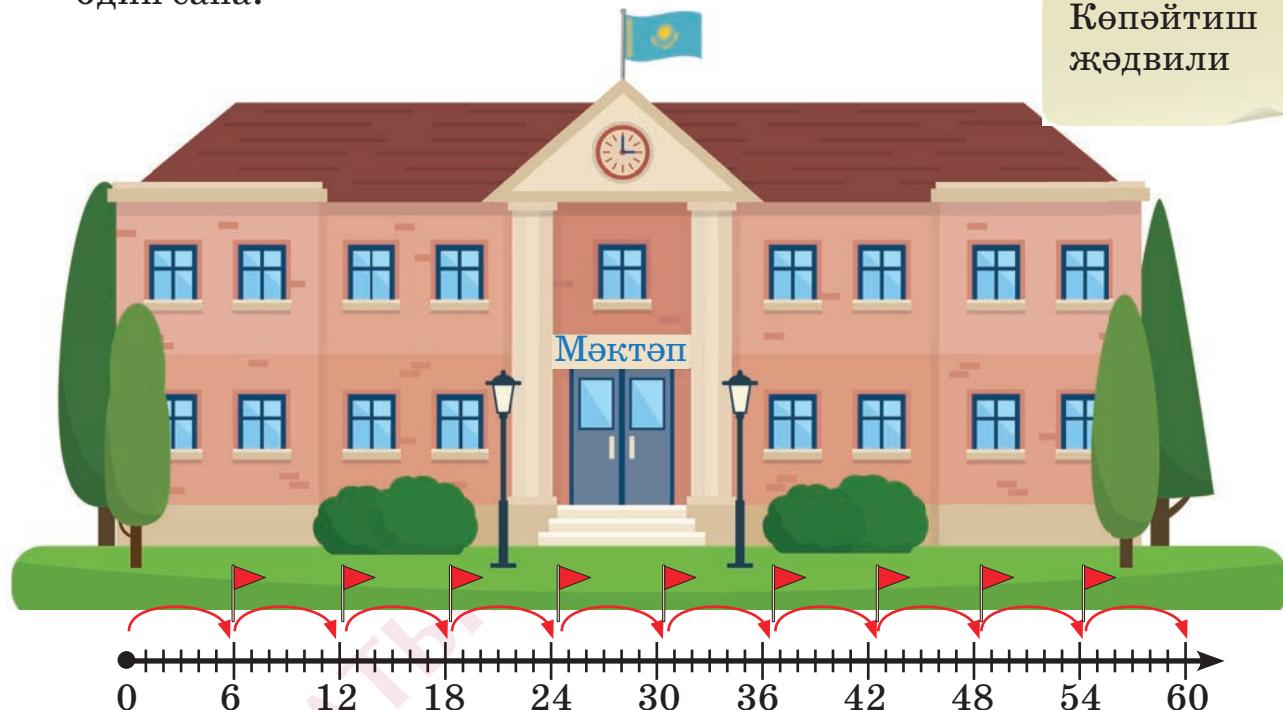
Яндишиш соаллар билән берилгән несаплар

Синип коллективи. һоқуқлар билән вәзипиләр

Сән 6 саниға көпәйтиш вә бөлүш жәдвалини қоллинишни вә құраштурушни үгинисән. Яндишиш соаллар билән берилгән несапларни чиқирисән.

1. Мусабиқә өткизиш үчүн һәр 6 м арилиққа байрақчә қойилди. 6дин сана.

2. 4 Тик құрдидан туридиган бға көпәйтиш вә бөлүш жәдвалини құраштуруп яз.

$$6 \cdot 6 = 36$$

$$36 : 6 = \square$$

$$6 \cdot 7 = 42$$

$$7 \cdot 6 = \square$$

$$42 : 6 = \square$$

$$\square : 7 = 6$$

$$6 \cdot 8 = 48$$

$$8 \cdot 6 = \square$$

$$48 : 6 = \square$$

$$\square : 8 = 6$$

$$6 \cdot 9 = 54$$

$$9 \cdot 6 = \square$$

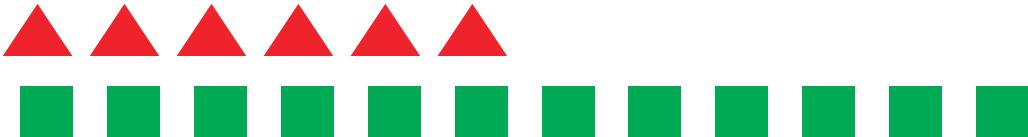
$$54 : 6 = \square$$

$$\square : 9 = 6$$

Йезишни немишкө $6 \cdot 6$ жағдийидин башлашқа болиду?

3. Синипта Амина билән Рисәләт нөвәтчилик атқурди. Улар дәрис-кә язмилар тәйярлиди. Уларни қараштур.

Жұмлиләрни толуқтур.

6 үчбулуңлуқ берилгән, бу квадратқа қариғанда ____ hәссә ____.

6 үчбулуңлуқ берилгән, бу квадратқа қариғанда ____ ____.

Квадратлар 12, бу үчбулуңлуқтарға қариғанда ____ hәссә ____ .

Квадратлар 12, бу үчбулуңлуққа қариғанда ____ ____ .

Хуласә яса.

4. a) Сениң синипиңда нөвәтчи барму? Іесапни оқуп, йешилишини қараштур. Хуласә яса.

Назугум синиптиki 6 гүлгә су қуиди. Бу мәктәпниң коридоридики су қуиған гүлләргө қариғанда 5 hәссә кам. Назугум мәктәпниң коридоридики нәччө гүлгә су қуиди?

Синипта – 6 гүл, бу 5 hәссә кам —

Коридор – ? гүл

Мошундақ тәһиліл қил: әгәр синипта 5 hәссә кам болса, коридорда 5 hәссә ошук.

$$6 \cdot 5 = 30 \text{ (гүл)}$$

Тәкшүрә: синипта 6 гүл, коридорда 30 гүл бар. Йәни синипта 5 hәссә кам. Іесап дурус чиқирилған.

Жавави: коридорда 30 гүл бар.

Бу несапниң шәрти яндишиш соаллар билән берилгән.

ә) Қисқичә йезилиши бойичә яндишиш соаллар билән берилгән несап қураштур

Чақмақ дәптәр – 4 данә, бу 2 hәссә ошук —

Йоллук дәптәр – ? данә ←

Яндишиш
соаллар
билән
берилгән

5. Бұғұн мәктептө өзини-өзи башқуруш күни. Алийәм муәллим ролида болуп, балиларға һесап түзүп көлди.

Яндишиш соаллар билән берилгөн һесаптарни тепип, уларни чиқар.

- Болақта 8 варақ рәңлик картон бар, ақ рәңлик картон 4 һәссә ошуқ. Болақта ақ рәңлик нәччә картон бар?
- Стаканда 3 аддий қериндаш бар, бу рәңлик қериндашқа қарығанда 5 һәссә кам. Қорапта нәччә рәңлик қериндаш бар?
- Тунда 45 л су бар, бу цистернидикидин 255 литрга кам. Цистернида нәччә литр су бар?
- Почтичи 45 аддий хәт, униңдин 12 гә ошуқ халтахәт йәткүзді. Почтичи барлығи нәччә хәт йәткүзді?

6. Тахтида 15 үчбулуңлуқ туриду, бу квадратларға қарығанда 3 һәссә ошуқ. Мошу һесапниң шәрти билән йешилишиниң сұритини сал. Һесап қураштур.

7. Һесапқа ипадә түз.

- Бир йолниң узунлуғи 36 м, иккінчи йолниң узунлуғи униңдин 6 һәссә кам. Икки йолниң узунлуғи қанчә?
- Автобуста 8 бала келиватиду, бу чоң кишиләргө қарығанда 5 һәссә аз. Автобуста барлығи нәччә йолувчи бар?

8. Селиштур.

$$\begin{array}{lll} \text{a) } 6 \cdot 4 * 4 \cdot 6 & 36 : 6 * 2 \cdot 5 & 24 : 6 * 16 : 2 \\ \text{ә) } a : b * a \cdot b & a \cdot b + 5 * a \cdot b + 50 & a \cdot b + 15 * a : b \end{array}$$

9. Санлар тизмисини давамлаштур. Һәрбир кейинки сан 5кә (бға) ошуқ болидиғандәк санлар тизмисини түз.

2, 4, 6, 8,...,..., 20

3, 6, 9,...,..., 30

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар қураштур.

32

Формулилар

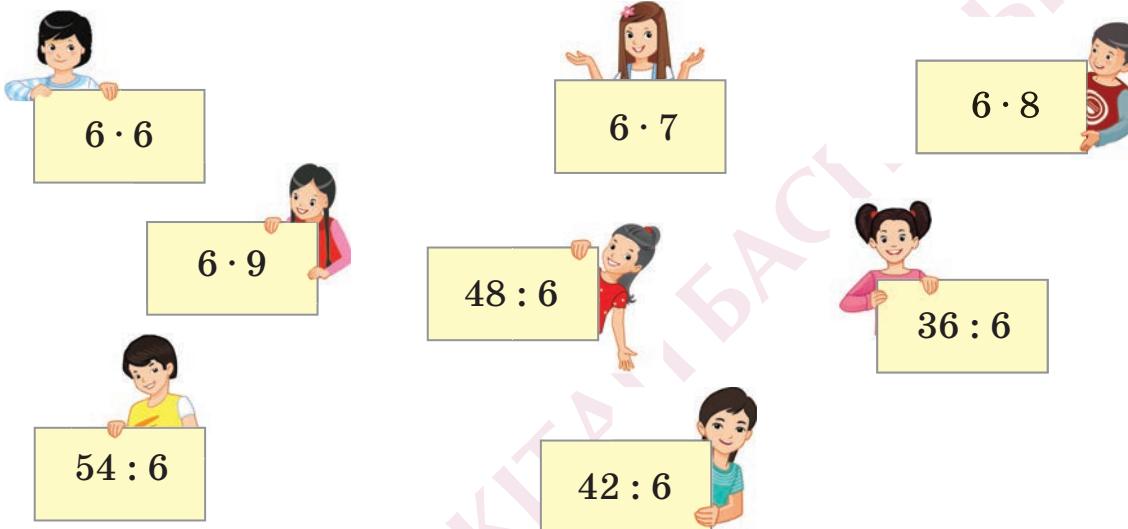
Коллектив. Биз һәртүрлүк, бирақ инақмиз

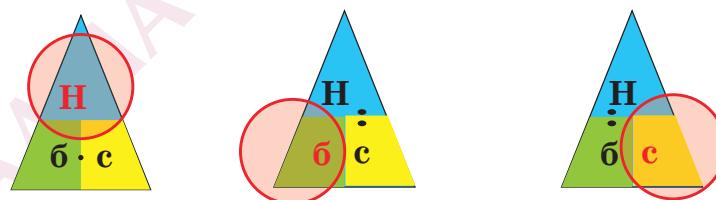
Сән миқдарларниң формулисини чүшинишни үгинисөн

1. Достлириң билән ойна. Бниң жәдвәллик жағдийи билән униң жаваплири йезилған қийилған қәғәз ал. Ким жәдвәлни яхши билиду? Биллә чапсан чиқардиларму? Сәвөвini чүшәндүр.

2. Һәр несап үчүн қайси формулини пайдиландың? Чүшәндүр.

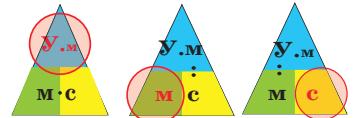
Формула

Нәрсә	Баһаси	Сани	Нәркى
	5 тәңгә	7 данә	? тәңгә
	7 тәңгә	? данә	42 тәңгә
	? тәңгә	6 данә	48 тәңгә

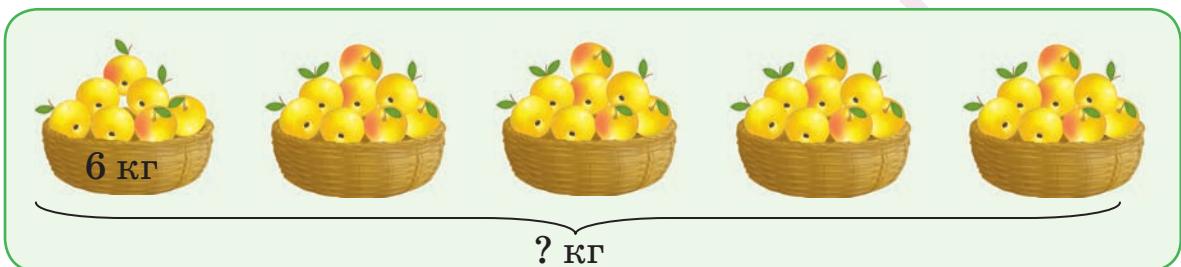
3. Бизниң синипниң оқуғучилири жиғип елинған носулни несаплашқа ярдәмләшти.

У.м – севәтниң умумий массиси $Y.m = m \cdot c$
м – бир севәттиң массиси $m = Y.m : c$
с – севәтниң саны $c = Y.m : m$

Сүрөт билән жәдвәлни қоллинип өкси несап қураштур вә уни чиқар

Бир севәтниң массиси м (кг)	Севәтниң саны с (севәт)	Умумий масса У.м. (кг)
6 кг	5 севәт	? кг
<input type="text"/> кг	? севәт	<input type="text"/> кг
? кг	<input type="text"/> севәт	<input type="text"/> кг

Әкси несаплар қураштуруп, уларни чиқар

4. Несапни чиқар. Формулиларни қоллинип, берилгән несапқа әкси несаплар қураштур.

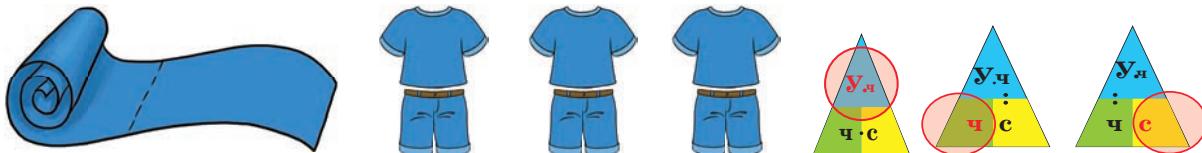
Балилар носулни бирдәк ящикарға жиғди. Бир ящикқа 9 кг носул патиду. Әгәр жиғилған носулниң массиси 54 килограмма тәң болса, у чаңда улар нәччә ящик носул жиғди?

5. Әмәлләрниң орунлиниш тәртивини ениқлап, уларни несапла.

$54 : 6 + 5 \cdot 7$	$6 \cdot 5 + 32 : 8$	$8 + 45 : 9 + 7 \cdot 3$
$(24 + 6) : 5 + 2$	$67 + 29 - 5 \cdot 7$	$7 \cdot (38 - 34) + 29$
$45 : (18 : 2) + 27$	$(60 - 3 \cdot 4) - 39$	$90 - (25 + 15) : 8$
$(37 - 17) : (12 - 8)$	$300 - (36 : 4 + 38)$	$22 + 5 \cdot 8 + 27 : 3$

6. Сүрөткә қара вә формулиларни қараштур. Униң мәнасини, һәрипләр немини билдүридиғанлигини чүшәндүр.

Бизниң синип уюшчан. Биз мусабиқиға қатнишимиз. Мусабиқиға беғишилап кийим тиккиздүк.

У.ч – умумий кийимгә кәткән материал чиқими

$$\text{У.ч} = \text{ч} \cdot \text{s}$$

ч – бир кийимгә кәткән материал чиқими

$$\text{ч} = \text{У.ч} : \text{s}$$

с – кийимниң сани

$$\text{s} = \text{У.ч} : \text{ч}$$

7. Ңесапниң берилишини жәдвәлгә яз. Формулини пайдилинип ңесапни чиқар.

- 6 м рәхттин 3 бирдәк балилар костюми чиқиду. Бир костюмға нәччә метр рәхт керәк?
- 6 м рәхттин бирдәк балилар костюми тикилди. Әгәр 1 костюмға 2 м рәхт ишлистилсө, у чағда нәччә костюм тикилгән?
- 3 бирдәк балилар костюми тикилди. Әгәр 1 костюмға 2 м рәхт ишлистилсө, у чағда барлиғиға нәччә метр рәхт сәрип қилинди?

8. Ңесапни чиқар. Қандақ формулаларни пайдилинар едиң?

Әгәр 6 м рәхттин 3 бирдәк балилар костюми тикилсө, 12 м рәхттин мошундақ нәччә костюм тикишкә болар еди?

1 кийимгә кәткән чиқим ч	Кийимниң сани с	Умумий чиқим У.ч
? бирдәк	3 данә	6 м
	? данә	12 м

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар қураштур.

33

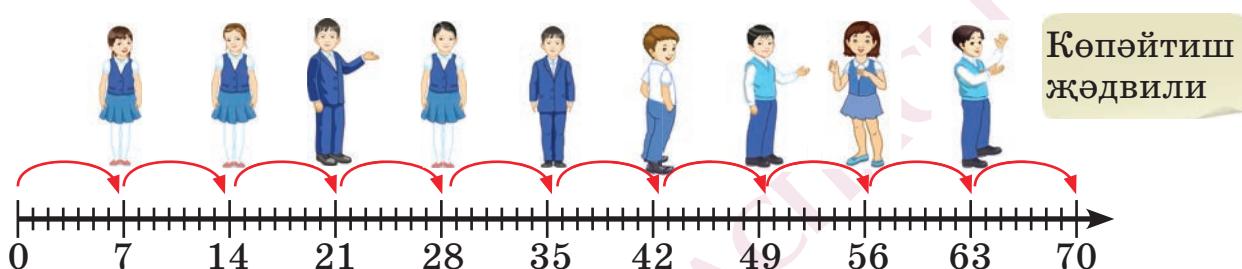
7 саниға көпәйтиш вә бөлүш жәдвали

Синип коллективи

Сән 7гә көпәйтиш вә бөлүш жәдвалини қурушни вә қоллинишни үгинисән.

1. Бизниң синип бұгүн дәлиздә нөвәтчилік атқурди. Улар қатарға бир-биридин ариси 7 қәдәм болидиғандәк қилип қатарға турди. 7дин сана.

7гә көпәйтиш вә бөлүш жәдвалини қураштуруп, 4 тик қурға яз

$$7 \cdot 7 = 49$$

$$49 : 7 = \square$$

$$7 \cdot 8 = 56$$

$$8 \cdot 7 = \square$$

$$56 : 7 = \square$$

$$\square : 8 = 7$$

$$7 \cdot 9 = 63$$

$$9 \cdot 7 = \square$$

$$63 : 7 = \square$$

$$\square : 9 = 7$$

Немишкә $7 \cdot 7$ жағдайында башлап йезилиди?

2. Қайси жағдайда несаплимай туруп селиштуруушқа болидиғанлығини достлириң билән талла.

$$3 \cdot 7 * 7 \cdot 3$$

$$3 \cdot 7 + 24 * 7 \cdot 3 + 73$$

$$7 \cdot (3 + 6) * 7 \cdot 3 + 6$$

$$7 \cdot 7 * 8 \cdot 7$$

$$7 \cdot 7 + 20 * 7 \cdot 8 + 20$$

$$(7 + 2) \cdot 3 * 7 + 2 \cdot 3$$

3. Жәдвәл бойичө несаплар қураштуруп, уларни чиқар.

a)

1 ящикниң массасы (кг)	Ящикниң саны (данә)	Умумий масса (кг)
?	6	18
6	7	?
9	?	54
?	6	42

	Бир ящикниң массиси	Ящикниң саны	Умумий массиси
Нәшпүт	6 кг	7 данә	
Алма	8 кг	6 данә	} ? кг

б) Ңесапниң қисқиң әйезилишини толуқтуруп, уни чиқар.

$$\left. \begin{array}{l} \text{Өрүк} - 9 \text{ кг-дин } \square \text{ ящик} \\ \text{Шаптула} - 8 \text{ кг-дин } \square \text{ ящик} \end{array} \right\} ? \text{ кг}$$

4. Сүрөтлөр билән жәдвәл бойичә һесап қураштуруп, уни чиқар.

40 тәңгә

56 тәңгә

Баһаси	Сани	Нәрқи
бирдәк	5 дәптәр	40 тәңгә
	? дәптәр	56 тәңгә

5. 5 дәптәр үчүн 35 тәңгә төләнди. Мошундақ 8 дәптәр қанчә туриду?

Жәдвәлдики һесапқа қара. Ңесап соаллириға жавап бериш үчүн немини билиш көрөклигини чүшөндүр.

Бир дәптәрниң баһасини қандақ билимиз?

Бир дәптәрниң баһасини билип туруп, шундақ 8 дәптәрниң нәрқини тап.

Баһаси	Сани	Нәрқи
бирдәк	5 дәптәр	35 тәңгә
	8 дәптәр	? тәңгә

6. Төвөндики а) вә ө) несаплириниң берилишини селиштур.
ө) жәдвәл бойичә несап қураштуруп, уни чиқар.

a)	Баһаси	Сани	Нәркى
	бирдәк	7 данә	56 тәңгә
		6 данә	? тәңгә

ө)	1 қорапниң массиси	Сани	Умумий массиси
	бирдәк	7 данә	56 кг
		6 данә	? кг

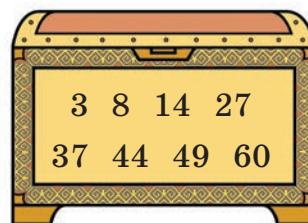
7. Ипадиләрни түзүп, уларниң мәнасини тап.

$7 \cdot 7$	$8 \cdot 7$	$7 \cdot 9$	$6 \cdot 7$	$+$	$-$	$5 \cdot 3$	$6 \cdot 4$	$7 \cdot 0$	$9 \cdot 2$
-------------	-------------	-------------	-------------	-----	-----	-------------	-------------	-------------	-------------

8. Ипадиләрниң мәнасини несапладап, уларни сандуқчидин тап.

$63 - 21 : 7$	$2 + 5 \cdot 7$
$48 - 8 : 2$	$8 : 4 \cdot 7$
$(90 - 34) : 7$	$3 \cdot 3 \cdot 3$
$(2 + 5) \cdot 7$	$(18 + 3) : 7$

9. Жасур Қәлбинурдин: «Бизниң синипта нәччә қиз бар?» – дәп сориди. Қәлбинур бираз ойлинип: «Өң choң икки ханилиқ сандың сәккиз икки қетим йезилған санни алдым. Чиқсан санға өң кичик икки ханилиқ санни қошқанда, бизниң синиптики қизларниң сани чиқиду», – деди. Синипта нәччә қиз бар?

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар қураштур.

34

Откәнни пишшиқдаш

Яхшилиқ билән яманлық

Сән миқдарлар арисидики мунасивәтни вә көпәйтиш билән бөлүш жәдвалини несаплар чиқириш үчүн қоллинисән

1. Мисалларни несаплап, уларниң мәнасини өсүш тәртиви билән орунлаштыру. Мақални оқи.

йолдишидин
 $5 \cdot 7$

көриду
 $7 \cdot 8$

бешидин
 $9 \cdot 6$

Яхши
 $9 \cdot 5$

Яман
 $9 \cdot 3$

өз
 $6 \cdot 8$

көриду
 $6 \cdot 7$

2. Оқуучилар сетиқчиға қөктат билән йәл-йемишлөрниң массисини несаплашқа ярдәмләшти. Қерәклик формулини яз. Ңесапни чиқар.

Бир ящикниң массиси (кг)	Ящикниң саны (данә)	Умумий массиси (кг)
?	4	28
6	?	54
8	7	?

Ө.и.

3. Қерәклик формулини яз. Ңесапни биллә чиқар.

Йемиш	1 ящик йемишниң массиси	Ящикниң сани	Йемишни умумий массиси
Апельсин	бирдәк	4 данә	24 кг
Мандарин		3 данә	? кг

4. Селиштур.

$$7 \cdot 6 * 5 \cdot 6$$

$$6 \cdot 8 * 8 \cdot 6$$

$$5 \cdot 7 * 7 \cdot 3$$

$$3 \cdot 7 * 6 \cdot 6$$

$$48 : 6 * 2 \cdot 4$$

$$54 : 6 * 18 : 2$$

$$3 \cdot 7 + 7 * 7 \cdot 3 + 7$$

$$7 \cdot (39 - 36) * 7 \cdot 3 + 6$$

$$(17 - 10) \cdot 3 * 7 + 7 \cdot 3$$

5. ЖӘДВӘЛ бойичә несап қураштуруп, уни чиқар.

Бир ящикниң массиси	Сани	Умумий массиси
бирдәк	6 данә	42 кг
	9 данә	? кг

Бир ящикниң массиси	Сани	Умумий массиси
9 кг	бирдәк	63 кг
? кг		56 кг

Бир ящикниң массиси	Сани	Умумий массиси
4 кг	6 данә	
8 кг	? данә	бирдәк

6. Несапла.

$$(24 : 3 + 125) - 27 : 9$$

$$32 : 4 + (200 - 4 \cdot 9)$$

$$200 - 5 \cdot 8 + 120$$

$$95 + (100 - 55) : 5$$

7. Ипадиниң мәнасини тап.

$$(4 + 5) \cdot 5$$

$$4 + 5 \cdot 5$$

$$4 \cdot 6 + (2 + 6)$$

$$4 \cdot (6 + 2) + 6$$

$$8 \cdot 6 - 4 : 2$$

$$8 \cdot (6 - 4) : 2$$

8. Үч қорапта қериндаш, қәләм, фломастер бар. Қорап тешидики язмиларниң ялған екөнлиги бәлгүлүк. Қайси нәрсә қайси қорапта йетиши мүмкін?

Дәрисиниң мавзуси бойичә
тапшурмилар вә соаллар тұз

35

8, 9 санлириға көпәйтиш вә бөлүш жәдвали

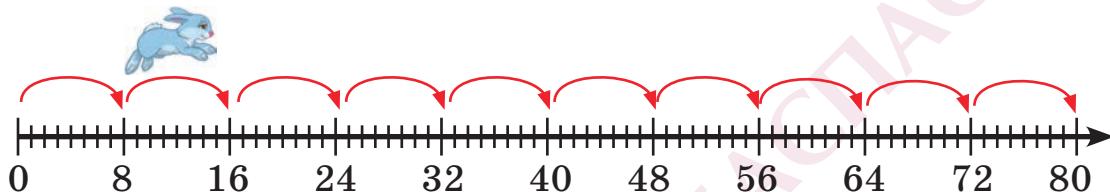
Яхшилиқ билән яманлық төгрилиқ хәлиқ чөчәклири

Сән 8 билән 9ға көпәйтиш вә бөлүш жәдвалини қурушни, уни қоллинисен.

1. Яхшилиқ билән яманлық мавзусидики вә найванатлар төгрилиқ қандақ чөчәклөрни билисөн?

Тошқанниң һәрбир сәкргиғини 8 бирликкә тәң. Үч (алтә, сәккиз) қетим сәкргенде нәччә бирлик болиду?

8гә көпәйтиш вә бөлүш жәдвалини қуаштур вә яз.

$$8 \cdot 8 = 64$$

$$64 : 8 = \square$$

$$8 \cdot 9 = 72$$

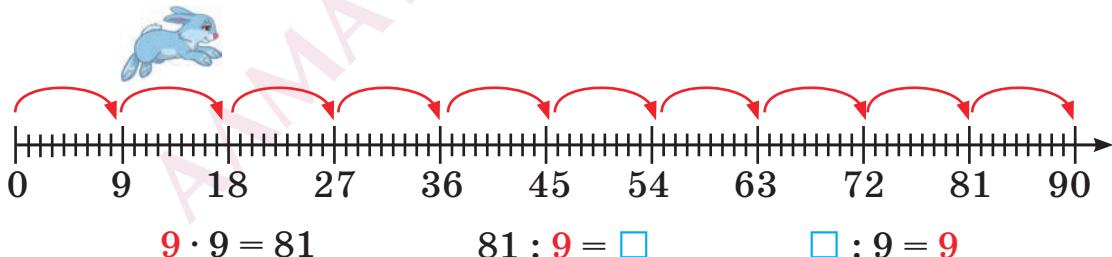
$$9 \cdot 8 = \square$$

$$72 : 8 = \square$$

$$\square : 9 = 8$$

2. Тошқанниң һәрбир сәкргиғини 9 бирликкә тәң. Үч (алтә, сәккиз) қетим сәкргенде нәччә бирлик болиду?

9ға көпәйтиш вә бөлүш жәдвалини толуктуруп яз.

$$9 \cdot 9 = 81$$

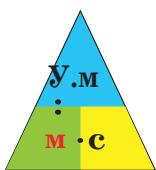
$$81 : 9 = \square$$

$$\square : 9 = 9$$

3. Тоққуз башлиқ әждаһарниң һәр бир беши чүшлүк ғизада 2 самсидин йәйдү. Әждаһар чүшлүк ғизаға барлығы қанчә самса йәйдү?

4. ЖӘдвәл бойичә һесаплар қураштуруп, уларни чиқар.

1 қорапниң массиси	Сани	Үмумий массиси
4 кг	8 данә	? кг
? кг	8 данә	32 кг
4 кг	? данә	32 кг

5. Һесапни чиқар.

8 тобатайға 64 л сүт қуюлди. 32 л сүтни қуюш үчүн мөшундақ қанчә тобатай керәк? (Тобатай – сүт қуюшқа арналған қача).

Бир тобатайниң сиғдуруушчанлиғи	Сани	Үмумий сиғдуруушчанлиғи
бирдәк	8 тобатай	64 л
	? тобатай	32 л

6. Һесап бойичә ипадә түз.

а) Өй егиси қойлирини қирқип, жуцини базарға апирип сатти. У 1 қойдин 7 кг жуң қирқиди. Әгәр базарға 56 кг жуң апарған болса, у чаңда у нәччә қой қирқиди?

ә) Әгәр у 1 қойдан 6 кг жуң қирқиса, у чаңда 8 қойдин қанчә жуң алиду?

7. Һесапла.

$$(65\ 000 + 85\ 000) - 48\ 000 \quad 175\ 000 + (900\ 000 - 465\ 000)$$

$$500\ 000 - (609\ 000 - 452\ 000) \quad 850\ 000 - (360\ 000 + 185\ 000)$$

8. Әгәр оқығучи ипадиләрниң мәнасини әмәлләр бойичә һесаплиған болса, у чаңда у қандақ ипадиниң мәнасини тапқынини ениқла.

a) $\boxed{\quad ? \quad}$

ә) $\boxed{\quad ? \quad}$

б) $\boxed{\quad ? \quad}$

1) $36 - 27 = 9$

1) $5 \cdot 4 = 20$

1) $60 - 37 = 23$

2) $9 : 3 = 3$

2) $7 \cdot 5 = 35$

2) $7 \cdot 2 = 14$

3) $20 + 35 = 55$

3) $23 - 14 = 9$

Мөшундақ тапшурма қураштур. Достуңдин уни чиқиришини сора.

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар қураштур.

36 Яндишиш соаллар билән берилгән несапларни чиқириш

Коллективлик йешим

Сән несап чиқирисөн, ипадиләрди өмәлләрниң орунлиниш тәртивини ениқлайсән, көпәйтиш жәдвалини қоллинисән.

1. Достуң билән оюн уюштурғын. Чақмақларни нәқиши чиқидиғандәк қәғәздин қийип елинған кичиккинә квадратлар билән яп. Достуң көпәйтишниң жәдвәллик жағдайини пайдилинип, қәғәз билән йепилған чақмақларда қандақ сан йезилғанлигини ениқлисун.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
2	4	6	8	10	12	14	16	18
3	6	9	12	15	18	21	24	27
4	8	12	16	20	24	28	32	36
5	10	15	20	25	30	35	40	45
6	12	18	24	30	36	42	48	54
7	14	21	28	35	42	49	56	63
8	16	24	32	40	48	56	64	72
9	18	27	36	45	54	63	72	81

$$12 = 3 \cdot 4$$

$$20 = 5 \cdot 4$$

Ө.и.

2. Несапла.

$$1 \text{ ц} 40 \text{ кг} + 6 \text{ ц} 30 \text{ кг} = \square \text{ кг}$$

$$3 \text{ кг} \cdot 3 = \square \text{ кг}$$

$$1 \text{ т} - 6 \text{ ц} 40 \text{ кг} = \square \text{ кг}$$

$$9 \text{ кг} \cdot 2 = \square \text{ кг}$$

$$1 \text{ т} - 600 \text{ кг} = \square \text{ кг}$$

$$6 \text{ л} : 2 = \square \text{ л}$$

$$3 \text{ ц} + 55 \text{ кг} = \square \text{ кг}$$

$$4 \text{ т} \cdot 3 = \square \text{ т}$$

$$350 \text{ г} + 650 \text{ г} = \square \text{ кг}$$

$$20 \text{ г} : 2 = \square \text{ г}$$

3. Ңесапларни чиқар.

а) Йоған қачида 20 л қимиз бар, у кичик қачидикидин 5 həccə ошуқ. Икки қачида барлиги қанчә литр қимиз бар?

ә) 8 қачига 40 л қимиз қуюлди. 30 л қимизни қуюш үчүн мөшундақ нәччә қача керек?

Бир қачинин сиғдурушчанлиғи	Сани	Умумий сиғдурушчанлиғи
бирдәк	8 к.	40 л
	? к.	30 л

4. Бизнин синип оқуучилири мәктәптө өтидиған концертқа қатнишидиган болди. Тәйярлик башланди. Улар рәхт сетип алды. Концертқа тәйярлик үчүн елинған буюмлардин ңесап қураштуруп, уни чиқар.

a)	Бир буюмға кәткән рәхт чиқими	Буюмлар сани	Умумий чиқим
	? бирдәк	9 данә	45 м
		? данә	25 м

ә)	Бир буюмға кәткән рәхт чиқими	Буюмлар сани	Умумий чиқим
	3 м	?	27 м
	2 м	birdekk	? м

5. Ңесапла.

$$45 - (5 + 2) \cdot 3$$

$$9 + (3 + 6) \cdot 9$$

$$100 - 35 : (5 + 2)$$

$$9 \cdot 8 + 54 : 9$$

$$35 : 7 + 63 : 9$$

$$45 : 9 \cdot 6$$

Берилгэн ипадиләрни пайдилинип, тоғра тәңлиқ вә тәңсизлик ләр қураштур.

6. Ңесапла. $6 \cdot 2$ $9 \cdot 4$ $54 : 6$ $42 : 6$ $36 : 6$

$$7 \cdot 3$$

$$7 \cdot 8$$

$$81 : 9$$

$$72 : 8$$

$$72 : 8$$

$$64 : 8$$

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар түз

37

Ңесаплар чиқириш

Һоқуқлар билән вәзипиләр

Сән ңесаплар чиқирисөн, ипадиләрдики әмәлләрниң орунлиниш тәртивини ениқлайсән, көпәйтиш жәдвалини пайдилинисән

Барлық балилар мәктәпкә беришкә миннәтлик, гөдәкләр балабағчига беришигә болиду

Мәктәптә ашханига беришимизға болиду.
Чоңлар вә балилар дәм елишқа һоқуқлук.

1. Ипадиләр түз. Уларниң мәнасини тап.

$6 \cdot 7$	$5 \cdot 9$	$9 \cdot 6$	$8 \cdot 8$	$+$	$-$	$5 \cdot 9$	$9 \cdot 9$	$5 \cdot 6$	$4 \cdot 5$
-------------	-------------	-------------	-------------	-----	-----	-------------	-------------	-------------	-------------

Ө.и.

2. Өзара бағлиниши бар санлар билән ипадиләр түз.

$1 \quad 0 \quad 3 \quad 4 \quad 5$	$0 \quad 7 \quad 8 \quad 9 \quad 6$	$81 \quad 63 \quad 72 \quad 1$	$\square \cdot \square = \square$
$6 \quad 7 \quad 8 \quad 9$		$36 \quad 54 \quad 56 \quad 0$	$\square : \square = \square$

3. Ңесапларға ипадә түз.

- Ашханиға һәрқайсиси 3 литрдин 9 банка шириң өкәлди. Униң 12 литри ишлитилди. Қанчә литр шириң қалди?
- Дәмелиш өйидә 185 тоң адәмләр дәм алди, бу балиларға қарығанда 69 тоң ошуқ. Дәмелиш өйидә барлиғи қанчә адәм дәм алди?
- Балабағчига 8 йоған поңзәк, униңдин 6 һәссә ошуқ кичик поңзәк өкәлди. Балабағчига барлиғи нәччә поңзәк өкәлди?
- Балабағчига 8 атланғуч(скакалка) өкәлди, бу поңзәккә қарығанда 2 һәссә ошуқ. Балабағчига қанчә поңзәк өкәлди?

4. Тәңдимиләрни йәш.

$$48 : x = 66 - 60 \quad x : (27 : 3) = 6 \quad 68 - x = 9 \cdot 5 \quad x - 8 \cdot 5 = 37$$

Нәрбір оқуғучи мәктәптиki китапханыға беришкә болиду

5. а) Ңесаплар қураштуруп, уларни чиқар.

Ә) Әкси несаплар қураштур.

б) Ңесап иккі өмәл билән чиқидигандәк қилип соалини өзгәрт.

Оқуғучи өзиниң оқуш қураллирини таза тутуш-ка миннәтлик.

6. Ңесапларни чиқар.

а) 4 наклейка 32 тг туриду. 1 наклейка қанчә туриду?

ә) Оқығучи 5 тәңгидин 6 қәләм вә 6 тәңгидин 4 дәптәр сетип алди. Барлық сетип елинған нәрсиләр қанчә туриду?

Оқуғучи синипта тәртип қаидилирини сақлашқа миннәтлик.

7. Вақитқа берилгөн бу мисални чиқириш үчүн оқығучи өз ишини қандақ уюштуруushi керек?

9 · 9	8 · 9	7 · 7
9 · 8	8 · 8	8 · 7
7 · 9	7 · 8	9 · 7

8. Нәрбір тик құрдики ипадиләрнің мәналири бирдәк екәнлигини несаптимай туруп ейтишқа боламду?

$2 \cdot 6 + 4 + 12$	$7 \cdot 8 + 7 - 11$	$4 \cdot 8 + 4 + 28$
$6 \cdot 2 + 4 + 12$	$7 \cdot 9 - 11$	$4 \cdot 8 + 32$
$3 \cdot 8 + 15$	$9 \cdot 7 - 11$	$8 \cdot 4 + 32$

9. Жәдвөл бойиче ипадиләр яз.

Көпәйткүчи		6	3	5	4		8		5
Көпәйткүчи	2		3	4		3	2	1	1
Көпәйтиндиниң мәнаси	14	18			16	21		9	

Бөлүнгүчи		21	36	27	14	15		16	35
Бөлгүчи	4	3	4		2	5	7		1
Бөлүндиниң мәнаси	8			3			4	16	

10. Несаплар қураштуруп, уларни чиқар.

Баһаси	Сани	Нәркі
? тәңгә		20 тәңгә
? тәңгә		25 тәңгә
? тәңгә		30 тәңгә
? тәңгә	5 данә	40 тәңгә

11. Сөн иниң иккиң дәм елиш бегиға беришқа жиғилдиңлар. Апаң силәргө 1000 тәңгә бәрди. Силәр аттракционға, киноға беришни вә татлиқ таам септеп елишни планлидиңлар. Баһаларға қараңлар. Ахчини қандақ йәткүзүшкә болидиғанлиғини несаплаңлар.

Карусель	40 тәңгә
Батут	50 тәңгә
Көңүллүк серилігүчелар	80 тәңгә
Автодром	70 тәңгә
Гүләңгүч	40 тәңгә
Кино	100 тәңгә
Кәмпүт	15 тәңгә
Музшекәр	50 тәңгә
«Бөлжүргөн» услуги	20 тәңгә

Дәрисниң мавзууси бойиче тапшурмилар вә соаллар түз

38

Хуласиләш

Хәйриханлық ишлар

Сән ипадиләрдикі әмәлләрниң орунлиниш тәртивини ениклашни билисән, һесаплар чиқирисән.

1. Яхшилиқниң яманлиқни йецидиғанлиғи тоғрилиқ музықилиқ вә бәдий әсәрләр барму? Ипадиләрниң мәнасини өсүш тәртиви билән орунлаштуруп, мақални оқи.

Ө.и.

2. а) Һесапла.

$$\begin{array}{lll}
 8 \cdot 8 + 360 & 24 : 8 \cdot 4 : 6 & 72 : 8 + 250 \\
 8 \cdot 9 + 280 & 60 - 8 \cdot 4 + 200 & 64 : 8 - 8 + 902 \\
 250 - 8 \cdot 6 & 8 \cdot 7 - 28 + 430 & 48 + 48 : 8 - 32 \\
 16 : 2 \cdot 3 : 6 & 120 + 8 \cdot 5 - 60 & 100 - 56 : 8 + 231
 \end{array}$$

ә) Ипадиләрниң мәнасини һесапла.

Елинғучи	99	88	77	66	55
Алғучи	72 : 8	9 · 8	63 : 9	9 · 7	6 · 5
Айриминиң мәнаси					

3. Несапларни чиқар.

- а) Мәйдани 21 м^2 непиз тахтайдин бирдәк 7 йәмдан ясалди. 24 м^2 непиз тахтайдин нәччә йәмдан ясашқа болиду?
- ә) Мәктәптиki һәр бир оқуғучи 2 кг-дин қәғәз қалдуғини өкелиши керәк. Синиптин 8 оғул вә 9 қызы қәғәз қалдуғини өкәлди. Бизниң синип оқуғучилири нәччә килограмм қәғәз қалдуғини өкәлди?

4. Несапла.

$$9 \cdot 8 - 4 \cdot 0 + 12 : 6$$

$$40 : 5 : 2 + 6 \cdot 7$$

$$466 + 309 - 24 : 4 : 2$$

$$6 \cdot 5 + 25 : 5 \cdot 9$$

5. Нәврилири момисиға бағдикі һосулларни жиғишиң қалдуғини ярдәмләшти. Мошу ишни хәйриханлиқ дәп чүшүнүшкә боламду? Немишкә? Жәдвәл бойичә несаплар қураштуруп, уларни чиқар.

Бир ящикниң массиси	Сани	Умумий массиси
бидәк	9 данә	81 кг
	4 данә	? кг

Бир ящикниң массиси	Сани	Умумий массиси
8 кг		48 кг
? кг	бидәк	54 кг

Бир ящикниң массиси	Сани	Умумий массиси
9 кг	4 данә	
6 кг	? данә	бидәк

6. Берилгән сизмини пайдилинип, тәркиви мундақ ипадиләр қураштур: $(\square \cdot \square) + (\square \cdot \square)$ $(\square \cdot \square) - (\square \cdot \square)$

$9 \cdot 7$	$8 \cdot 8$	$9 \cdot 3$
$9 \cdot 4$		$9 \cdot 8$
$72 : 8$	$56 : 7$	
$42 : 7$		$3 \cdot 3$

2–3 өмәлдин туридиган ипадиләр қураштур.

7. Тәңлимиләрни йәш.

$$64 : x = 85 - 77$$

$$35 + x = 9 \cdot 9$$

$$a \cdot 8 = 32 + 32$$

8. Қандақ яхшилиқ билән яманлық тоғрилиқ өсәрләрни оқуп, мультфильмлар көрдин? Яндишиш соаллар билән берилгән қисқиңе йезилиши бойичә һесаплар қураштур.

Падиша
билән Бұркүт

Алдар
билән Бай

Тұлқе, ташпақа
вә кана

Чашқан
билән илан

- a) Алийәм – 4 чөчәк, бу 2 һәссә кам _____
Садир – ? чөчәк. ← }
- ә) Алийәм – 4 мультфильм, бу 2 һәссә ошуқ _____ } ? мультфильм
Садир – ? мультфильм. ← }

9. Һесапларға ипадә түз.

- а) Синипни безәлләш үчүн қизлар 24 нәқиш салди. Оғуллар болса 4 һәссә кам нәқиш салди. Улар биллә нәччә нәқиш салди?
- ә) Оқыучилар һайванаттар беғидики һайванларға 9 килограмм-дин 5 мишкап чөп жиғди. Униң 19 килограммини қуланларға бәрди. Нәччә килограмм чөп қалди?

10. Ипадиниң мәнасини һесапла.

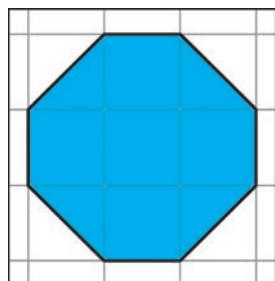
Кошулғучи	39	8	77	16	55
Кошулғучи	$72 : 8$	$9 \cdot 8$	$63 : 9$	$9 \cdot 7$	$6 \cdot 5$
Кошундиниң мәнаси					

11. Дәптириңгә мәйдани мошундақ башқиңе фигурилар сал.

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар түз

39-40

Өзәңни тәкшүрә!

Мән өз утуқлиримни тәкшүрәймән.

БИЛИШ
Көпәйтиш
жәдвалини
билимән..

Бош орунни толтар. Қөчирип яз.

$$\begin{array}{lll} \square \cdot 8 = 64 & 7 \cdot \square = 49 & \square \cdot 9 = 63 \\ 72 : \square = 8 & 81 : \square = 9 & \square : 5 = 8 \end{array}$$

ЧУШИНИШ
Миқдарлар ари-
сиғиди бағли-
нишни орнити-
диган формулини
тәңдик ретидә
қоллинишни чу-
шинимән.

Формулиларни толуқтуруп яз.

$$H = b \cdot c$$

$$b = H : c$$

$$c = H : b$$

$$Y \cdot c = H \cdot c$$

$$c = Y \cdot c : H$$

$$H = Y \cdot c : c$$

ҚОЛЛИНИШ
Бир яки икki
hәripтин
туридиған
ипадиләрни
язимән,
оқыймән,
қураштуримән.

Ипадиләр түз. Бу йәрдә $b = 100$, $a = 7$.
Ипадиләрниң мәнасини тап.

Елинғучи	b	88	b	66
Алғучи	$56 : 7$	$6 \cdot a$	$49 : a$	$5 \cdot a$
Айриминиң мәнаси				

АНАЛИЗ

2-3 әмәл билән берилгән миқдарлар арисидики бөлинишқа берилгән несапларни тәһлил қилип, чиқиралаймән.

Несапниң шәртини жәдвәлгә йезип, уни чиқар. Қолланған формулацни яз

63 м рәхттин бирдәк 7 костюм чиқиду.

81 м рәхттин мешундақ нәччә костюм ти-кишкә болиду?

СИНТЕЗ

Яндишиш соаллар билән берилгән несапни қураштуршни билимән

Яндишиш соаллар билән берилгән несапни чиқар.

Алийәм – 4 м., бу 2 ھәссә кам –

Садир – ? м. ←

Қисқичә йезилишини яндишиш соалсиз болидигандәк қилип өзгәртип яз.

БАЊАЛАШ

Әмәлләрниң орунлиниш рети дурус қөрситилгәнлигини вә не-сапланғанлыгини тәкшүрәләймән

Әмәлләрниң орунлиниш тәртивини қөрситиштә берилгән хатани түзәт. Несапла.

$$(3 + 4) \cdot 5 =$$

$$\begin{array}{cccc} & 1 & 2 & \\ & 1 & 2 & 3 \end{array}$$

$$3 \cdot 6 : (5 + 4) =$$

$$\begin{array}{cccc} & 1 & 2 & 3 \\ & 1 & 2 & 3 \end{array}$$

$$(6 + 6) : 4 \cdot 9 =$$

$$\begin{array}{cccc} & 1 & 2 & 4 & 3 \\ & 1 & 2 & 4 & 3 \end{array}$$

$$(25 - 10) : 3 + 6 \cdot 8 =$$

$$\begin{array}{cccc} & 4 & 3 & 2 & 1 \\ & 4 & 3 & 2 & 1 \end{array}$$

$$42 + 18 : (6 + 12 : 4) =$$

МУНДЭРИЖӘ

1А. 1000ғичә болған санлар. Қошуш вә елиш

1 000ғичә болған санлар.....	4
Разрядлик қошулғучиларниң қошундиси	7
Үч ханилиқ санларни еғизчә қошуш вә елиш	10
Үч ханилиқ санларни еғизчә қошуш вә елиш	12
Үч ханилиқ санларни еғизчә қошуш вә елиш	14
1 000 000ғичә миңлиқлар билән санаш.....	17
1 000 000ғичә миңлиқлар билән санаш. Санлар тизмиси	20
Көпханилиқ санларниң модели. Санлар тизмиси.....	22
Үч ханилиқ санларни қошуш вә елиш алгоритмлири	24
Үч ханилиқ санларни қошуш вә елиш алгоритмлири	27
Үч ханилиқ санларни қошуш вә елиш алгоритмлири	29
Үч ханилиқ санларни қошуш вә елиш алгоритми	31
Өткәнни пишишиқдаш	34
Тәбиәтни қоғдаш	36
Өзәңни тәкшүрә!.....	39

1В. көпәйтиш вә бөлүш

Көпәйтиш вә бөлүш әмәллирини орунлаштики	
1 саниниң хусусийити	41
Көпәйтиш вә бөлүш әмәллирини орунлаш вақтидики	
Ониң хусусийити. Санни 0гә бөлүшкә болмайдығанлиги	44
0 вә 1 сани билән әмәлләр орунлаш.	
Тирнақлиқ ипадиләрниң мәнасини тепиши	46
Ңесапниң моделини қуруш.....	48
Ңесапниң моделини қуруш.....	50
Мәйдан. Мәйданниң өлчәм бирликлири	52
Мәйдан. Мәйданниң өлчәм бирликлири	56

Мәйдан. Мәйданниң өлчөм бирликлири	58
Миқдарлар арисидики бекіндилік	60
Икки жиғинниң бирикиши вә қийилишиши	63
Икки жиғинниң бирикиши вә қийилишиши	67
Мүмкінчиліклөр тармиғи	70
Мүмкінчиліклөр тармиғи	73
Хуласаләш	77
Өзәңни тәкшүрә!.....	80

1С. ЖӘДВӘЛЛИК КӨПӘЙТИШ ВӘ БӨЛҮШ

6 саниға көпәйтиш вә бөлүш жәдвали

Яндишиш соаллар билән берилгән	82
Коллектив. Биз һәртүрлүк, бирақ инақмиз.....	85
7 саниға көпәйтиш вә бөлүш жәдвали.....	88
өткөнни пишшиқдаш	91
8, 9 санлириға көпәйтиш вә бөлүш жәдвали	93
Көпәйтиш жәдвалини пишшиқдаш.	95
Ңесаплар чиқириш билән вәзипиләр	97
Хуласаләш	100
Өзәңни тәкшүрә!.....	103

Oқулык басылым Оқуш нәшири

**Акпаева Асель Бакировна
Лебедева Лариса Анатольевна
Мынжасарова Маржантул Жангазиновна
Лихобабенко Татьяна Викторовна**

МАТЕМАТИКА

1-бөлім 1-бөлүм

**Жалпы білім беретін мектептің
3-сынып оқушыларына арналған оқулық**

**Әдіскер Ф.С. Лекерова
Редакторы Н.Л. Жалилова
Суретін салған Б. Б. Булатов
Көркемдеуші редакторы Т.В. Толыбекова
Мұқабасын безендірген Е.М. Жұзбаев
Компьютерде көркемдеген С.А. Алтайбекова**

Басуға 22.08.2018 ж. қол қойылды.
Пішімі $84 \times 108 \frac{1}{16}$. Есептік баспа табағы 5,63.
Шартты баспа табағы 11,34. Офсеттік басылым.
Әріп түрі «DS SchoolBook». Офсеттік қағаз.
Таралымы 1500 данә. Тапсырыс № 2043.

Нәширге 22.08.2018 ж. қол қоюлди.
Көләми $84 \times 108 \frac{1}{16}$. Ңесаплиқ басма тавиғи 5,63.
Шәртлик басма тавиғи 11,34. Офсетлик нәшир.
Әріп түрі «DS SchoolBook». Офсетлик қәғез.
Тираж 1500 данә. Тапшуруш № 2043.

Сапасы жөнінде мына мекемеге хабарласыңыз:
Қазақстан Республикасы,
«Алматықітап баспасы» ЖШС,
050012, Алматы қаласы, Жамбыл көшесі, 111-үй,
тел. (727) 250 29 58, факс: (727) 292 81 10.
e-mail: alkitap@intelsoft.kz

Қазақстан Жұмһурийити,
«Алматықітап баспасы» ЖЧШ,
050012, Алмута шәһири, Жамбул кочиси, 111-өй,
тел. (727) 250 29 58, факс: (727) 292 81 10.
e-mail: alkitap@intelsoft.kz
www.almatykitap.kz

Сапа жөне қауіпсіздік
стандарттарына сай.
Сертификация қарастырылмаған.
Сақтау мерзімі шектелмеген.

Сапа вә бехәтәрлик стандарттыға
маслашқан.
Сертификацияси қараштурулмидан.
Сақлаш вакыті чөклөнмігөн.

Қазақстанда басылды
«Реформа» ЖШС
Алматы қ., Ақбулақ ы-ауд., Шарипов к-сі, 40Б-үй

Отпечатано в Казахстане
ТОО «Реформа»,
г. Алматы, мкр. Ақбулак, ул. Шарипова, д. 40Б

Кітаптарды «Алматықітап баспасы» ЖШС-ның кітап дүкендерінен сатып алуға болады.

Астана қаласы: Иманов көшесі, 10, тел.: (7172) 53 70 84, 27 29 54;

Б. Момышұлы даңғылы, 14, тел.: (7172) 42 42 32, 57 63 92; Женіс даңғылы, 67, тел.: (7172) 29 93 81; 29 02 12.

Алматы қаласы: Абай даңғылы, 35/37, тел.: (727) 267 13 95, 267 14 86;

Гоголь көшесі, 108, тел.: (727) 279 29 13, 279 27 86; Қабанбай батыр көшесі, 109, тел.: (727) 267 54 64, 272 05 66;

Жандосов көшесі, 57, тел.: (727) 303 72 33, 374 98 59; Гагарин даңғылы, 76, тел. (727) 338 50 52;

Әл-Фараби даңғылы, 63/17, тел. (727) 387 17 24; Майлина көшесі, 224 «А», тел.: (727) 386 15 19, 222 29 43;

Төле би көшесі, 40/1, тел.: (727) 273 51 38, 224 39 37.

Қойма есептегу басқармасы: Алматы қ., Ангарская көшесі, 95 А, тел.: (727) 290 49 67, 290 49 66.

Интернет-дүкен: www.flip.kz

Маркетинг бөлімі, тел.: (727) 292 92 23, 292 57 20.

e-mail: sale1@almatykitap.kz

Кітаптар мен басылымдар туралы мағлұматтарды
www.almatykitap.kz сайты арқылы білуге болады.